នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

វិសុទ្ធិមគ្គ និទានកថា

វិសុទ្ធិមគ្គោ នាមាយំ គន្ថោ បិដកត្តយសារភូតោ សកលលោកេ បដិបត្តិទីបកគន្ថានំ អគ្គោ ហោតិ សេដ្ឋោ បមុខោ បាមោក្ខោ ឧត្តមោ បវរោ ចាតិ វិញ្ញូហិ បសត្ថោ។ តត្ថ ហិ សង្គីតិត្តយារុឡ្ហស្ស តេបិដកពុទ្ធវចនស្ស អត្ថំ សំខិបិត្វា សិក្ខត្តយសង្គហិតំ ព្រហ្មចរិយំ បរិបុណ្ណំ បកាសិតំ សុវិសទញ្ច។ ឯវំ បសត្ថស្សេតស្ស វិសុទ្ធិមគ្គស្ស **និទានកថាយ**បិ ភវិតព្ពមេវ។ តស្មាទានិ តម្បកាសនត្ថមិទំ បញ្ហកម្មំ វុច្ចតិ –

> “សោ បនេស **វិសុទ្ធិមគ្គោ** កេន កតោ, កទា កតោ, កត្ថ កតោ, កស្មា កតោ, កិមត្ថំ កតោ, កឹ និស្សាយ កតោ, កេន បការេន កតោ, កិស្ស សកលលោកេ បត្ថដោ”តិ។

តត្ថ **កេន កតោ**តិ អាចរិយ**ពុទ្ធឃោសត្ថេរ**េន តេបិដកសង្គហដ្ឋកថាការេន កតោ។

កទា កតោតិ អម្ហាកំ ភគវតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស សកលលោកនាថស្ស បរិនិព្ពុតិកាលតោ បច្ឆា ទសមេ វស្សសតកេ (៩៧៣ -ពុទ្ធវស្សេ) កតោ។

កត្ថ កតោតិ សីហឡទីបេ អនុរាធបុរេ មហាវិហារេ កតោ។

កស្មា កតោតិ វិសុទ្ធិកាមានំ សាធុជនានំ តទធិគមុបាយំ សម្មាបដិបត្តិនយំ ញាបេតុកាមតាសង្ខាតេន អត្តនោ អជ្ឈាសយេន សញ្ចោទិតត្តា, **សង្ឃបាលត្ថេរេន** ច អជ្ឈេសិតត្តា កតោ។

ឯត្ថ បន បឋមំ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស ឧប្បត្តិ កថេតព្ពា, សា ច **មហាវំសេ** (ចូឡវំសោតិបិ វោហរិតេ ទុតិយភាគេ) សត្តតឹសមបរិច្ឆេទេ បន្នរសាធិកទ្វិសតគាថាតោ (៣៧, ២១៥) បដ្ឋាយ ពាត្តឹសាយ គាថាហិ បកាសិតាយេវ។ កថំ? –

មហាវំស-ពុទ្ធឃោសកថា

២១៥ **ពោធិមណ្ឌសមីប**ម្ហិ, ជាតោ **ព្រាហ្មណមាណវោ;**
វិជ្ជា-សិប្ប-កលា-វេទី, តីសុ វេទេសុ បារគូ។

២១៦ សម្មា វិញ្ញាតសមយោ, សព្ពវាទវិសារទោ;
វាទត្ថី ជម្ពុទីបម្ហិ, អាហិណ្ឌន្តោ បវាទិកោ។

២១៧ វិហារមេក’មាគម្ម, រត្តឹ បាតញ្ជលីមតំ;
បរិវត្តេតិ សម្បុណ្ណ-បទំ សុបរិមណ្ឌលំ។

២១៨ តត្ថេកោ **រេវតោ** នាម, មហាថេរោ វិជានិយ;
“មហាបញ្ញោ អយំ សត្តោ, ទមេតុំ វដ្ដតី”តិ, សោ។

២១៩ “កោ នុ គទ្រភរាវេន, វិរវន្តោ”តិ អព្រវិ;
“គទ្រភានំ រវេ អត្ថំ, កឹ ជានាសី”តិ អាហ តំ។

២២០ “អហំ ជានេ”តិ វុត្តោ សោ, ឱតារេសិ សកំ មតំ;
វុត្តំ វុត្តំ វិយាកាសិ, វិរុទ្ធម្បិ ច ទស្សយិ។

២២១ “តេន ហិ ត្វំ សកំ វាទ-មោតារេហី”តិ ចោទិតោ;
បាឡិ’មាហា’ភិធម្មស្ស, អត្ថ’មស្ស ន សោ’ធិគា។

២២២ អាហ“កស្សេ’ស មន្តោ”តិ,“ពុទ្ធមន្តោ”តិ សោ’ព្រវិ;
“ទេហិ មេតំ”តិ វុត្តេ ហិ, “គណ្ហ បព្ពជ្ជ តំ”តតិ។

២២៣ មន្តត្ថី បព្ពជិត្វា សោ, ឧគ្គណ្ហិ បិដកត្តយំ;
ឯកាយនោ អយំ មគ្គោ, ឥតិ បច្ឆា ត’មគ្គហិ។

២២៤ ពុទ្ធស្ស វិយ គម្ភីរ-ឃោសត្តា នំ វិយាករុំ;
ពុទ្ធឃោសោតិ ឃោសោ ហិ, ពុទ្ធោ វិយ មហីតលេ។

២២៥ តត្ថ **ញាណោទយំ** [ញាណោទយំ នាមបករណំ ឥទានិ កុហិញ្ចិបិ ន ទិស្សតិ;] នាម, កត្វា បករណំ តទា;
ធម្មសង្គណិយាកាសិ, កច្ឆំ សោ **អដ្ឋសាលិនី** [ឥទានិ ទិស្សមានា បន អដ្ឋសាលិនី សីហឡទីបិកាយេវ;
ន ជម្ពុទីបិកា; បរតោ (៥៤-៥៥ បិដ្ឋេសុ) ឯស អាវិភវិស្សតិ]។

២២៦ **បរិត្តដ្ឋកថ**ញ្ចេវ [បរិត្តដ្ឋកថន្តិ បិដកត្តយស្ស សង្ខេបតោ អត្ថវណ្ណនាភូតា ខុទ្ទកដ្ឋកថាតិ អធិប្បេតា
ភវេសុ], កាតុំ អារភិ ពុទ្ធិមា;
តំ ទិស្វា រេវតោ ថេរោ, ឥទំ វចនមព្រវិ។

២២៧ “បាឡិមត្តំ ឥធានីតំ, នត្ថិ អដ្ឋកថា ឥធ [ឯត្ថ សគីតិត្តយារូឡ្ហា មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរស្ស សន្តិកា
ឧគ្គហិតា សិស្សានុសិស្សបរម្បរាគតា មូលដ្ឋកថា កស្មា ជម្ពុទីបេ សព្ពសោ អន្តរហិតាតិ វិមំសិតព្ពំ];
តថាចរិយវាទា ច, ភិន្នរូបា ន វិជ្ជរេ។

២២៨ សីហឡដ្ឋកថា សុទ្ធា, **មហិន្ទេន** មតីមតា;
សង្គីតិត្តយមារូឡ្ហំ, សម្មាសម្ពុទ្ធទេសិតំ។

២២៩ សារិបុត្តាទិគីតញ្ច, កថាមគ្គំ សមេក្ខិយ;
កតា សីហឡភាសាយ, សីហឡេសុ បវត្តតិ។

២៣០ តំ តត្ថ គន្ត្វា សុត្វា ត្វំ, មាគធានំ និរុត្តិយា;
បរិវត្តេហិ, សា ហោតិ, សព្ពលោកហិតាវហា”។

២៣១ ឯវំ វុត្តេ បសន្នោ សោ, និក្ខមិត្វា តតោ ឥមំ;
ទីបំ អាគា ឥមស្សេវ [ឥទស្សេវាតិ ឥមស្សេវ មហានាមរញ្ញោ កាលេ ៩៥៣-៩៧៥ ពុទ្ធវស្សេ; អយញ្ច
វស្សបរិច្ឆេទោ សីហឡរាជវំសំ និស្សាយ ទស្សិតោ; យុរោបិយវិចក្ខណានំ បន មតេន ៩៤១-៩៦៤ ពុទ្ធ
វស្សេ ឥតិ វេទិតព្ពោ; ឯវមុបរិបិ;], រញ្ញោ កាលេ មហាមតិ។

២៣២ មហាវិហារំ សម្បត្តោ, វិហារំ សព្ពសាធុនំ;
មហាបធានឃរំ គន្ត្វា, **សង្ឃបាលស្ស** សន្តិកា។

២៣៣ សីហឡដ្ឋកថំ សុត្វា, ថេរវាទញ្ច សព្ពសោ;
“ធម្មស្សាមិស្ស ឯសោវ, អធិប្បាយោ”តិ និច្ឆិយ។

២៣៤ តត្ថ សង្ឃំ សមានេត្វា, “កាតុំ អដ្ឋកថំ មម;
បោត្ថកេ ទេថ សព្ពេ”តិ, អាហ, វីមំសិតុំ ស តំ។

២៣៥ សង្ឃោ គាថាទ្វយំ តស្សា’ទាសិ “សាមត្ថិយំ តវ;
ឯត្ថ ទស្សេហិ, តំ ទិស្វា, សព្ពេ ទេមាតិ បោត្ថកេ” [២៣៤-៥ គាថាសុ អយមត្ថយោជនា– “តត្ថ មហា
វិហារេ សំឃំ មហានេត្វា សំឃ សន្និបាតំ ការេត្វា អាចរិយបុព្ពទ្ធឃោសោ ឯវមាហ ‘អដ្ឋកថំ កាតុំ
សព្ពេ បាឡិ-អដ្ឋកថា-បោត្ថកេ មម ទេថា’តិ; សោ សំឃោ តំ វីមំសិតុំ សំយុត្តនិកាយតោ
‘អន្តោជដា’តិអាទិកំ ច ‘សីលេ បតិដ្ឋាយា’តិអាទិកំ ចាតិ គាថាទ្វយំ តស្ស អទាសិ ‘ឯត្ថ តវ
សាមត្ថិយំ ញាណប្បភាវំ ទស្សេតិ; តំ ទិស្វា សព្ពេ បោត្ថកេ ទេមា’តិវត្វា”តិ; ឥមិនា បន អយមត្ថា
ទស្សិតោ ហោតិ “អាចរិយ ពុទ្ធឃោសោ វិសុទ្ធិមគ្គំ ករោន្តោ តទេវ គាថាទ្វយំ ឱលោកេត្វា, កិញ្ចិបិ
អញ្ញំ បោត្ថកំ អនោលោកេត្វា អកាសី”តិ; តស្ស បនត្ថស្ស យុត្តាយុត្តវិចារណា បរតោ (៣៩-៤៩-
បិដ្ឋេសុ) អាគមិស្សតិ]។

២៣៦ បិដកត្តយ’មេត្ថេវ, សទ្ធឹ អដ្ឋកថាយ សោ;
វិសុទ្ធិមគ្គំ នាមា’កា, សង្គហេត្វា សមាសតោ។

២៣៧ តតោ សង្ឃំ សមូហេត្វា, សម្ពុទ្ធមតកោវិទំ;
មហាពោធិសមីបម្ហិ, សោ តំ វាចេតុ មារភិ។

២៣៨. ទេវតា តស្ស នេបុញ្ញំ, បកាសេតុំ មហាជនេ;
ឆាទេសុំ បោត្ថកំ សោបិ, ទ្វត្តិក្ខត្តុម្បិ តំ អកា [២៣៨ គាថាយ អយមត្ថោ– “ទេវតា តស្ស ពុទ្ធឃោសស្ស នេបុញ្ញំ និបុណញ្ញាប្បសាវំ មហាជនស្ស បកាសេតុំ តេន លិខិតំ វិសុទ្ធិមគ្គបោត្ថកំ ឆាទេសុំ បដិច្ឆាទេត្វា អបស្សិយភាវំ បាបេត្វា ឋបេសុំ; សោបិ ពុទ្ធឃោសោ ទុតិយម្បិ តំ លិខិ, តម្បិ ទេវតា ឆាទេសុំ; តតិយម្បិ លិខី”តិ; តេន វុត្តំ “ទ្វត្តិក្ខត្តុម្បិ តំ អកា”តិ; ឥទមេវ មហាវំសវចនំ និស្សាយ វិត្ថារេត្វា កថិតាយ ពុទ្ធឃោសុប្បត្តិយា នាម កថាយ ឯករត្តេនេវ វិសុទ្ធិមគ្គស្ស តិក្ខត្តុម្បិ លិខិត្វា និដ្ឋាបិតភាវោ បកាសិតោ; ឦទិសី បន កថា ពហូនំ វិម្ហយជននីបិ បរិក្ខកានំ សំសយជននី ហោតិ; តស្មា ឥមិស្សាបិ វិចារណា បរតោ (៤៧-៨-បិដ្ឋេសុ) ទស្សិយិស្សតិ]។

២៣៩. វាចេតុំ តតិយេ វារេ, បោត្ថកេ សមុទាហដេ;
បោត្ថកទ្វយ’មញ្ញម្បិ, សណ្ឋបេសុំ តហឹ មរូ។

២៤០. វាចយឹសុ តទា ភិក្ខូ, បោត្ថកត្តយ’មេកតោ;
គន្ថតោ អត្ថតោ វាបិ, បុព្ពាបរវសេន វា។

២៤១. ថេរវាទេហិ បាឡីហិ, បទេហិ ព្យញ្ជនេហិ វា;
អញ្ញថត្តមហូ នេវ, បោត្ថកេសុបិ តីសុបិ។

២៤២. អថ ឧគ្ឃោសយី សង្ឃោ, តុដ្ឋហដ្ឋោ វិសេសតោ;
និស្សំសយំ’ស **មេត្តេយ្យោ**, ឥតិ វត្វា បុនប្បុនំ។

២៤៣. សទ្ធឹ អដ្ឋកថាយា’ទា, បោត្ថកេ បិដកត្តយេ;
គន្ថាករេ វសន្តោ សោ, វិហារេ ទូរសង្ករេ។

២៤៤. បរិវត្តេសិ សព្ពាបិ, សីហឡដ្ឋកថា តទា;
សព្ពេសំ មូលភាសាយ, មាគធាយ និរុត្តិយា។

២៤៥. សត្តានំ សព្ពភាសានំ, សា អហោសិ ហិតាវហា;
ថេរិយាចរិយា សព្ពេ, បាឡឹ វិយ ត’មគ្គហុំ។

២៤៦. អថ កត្តព្ពកិច្ចេសុ, គតេសុ បរិនិដ្ឋិតឹ;
វន្ទិតុំ សោ **មហាពោធឹ**, ជម្ពុទីបំ ឧបាគមី”តិ [សោ មហាពោធិំ វន្ទិតុំ ជម្ពុទីបំ ឧបាគមីតិ ឥទំ វចនំ បុរិមវចនេហិ អសំសដ្ឋំ វិយ ហោតិ; បុព្ពេ ហិ “អាចរិយពុទ្ធឃោសោ ពោធិមណ្ឌសមីបេ ជាតោ”តិ ច, “សីហឡទីបំ គន្ត្វា សីហឡដ្ឋកថាយោ មាគធភាសាយ បរិវត្តេហីតិ តស្សាចរិយេន រេវតត្ថេរេន វុត្តោ”តិ ច វុត្តំ; តស្មា ឥធាបិ អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស បវត្តិ តទនុរូបា “តា ភាសាបរិវត្តិតដ្ឋកថាយោ អាទាយ សាសនុជ្ជោតនត្ថំ ជម្ពុទីបំ ឧបាគមី”តិ ឯវមាទិនា សាសនុជ្ជោតនមូលិកា ឯវ ភវិតុំ អរហតិ, ន បន មហាពោធិវន្ទនមូលិកាតិ]។

អយញ្ច បន មហាវំសកថា ១៩៥០ - ខរិស្តវស្សេ **ហាពទមហាវិជ្ជាលយមុទ្ទណាយនេ្ត** រោមក្ខរេន មុទ្ទិតស្ស វិសុទ្ធិមគ្គបោត្ថកស្ស បុរេចារិកកថាយំ “អនេកានេត្ថ អត្ថិ វិចារេតព្ពានី”តិ វត្វា **ធម្មានន្ទកោសម្ពី**នាមកេន វិចក្ខណេន វិចារិតា។ តមេត្ថ យុត្តាយុត្តវិចិននាយ ទស្សេត្វា អនុវិចារណម្បិស្ស ករិស្សាម។

ជាតិទេសវិចារណា

១. តត្ថ ហិ តេន **ធម្មានន្ទេន** “ពុទ្ធឃោសោ ពោធិមណ្ឌសមីបេ (ពុទ្ធគយាយំ) ជាតោតិ ន យុត្តមេត”ន្តិ វត្វា តំសាធនត្ថាយ ចត្តារិ ព្យតិរេកការណានិ ទស្សិតានិ។ កថំ?

(ក) “ពុទ្ធឃោសេន បកាសិតេសុ តំកាលិកវត្ថូសុ ឯកម្បិ តំ នត្ថិ, យំ មគធេសុ ឧប្បន្ន”ន្តិ បឋមំ ការណំ ទស្សិតំ។ តទការណមេវ។ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ ហិ សង្គហដ្ឋកថាយោ ករោន្តោ បោរាណដ្ឋកថាយោយេវ សំខិបិត្វា, ភាសាបរិវត្តនមត្តេន ច វិសេសេត្វា អកាសិ, ន បន យំ វា តំ វា អត្តនោ ទិដ្ឋសុតំ ទស្សេត្វា។ វុត្តញ្ហេតំ អាចរិយេន –

“សំវណ្ណនំ តញ្ច សមារភន្តោ,
តស្សា មហាអដ្ឋកថំ សរីរំ;
កត្វា មហាបច្ចរិយំ តថេវ,
កុរុន្ទិនាមាទិសុ វិស្សុតាសុ។

វិនិច្ឆយោ អដ្ឋកថាសុ វុត្តោ,
យោ យុត្តមត្ថំ អបរិច្ចជន្តោ;
អថោបិ អន្តោគធថេរវាទំ,
សំវណ្ណនំ សម្ម សមារភិស្ស”ន្តិ [បារា. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា] ច។

“តតោ ច ភាសន្តរមេវ ហិត្វា,
វិត្ថារមគ្គញ្ច សមាសយិត្វា;
វិនិច្ឆយំ សព្ពមសេសយិត្វា,
តន្តិក្កមំ កិញ្ចិ អវោក្កមិត្វា។

សុត្តន្តិកានំ វចនានមត្ថំ,
សុត្តានុរូបំ បរិទីបយន្តី;
យស្មា អយំ ហេស្សតិ វណ្ណនាបិ,
សក្កច្ច តស្មា អនុសិក្ខិតព្ពា”តិ [បារា. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា] ច។

យថេវ ច អាចរិយពុទ្ធឃោសេន អត្តនោ អដ្ឋកថាសុ តំកាលិកានិ មាគធិកានិ វត្ថូនិ ន បកាសិតានិ, តថេវ សីហឡិកានិបិ ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋិកានិបិ។ ន ហិ តត្ថ **វសភរាជ**កាលតោ (៦០៩-៦៥៣ -ពុទ្ធវស្ស) បច្ឆា ឧប្បន្នវត្ថូនិ ទិដ្ឋានិ ឋបេត្វា **មហាសេន**រាជវត្ថុំ [បារា. អដ្ឋ. ២.២៣៦-២៣៧], អាចរិយោ ច តតោ តិសតមត្តវស្សេហិ បច្ឆាតរេ **មហានាមរញ្ញោ** កាលេ (៩៥៣-៩៧៥-ពុ-វ) សីហឡទីបមុបាគតោ។ តស្មា អដ្ឋកថាសុ តំកាលិកមាគធិកវត្ថូនំ អប្បកាសនមត្តេន ន សក្កា តក្កត្តា ន មាគធិកោតិ ញាតុន្តិ។

(ខ) បុនបិ តេន “សព្ពេសុបិ ពុទ្ធឃោសគន្ថេសុ ឧត្តរឥន្ទិយទេសាយត្តំ បច្ចក្ខតោ ទិដ្ឋស្ស វិយ បកាសនំ នត្ថី”តិ ទុតិយំ ការណំ ទស្សិតំ។ តស្សបិ អការណភាវោ បុរិមវចនេនេវ វេទិតព្ពោ។ អបិច **សារត្ថប្បកាសិនិយា** នាម សំយុត្តដ្ឋកថាយំ, **សុមង្គលវិលាសិនិយា** នាម ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយញ្ច វុត្តសំវណ្ណនាយបិ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ ហិ –

> “យថេវ ហិ កលម្ពនទីតីរតោ រាជមាតុវិហារទ្វារេន ថូបារាមំ គន្តព្ពំ ហោតិ, ឯវំ ហិរញ្ញវតិកាយ នាម នទិយា បារិមតីរតោ សាលវនំ ឧយ្យានំ។ យថា អនុរាធបុរស្ស ថូបារាមោ, ឯវំ តំ កុសិនារាយ ហោតិ។ ថូបារាមតោ ទក្ខិណទ្វារេន នគរំ បវិសនមគ្គោ បាចីនមុខោ គន្ត្វា ឧត្តរេន និវត្តតិ, ឯវំ ឧយ្យានតោ សាលបន្តិ បាចីនមុខា គន្ត្វា ឧត្តរេន និវត្តា។ តស្មា តំ ឧបវត្តនន្តិ វុច្ចតី”តិ [សំ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១៨៦; ទី. និ. អដ្ឋ. ២.១៩៨] –

បច្ចក្ខតោ ទិដ្ឋស្ស វិយ បកាសនម្បិ ទិស្សតេវ។ តម្បិ បន បោរាណដ្ឋកថាហិ ភាសាបរិវត្តនមត្តមេវាតិ គហេតព្ពំ, តាទិសាយ អត្ថសំវណ្ណនាយ មហាមហិន្ទត្ថេរកាលតោយេវ បភុតិ វុត្តាយ ឯវ ភវិតព្ពត្តាតិ។

[គ] បុនបិ តេន “ឧណ្ហស្សាតិ អគ្គិសន្តាបស្ស, តស្ស វនទាហាទីសុ សម្ភវោ វេទិតព្ពោ”តិ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (១, ៣០-បិដ្ឋេ) វុត្តសំវណ្ណនំ បកាសេត្វា “តស្សា បនស្ស អវហសនីយភាវោ បាកដោយេវា”តិ ច ហីឡេត្វា “ឥន្ទិយវឌ្ឍេ បន ឧត្តរទេសេសុ គិម្ហកាលេ វត្ថច្ឆាទនរហិតា មានុសកាយច្ឆវិ សូរិយសន្តាបេន ឯកំសតោ ទយ្ហតិ, តំ ន ជានន្តិ ទក្ខិណឥន្ទិយទេសិកា”តិ តតិយំ ការណំ ទន្ទ្ឍតរភាវេន ទស្សិតំ។ តត្ថ បន យទិ “សូរិយសន្តាបេន ឯកំសតោ ទយ្ហតី”តិ ឯតំ ឧជុកតោ សូរិយរស្មិសន្តាបេនេវ ទឡ្ហភាវំ សន្ធាយ វុច្ចេយ្យ, ឯវំ សតិ **ឌំសមកសវាតាតបសរីសបសម្ផស្សាន**ន្តិ បទេ **អាតបសទ្ទេន** សមានត្ថត្តា ន យុត្តមេវ។ យទិ បន សូរិយសន្តាបសញ្ញាតេន ឧណ្ហឧតុនា ទឡ្ហភាវំ សន្ធាយ វុច្ចេយ្យ, ឯវំ សតិ ឧត្តរឥន្ទិយទេសេសុ, អញ្ញត្ថ ច តាទិសេសុ អតិឧណ្ហដ្ឋានេសុ សូរិយសន្តាបសញ្ញាតស្ស ឧណ្ហឧតុនោ បដិឃាតាយ ចីវរំ សេនាសនញ្ច បដិសេវិយតីតិ អយមត្ថោ ន ន យុត្តោ។ តថា ហិ វុត្តំ **វិនយដ្ឋកថាយំ** (៣, ៥៨)

“**សីតំ ឧណ្ហ**ន្តិ ឧតុវិសភាគវសេន វុត្ត”ន្តិ។

សា បន វិសុទ្ធិមគ្គេ បទត្ថសំវណ្ណនា បោរាណសុត្តន្តដ្ឋកថាហិ អាគតា ភវេយ្យ។ តថា ហិ វុត្តំ **បបញ្ចសូទនិយា** នាម មជ្ឈិមនិកាយដ្ឋកថាយ **សព្ពាសវសុត្ត**វណ្ណនាយំ (១, ៥៨) “**ឧណ្ហ**ន្តិ ចេត្ថ អគ្គិសន្តាបោវ វេទិតព្ពោ, សូរិយសន្តាបវសេន បនេតំ វត្ថុ វុត្ត”ន្តិ។ ឯត្ថ ច សចាយមត្ថោ អាចរិយេន អត្តនោ មតិវសេន វុត្តោ អស្ស, តស្ស វត្ថុស្ស បោរាណដ្ឋកថាយំ វុត្តភាវញ្ច តស្សា អត្ថសំវណ្ណនាយ អត្តនោ មតិភាវញ្ច យុត្តភាវញ្ច បកាសេយ្យ។ អាចរិយោ ហិ យត្ថ យត្ថ បោរាណដ្ឋកថាសុ អវុត្តត្ថំ វិសេសេត្វា ទស្សេតិ, តត្ថ តត្ថ តាទិសំ ញាបកវចនម្បិ បកាសេតិយេវ, យថា **សុមង្គលវិលាសិនិយំ** (១, ៧២) “ឯត្ថ អាណត្តិយនិស្សគ្គិយថាវរាបិ បយោគា យុជ្ជន្តិ, អដ្ឋកថាសុ បន អនាគតត្តា វីមំសិត្វា គហេតព្ពា”តិ វចនំ, យថា ច **បបញ្ចសូទនិយំ** (១, ៣០) “អវិចារិតមេតំ បោរាណេហិ, អយំ បន អត្តនោ មតី”តិ វចនំ។ ន ចេត្ថ កិញ្ចិបិ ញាបកវចនំ បកាសិតំ។ តស្មា “យទេតំ ‘**ឧណ្ហស្សា**តិ អគ្គិសន្តាបស្សា’តិ ច, ‘**ឧណ្ហ**ន្តិ ចេត្ថ អគ្គិសន្តាបោវ វេទិតព្ពោ’តិ ច វចនំ, ឯតំ បោរាណសុត្តន្តដ្ឋកថាវចន”ន្តិ វេទិតព្ពន្តិ។

(ឃ) បុនបិ តេន “**បបញ្ចសូទនិយា** នាម មជ្ឈិមនិកាយដ្ឋកថាយំ **គោបាលកសុត្តំ** សំវណ្ណេន្តោ [ម. និ. អដ្ឋ. ១.៣៥០] ពុទ្ធឃោសោ ‘មគធវិទេហរដ្ឋានំ អន្តរេ គង្គាយ នទិយា មជ្ឈេ វាលុកត្ថលទីបកា អត្ថី’តិ សទ្ទហតិ មញ្ញេ។ ពុទ្ធឃោសេន បន ទិដ្ឋគង្គា សីហឡទីបេ មហាវេលិគង្គាយេវ, ន បន ឥន្ទិយវឌ្ឍិកានំ សេដ្ឋសម្មតា មហាគង្គាតិ បាកដោយេវាយមត្ថោ”តិ ចតុត្ថំ ការណំ ទស្សិតំ។ តំ បន ឥទានិ មហាគង្គាយ មជ្ឈេ តស្មឹ ឋានេ តាទិសំ ទីបកំ អទិស្វា “បុព្ពេបិ ឯវមេវ ភវេយ្យា”តិ ឯកំសតោ គហេត្វា វុត្តវចនមត្តមេវ។ នទិយោ បន សព្ពទាបិ តេនេវាការេន តិដ្ឋន្តីតិ ន សក្កា គហេតុន្តិ បាកដោយេវាយមត្ថោ។ តស្មា យថា បុព្ពេ តស្ស គោបាលស្ស កាលេ តស្មឹ ឋានេ មជ្ឈេ គង្គាយ តាទិសា ទីបកា សំវិជ្ជមានា អហេសុំ, តថេវ បោរាណដ្ឋកថាសុ ឯស អត្ថោ សំវណ្ណិតោ, តទេវ ច វចនំ អាចរិយេន ភាសាបរិវត្តនំ កត្វា បកាសិតន្តិ ឯវមេវ គហេតព្ពំ។ តស្មា តម្បិ អការណមេវាតិ។

ព្រាហ្មណកុលវិចារណា

២. អថ “ព្រាហ្មណមាណវោ”តិ បទម្បិ តេន ឯវំ វិចារិតំ –

(ក) “ពុទ្ធឃោសោ ‘ព្រាហ្មណកុលជាតោ’តិ ន សក្កា គហេតុំ។ កស្មា វេទកាលតោ បដ្ឋាយ យាវជ្ជតនា សព្ពេបិ ព្រាហ្មណា

ព្រាហ្មណោស្ស មុខមាសីទិ, ពាហូ រាជន្យ? កត?;
ឩរូ តទស្ស យទ វៃឝ្យ?, បទ្ភ្យាំ ឝូទ្រោ អជាយតា”តិ [ឝ្ឫគ្វេទ, ១០-មណ្ឌល, ៩០; ឝថា អថវ ៦ វេទ ១៩, ៦, ៦]។

ឥមំ **បុរិសសុត្តំ** នាម មន្តំ ជានន្តីតិ សទ្ទហិយា។

អយំ បនស្សា អត្ថោ – ‘ព្រាហ្មណោ អស្ស (ព្រហ្មុនោ) មុខំ អាសិ។ ពាហូ រាជញ្ញោ កតោ, ខត្តិយា អស្ស ពាហូតិ វុត្តំ ហោតិ។ យោ វេស្សោ, សោ អស្ស ឩរូ។ សុទ្ទោ អស្ស បាទេហិ អជាយី’តិ។

ពុទ្ធឃោសោ បន ‘បណ្ឌិតព្រាហ្មណោ’តិ ញាតោបិ តំ គាថំ ន អញ្ញាសិ។ តថា ហិ តេន **ពន្ធុបាទាបច្ចា**តិ បទស្ស អត្ថវណ្ណនាយំ ‘តេសំ កិរ អយំ លទ្ធិ – ព្រាហ្មណា ព្រហ្មុនោ មុខតោ និក្ខន្តា, ខត្តិយា ឧរតោ, វេស្សា នាភិតោ, សុទ្ទា ជាណុតោ, សមណា បិដ្ឋិបាទតោ’តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២៦៣; ម. និ. អដ្ឋ. ១.៥០៨] តិស្សា វេទគាថាយ អសមានត្ថោ វណ្ណិតោ”តិ។

អយំ បនេត្ថ អនុវិចារណា – យទិ ច តំកាលិកានម្បិ ព្រាហ្មណានំ លទ្ធិ តថេវ ភវេយ្យ យថា ឯតិស្សំ គាថាយំ វុត្តា, សា ចត្ថវណ្ណនា អាចរិយស្ស មតិមត្តា។ ឯវំ សតិ សា វិចារណា យុត្តា ភវេយ្យ។ ឯតិស្សំ បន គាថាយំ “ព្រាហ្មណោស្ស មុខមាសីទិ”តិ បឋមបាទេន “ព្រាហ្មណា ព្រហ្មុនោ មុខតោ ជាតា”តិ អត្ថោ ឧជុកតោ ន លព្ភតិ។ ពុទ្ធកាលេ បន ព្រាហ្មណានំ លទ្ធិ “ព្រាហ្មណា ព្រហ្មុនោ មុខតោ ជាតា”តិ ឯវមេវ អហោសីតិ បាកដោយេវាយមត្ថោ។ តថា ហិ **ទីឃនិកាយេ** បាថិកវគ្គេ **អគ្គញ្ញសុត្តេ** (៣, ៦៧) –

“ទិស្សន្តិ ខោ បន វាសេដ្ឋ ព្រាហ្មណានំ ព្រាហ្មណិយោ ឧតុនិយោបិ គព្ភិនិយោបិ វិជាយមានាបិ បាយមានាបិ។ តេ ច ព្រាហ្មណា ០ យោនិជាវ សមានា ឯវមាហំសុ – ព្រាហ្មណោវ សេដ្ឋោ វណ្ណោ, ហីនា អញ្ញេ វណ្ណា។ ព្រាហ្មណោវ សុក្កោ វណ្ណោ, កណ្ហា អញ្ញេ វណ្ណា។ ព្រាហ្មណាវ សុជ្ឈន្តិ, នោ អព្រាហ្មណា។ ព្រាហ្មណាវ ព្រហ្មុនោ បុត្តា ឱរសា មុខតោ ជាតា ព្រហ្មជា ព្រហ្មនិម្មិតា ព្រហ្មទាយាទាតិ។ តេ ព្រហ្មានញ្ចេវ អព្ភាចិក្ខន្តិ, មុសា ច ភាសន្តិ, ពហុញ្ច អបុញ្ញំ បសវន្តី”តិ –

ភគវតា មហាការុណិកេន វាសេដ្ឋភារទ្វាជានំ ព្រាហ្មណមាណវកានំ ភាសិតំ, តេហិ ច តំ អភិនន្ទិតំ។ តេ បន ទ្វេបិ មាណវកា ជាតិវសេន បរិសុទ្ធព្រាហ្មណា ចេវ ហោន្តិ តិណ្ណម្បិ វេទានំ បារគុនោ ច។ តស្មា “ព្រាហ្មណា ព្រហ្មុនោ មុខតោ និក្ខន្តា”តិ វចនស្ស តំកាលិកានំ ព្រាហ្មណានំ លទ្ធិវសេន វុត្តភាវោ បាកដោយេវ។ យថា ចេតំ, ឯវំ “ខត្តិយា ឧរតោ, វេស្សា នាភិតោ, សុទ្ទា ជាណុតោ, សមណា បិដ្ឋិបាទតោ”តិ វចនម្បិ “តំកាលិកព្រាហ្មណានំ លទ្ធិញ្ហូហិ បោរាណដ្ឋកថាចរិយេហិ វុត្ត”ន្តិ សទ្ទហិត្វា អាចរិយពុទ្ធឃោសេន តំ សព្ពំ បោរាណដ្ឋកថាតោ ភាសាបរិវត្តនមត្តេន វិសេសេត្វា បកាសិតំ ភវេយ្យ។ តស្មា តាយបិ វេទគាថាយ អាចរិយស្ស អព្រាហ្មណភាវសាធនំ អនុបបន្នមេវាតិ។

(ខ) បុនបិ តេន អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស អព្រាហ្មណភាវសាធនត្ថំ ទុតិយម្បិ ការណំ ឯវមាហដំ –

“ព្រាហ្មណគន្ថេសុ គព្ភឃាតវាចកំ **ភ្រូនហា**តិ បទំ បាឡិយំ ភូនហុ (ភូនហនោ) ឥតិ ទិស្សតិ។ **មាគណ្ឌិយសុត្តេ** ភរិយាយ មេថុនសំវាសាភាវេន ឧប្បជ្ជនារហគព្ភស្ស នាសកត្តំ សន្ធាយ មាគណ្ឌិយោ បរិព្ពាជកោ ភគវន្តំ ‘ភូនហុ (ភូនហនោ) សមណោ គោតមោ’តិ [ម. និ. ២.២០៧ អាទយោ] អាហ។ តំ ពុទ្ធឃោសោ ន ជានាតីតិ បាកដោយេវ តទត្ថសំវណ្ណនាយ។ តត្ថ ហិ តេន ភូនហុនោតិ (ភូនហនស្សា) បទំ ‘ហតវឌ្ឍិនោ មរិយាទការកស្សា’តិ [ម. និ. អដ្ឋ. ២.២០៧] វណ្ណិត”ន្តិ។

តម្បិ អយុត្តមេវ។ ន ហិ មាគណ្ឌិយេន ផោដ្ឋព្ពារម្មណបរិភោគមត្តមេវ សន្ធាយ ភូនហុភាវោ វុត្តោ, អថ ខោ ឆន្នម្បិ លោកាមិសារម្មណានំ អបរិភោគំ សន្ធាយ វុត្តោ។ តស្មិញ្ហិ សុត្តេ –

> “ចក្ខុំ ខោ មាគណ្ឌិយ រូបារាមំ រូបរតំ រូបសម្មុទិតំ, តំ តថាគតស្ស ទន្តំ គុត្តំ រក្ខិតំ សំវុតំ, តស្ស ច សំវរាយ ធម្មំ ទេសេតិ, ឥទំ នុ តេ ឯតំ មាគណ្ឌិយ សន្ធាយ ភាសិតំ ‘ភូនហុ សមណោ គោតមោ’តិ។ ឯតទេវ ខោ បន មេ ភោ គោតម សន្ធាយ ភាសិតំ ‘ភូនហុ សមណោ គោតមោ’តិ។ តំ កិស្ស ហេតុ, ឯវញ្ហិ នោ សុត្តេ ឱចរតីតិ...បេ.... មនោ ខោ មាគណ្ឌិយ ធម្មារាមោ ធម្មរតោ ធម្មសម្មុទិតោ, សោ តថាគតស្ស ទន្តោ គុត្តោ រក្ខិតោ សំវុតោ, តស្ស ច សំវរាយ ធម្មំ ទេសេតិ, ឥទំ នុ តេ ឯតំ មាគណ្ឌិយ សន្ធាយ ភាសិតំ ‘ភូនហុ សមណោ គោតមោ’តិ។ ឯតទេវ ខោ បន មេ ភោ គោតម សន្ធាយ ភាសិតំ ‘ភូនហុ សមណោ គោតមោ’តិ។ តំ កិស្ស ហេតុ, ឯវញ្ហិ នោ សុត្តេ ឱចរតី”តិ [ម. និ. ២.២០៧ អាទយោ]។

ឯវំ ភគវតោ ច អនុយោគោ មាគណ្ឌិយស្ស ច បដិញ្ញា អាគតា។

ឯត្ថ ហិ មេថុនប្បដិសេវនវសេន ផោដ្ឋព្ពារម្មណបរិភោគហេតុ ឯវ គព្ភបតិដ្ឋានំ សម្ភវតីតិ តទបរិភោគមេវ សន្ធាយ “ភូនហូ”តិ វត្តុំ អរហតិ, តទញ្ញេសំ បន បញ្ចន្នំ រូបាទិអារម្មណានំ, តត្ថាបិ វិសេសតោ ធម្មារម្មណស្ស សុទ្ធមនោវិញ្ញាណេន បរិភោគហេតុ នត្ថិ កិញ្ចិ គព្ភបតិដ្ឋានន្តិ តេសំ អបរិភោគំ សន្ធាយ ភូនហូតិ វត្តុំ ន អរហតិយេវ, មាគណ្ឌិយេន បន សព្ពានិបិ តានិ សន្ធាយ វុត្តភាវោ បដិញ្ញាតោ, ការណញ្ចស្ស ទស្សិតំ “ឯវញ្ហិ នោ សុត្តេ ឱចរតី”តិ។ តស្មា កិញ្ចាបិ ទានិ ព្រាហ្មណគន្ថេសុ ភូនហុ- (ភ្រូនហា) សទ្ទោ គព្ភឃាតនត្ថេ ទិស្សតិ, មាគណ្ឌិយសុត្តេ បនេសោ អត្ថោ ន យុជ្ជតីតិ អាចរិយេន “ហតវឌ្ឍិ មរិយាទការកោ”តិ អយមេវត្ថោ បោរាណដ្ឋកថាយ ភាសាបរិវត្តនវសេន បកាសិតោតិ វេទិតព្ពោ។

(គ) បុនបិ តេន “ឥទម្បន ពុទ្ធឃោសស្ស អព្រាហ្មណភាវសាធកំ បច្ឆិមការណំ, សោ ហិ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** សីលនិទ្ទេសេ (១, ៣១) ព្រាហ្មណានំ បរិហាសំ ករោន្តោ ‘ឯវំ ឥមិនា បិណ្ឌបាតបដិសេវនេន បុរាណញ្ច ជិឃច្ឆាវេទនំ បដិហង្ខាមិ, នវញ្ច វេទនំ អបរិមិតភោជនបច្ចយំ **អាហរហត្ថក អលំសាដក តត្រវដ្ដក កាកមាសក ភុត្តវមិតកព្រាហ្មណានំ** អញ្ញតរោ វិយ ន ឧប្បាទេស្សាមីតិ បដិសេវតី’តិ អាហ។ ឥទំ បន ឯកស្ស ភិន្នព្រាហ្មណលទ្ធិកស្សាបិ វចនំ សិយាតិ តទេវ ទឡ្ហការណំ កត្វា ន សក្កា ‘ពុទ្ធឃោសោ អព្រាហ្មណោ’តិ វត្តុ”ន្តិ តតិយំ ការណំ វុត្តំ។ តំ បន អតិសំវេជនីយវចនមេវ។ ន ហេតំ អាចរិយេន ព្រាហ្មណានំ បរិហាសំ កាតុកាមេន វុត្តំ, ន ច តំ បរិហាសវចនេន សំយោជេតព្ពដ្ឋានំ, អញ្ញទត្ថុ យថាភូតមត្ថំ ទស្សេត្វា សព្រហ្មចារីនំ ឱវាទានុសាសនិទានវសេន វត្តព្ពដ្ឋានំ, តថាយេវ ច អាចរិយេន វុត្តំ។ តថា ហិ យេ លោកេ បរទត្តូបជីវិនោ សមណា វា ព្រាហ្មណា វា អញ្ញេ វាបិ ច បុគ្គលា, តេ បច្ចវេក្ខណញាណរហិតា អសំវរេ ឋិតា កទាចិ អតិបណីតំ រសំ បហូតំ លទ្ធា អបរិមិតម្បិ ភុញ្ជេយ្យុំ, វិសេសតោ បន ព្រាហ្មណា លោកិកវត្ថុវសេន ច, ជាតកាទិសាសនិកវត្ថុវសេន ច តាទិសា អហេសុន្តិ បាកដា។ ឥមស្មិញ្ហិ លោកេ វស្សសតសហស្សេហិ វា វស្សកោដីហិ វា អបរិច្ឆិន្នទ្ធានេ កោ សក្កា វត្តុំ “នេទិសា ភូតបុព្ពា”តិ។ តស្មា តាទិសេហិ វិយ ន អបរិមិតភោជនេហិ ភវិតព្ពន្តិ ឱវាទានុសាសនិទានវសេនេវ វុត្តំ។ តទេវ អត្ថសំហិតម្បិ សមានំ អយោនិសោមនសិករោតោ អនត្ថមេវ ជាតំ, យថា សភរិយស្ស មាគណ្ឌិយព្រាហ្មណស្ស អនាគាមិមគ្គផលត្ថាយបិ ទេសិតា គាថា [ធ. ប. អដ្ឋ. ១.សាមាវតីវត្ថុ] តេសំ ធីតុយា អនត្ថាយ សំវត្តតីតិ សំវេគោយេវេត្ថ ព្រូហេតព្ពោតិ។

បតញ្ចលិវាទវិចារណា

៣. អថ តេន “បាតញ្ចលីមតំ បរិវត្តេតី”តិ វចនម្បិ ឯវំ វិចារិតំ។

(ក) “ពុទ្ធឃោសោ បតញ្ចលិស្ស វា អញ្ញេសំ វា ឧត្តរឥន្ទិយវឌ្ឍិកានំ វាទំ អប្បកមេវ អញ្ញាសិ។ បតញ្ចលិវាទេសុ ហិ **អណិមា លឃិមា**តិ ឥទមេវ ទ្វយំ ទស្សេសិ [វិសុទ្ធិ. ១.១៤៤] តតុត្តរិ យោគសុត្តំ អជានន្តោ, បតញ្ចលិវាទស្ស ច តុលេត្វា ទីបនា តស្ស គន្ថេសុ ន ទិស្សតិ, បតញ្ចលិនា កតបករណញ្ច បតញ្ចលីតិ នាមមត្តម្បិ ច តត្ថ ទីបិតំ នត្ថិ។ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** បន បញ្ញាភូមិនិទ្ទេសេ ‘បកតិវាទីនំ បកតិ វិយា’តិ [វិសុទ្ធិ. ២.៥៨៤] បកតិវាទ (សំខ្យាវាទ) នាមមត្តំ បកាសិតំ, តត្ថេវ ច ‘បដិញ្ញា ហេតូតិអាទីសុ ហិ លោកេ វចនាវយវោ ហេតូតិ វុច្ចតី’តិ [វិសុទ្ធិ. ២.៥៩៥] ឧទាហរិតំ, តេន ញាយតិ ‘ពុទ្ធឃោសោ ឥន្ទិយតក្កនយទីបកេ ញាយគន្ថស្មឹ កិញ្ចិ មូលភាគមត្តំ អបរិបុណ្ណំ ជានាតី’តិ”។

តំ បន សព្ពម្បិ កេវលំ អាចរិយស្ស អព្ភាចិក្ខណមត្តមេវ។ អតិគម្ភីរស្ស ហិ អតិគរុកាតព្ពស្ស សុបរិសុទ្ធស្ស បិដកត្តយស្ស អត្ថសំវណ្ណនំ ករោន្តេន សុបរិសុទ្ធោយេវ បាឡិនយោ ច អដ្ឋកថានយោ ច បោរាណថេរវាទា ចាតិ ឦទិសាយេវ អត្ថា បកាសេតព្ពា, យំ វា បន អត្ថសំវណ្ណនាយ ឧបការកំ សទ្ទវិនិច្ឆយបដិសំយុត្តំ លោកិយគន្ថវចនំ, តទេវ ច យថារហំ បកាសេតព្ពំ, ន បន អនុបការានិបិ តំតំគន្ថតក្កត្ថនាមានិ ច, តេហិ វុត្តវចនានិ ច ពហូនិ, ន ច តេសំ អប្បកាសនេន “ន តេ អដ្ឋកថាចរិយោ ជានាតី”តិ វត្តព្ពោ។ យទិ ហិ យំ យំ លោកិយគន្ថំ អត្តនា ជានាតិ, តំ សព្ពំ អនុបការម្បិ អត្តនោ អដ្ឋកថាយមានេត្វា បកាសេយ្យ, អតិវិត្ថារា ច សា ភវេយ្យ អបរិសុទ្ធា ច អសម្មានិតា ច សាសនិកវិញ្ញូហីតិ អាចរិយេន បតញ្ចលិវាទាទយោ ន វិត្ថារេន បកាសិតាតិ ញាតព្ពំ, អញ្ញទត្ថុ យេហិ យេហិ លោកិយគន្ថេហិ កិញ្ចិ កិញ្ចិ អាចរិយេន អានេត្វា បកាសិតំ, តេ តេ ច គន្ថា, អញ្ញេបិ ច តាទិសា អាចរិយេន ញាតាត្វេវ ជានិតព្ពា វិញ្ញូហិ, យថា សមុទ្ទស្ស ឯកទេសំ ទិស្វា សព្ពោបិ សមុទ្ទោ ឯទិសោតិ ញាយតិ។ អាចរិយោ បន យត្ថ យត្ថ វេទបដិសំយុត្តវចនានិ អាគតានិ, តត្ថ តត្ថ វេទគន្ថេហិបិ កិញ្ចិ កិញ្ចិ អានេត្វា បកាសេសិយេវ។ តថា ហិ អាចរិយេន **សុមង្គលវិលាសិនិយំ** នាម ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយំ –

“**តិណ្ណំ វេទាន**ន្តិ ឥរុវេទយជុវេទសាមវេទាន”ន្តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២៥៦] ច,

“**ឥតិហាសបញ្ចមាន**ន្តិ អថព្ពណវេទំ ចតុត្ថំ កត្វា ឥតិហ អាស ឥតិហ អាសាតិ ឦទិសវចនបដិសំយុត្តោ បុរាណកថាសង្ខាតោ ឥតិហាសោ បញ្ចមោ ឯតេសន្តិ ឥតិហាសបញ្ចមា, តេសំ ឥតិហាសបញ្ចមានំ វេទាន”ន្តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២៥៦] ច,

“យិដ្ឋំ វុច្ចតិ មហាយាគោ”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៧០-១៧២] ច,

“**អគ្គិហោម**ន្តិ ឯវរូបេន ទារុនា ឯវំ ហុតេ ឥទំ នាម ហោតីតិ អគ្គិជុហនំ។ ទព្ពិហោមាទីនិបិ អគ្គិហោមានេវ, ឯវរូបាយ ទព្ពិយា ឦទិសេហិ កណាទីហិ ហុតេ ឥទំ នាម ហោតីតិ ឯវំ បវត្តិវសេន បន វិសុំ វុត្តានី”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២១] ច,

“សាសបាទីនិ បន មុខេន គហេត្វា អគ្គិម្ហិ បក្ខិបនំ, វិជ្ជំ បរិជប្បិត្វា ជុហនំ វា មុខហោម”ន្តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២១] ច –

ឯវមាទិនា វេទបដិសំយុត្តវចនានិ វេទគន្ថានុរូបតោ វណ្ណិតានិ។ តានិ ច បោរាណដ្ឋកថាតោ ភាសាបរិវត្តនវសេន វុត្តានិបិ ភវេយ្យុំ, វេទគន្ថេសុ បន អកោវិទេន យាថាវតោ ភាសាបរិវត្តនំ កាតុម្បិ ន សុករមេវ, តស្មា អាចរិយស្ស វេទគន្ថេសុ កោវិទភាវោបិ បាកដោយេវ។ ឯវំ វេទគន្ថេសុ ច តទញ្ញលោកិយគន្ថេសុ ច សុកោវិទស្សេវ សមានស្ស តេសំ វិត្ថារតោ អប្បកាសនំ យថាវុត្តការណេនេវាតិ វេទិតព្ពំ។

អបិ ច អាចរិយោ អត្តនោ គន្ថារម្ភេយេវ –

“តតោ ច ភាសន្តរមេវ ហិត្វា,
វិត្ថារមគ្គញ្ច សមាសយិត្វា;

វិនិច្ឆយំ សព្ពមសេសយិត្វា...បេ....
យស្មា អយំ ហេស្សតិ វណ្ណនាបិ”តិ [បារា. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា] ច។

“អបនេត្វាន តតោហំ, សីហឡភាសំ មនោរមំ ភាសំ;
តន្តិនយានុច្ឆវិកំ, អារោបេត្វា វិគតទោសំ។

សមយំ អវិលោមេន្តោ, ថេរានំ ថេរវំសបទីបានំ;
សុនិបុណវិនិច្ឆយានំ, មហាវិហារេ និវាសិនំ;
ហិត្វា បុនប្បុនាគត-មត្ថំ អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា] ច–

ឯវំ បោរាណដ្ឋកថានំ ភាសាបរិវត្តនសំខិបនវសេនេវ វិសេសេត្វា អភិនវដ្ឋកថាយោ ករិស្សាមីតិ បដិញ្ញំ កត្វា យថាបដិញ្ញាតមេវ អកាសិ, ន អត្តនោ ញាណប្បភាវេន វិសេសេត្វាតិបិ វេទិតព្ពំ។ តស្មា អដ្ឋកថាសុ បតញ្ជលិវាទាទីនំ វិត្ថារតោ អប្បកាសនមារព្ភ “ពុទ្ធឃោសោ បតញ្ជលិវាទាទីនិ បរិបុណ្ណំ ន ជានាតី”តិ វចនំ កេវលំ អាចរិយស្ស អព្ភាចិក្ខណមត្តមេវាតិ។

កព្ពសត្ថវិចារណា

៤. បុនបិ សោ ឯវមាហ “កិញ្ចាបិ ពុទ្ធឃោសោ រាមាយណមហាភារតសង្ខាតានំ មហាកព្ពសត្ថានំ សុកុសលោ វិយ ន ទិស្សតិ, តថាបិ តានិ ទស្សេសិ។ កថំ? **អក្ខាន**ន្តិ ភារតយុជ្ឈនាទិកំ, តំ យស្មិំ ឋានេ កថីយតិ, តត្ថ គន្តុម្បិ ន វដ្ដតីតិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៣] ច, តស្ស (សម្ផបលាបស្ស) ទ្វេ សម្ភារា ភារតយុទ្ធសីតាហរណាទិនិរត្ថកកថាបុរេក្ខារតា តថារូបិកថាកថនញ្ចាតិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨] ច ទស្សេសី”តិ។

តំ បន បុរិមវចនតោបិ អហេតុកតរំ កេវលំ អនាទរីករណមត្តមេវ។ អតិគម្ភីរត្ថស្ស ហិ អតិគរុករណីយស្ស បិដកត្តយស្ស អត្ថសំវណ្ណនាយំ និរត្ថកស្ស សម្ផបលាបសមុទាយភូតស្ស កព្ពសត្ថស្ស វិត្ថារតោ បកាសនេន កី សិយា បយោជនំ, អញ្ញទត្ថុ សាយេវស្ស អសម្មានិតា, អនាទរិយា ច វិញ្ញូហីតិ។

ពាហុសច្ចគុណមក្ខនំ

៥. បុនបិ ធម្មានន្ទោ អាចរិយស្ស ពាហុសច្ចគុណំ មក្ខេតុកាមោ ឯវមាហ – “តស្ស (ពុទ្ធឃោសស្ស) សមយន្តរកោវិទសង្ខាតំ ពាហុសច្ចំ ន តតោ ឧត្តរិតរំ ហោតិ, យំ អាធុនិកានំ គន្ថន្តរកោវិទានំ សីហឡិកភិក្ខូនំ យំ វា ឯកាទសមេ ខរិស្តវស្សសតកេ (១០០១-១១០០) ឧប្បន្នានំ ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋិកានំ **អនុរុទ្ធ-ធម្មបាលា**ទីនំ ភិក្ខូន”ន្តិ។

តំ បន សព្ពថាបិ អយុត្តវចនមេវ។ យទិ ហិ អាធុនិកា វា សីហឡិកភិក្ខូ, បោរាណា វា អាចរិយអនុរុទ្ធ-ធម្មបាលត្ថេរាទយោ សមយន្តរពាហុសច្ចវសេន អាចរិយពុទ្ធឃោសេន សមានា វា ឧត្តរិតរា វា ភវេយ្យុំ, តេ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស អដ្ឋកថាហិ អនាវទ្ធចិត្តា ហុត្វា តតោ សុន្ទរតរា បរិបុណ្ណតរា ច អភិនវដ្ឋកថាយោ ករេយ្យុំ, ន បន តេ តថា ករោន្តិ, ន កេវលំ ន ករោន្តិយេវ, អថ ខោ តេសំ ឯកោបិ ន ឯវំ វទតិ “អហំ ពុទ្ធឃោសេន ពាហុសច្ចវសេន សមសមោតិ វា ឧត្តរិតរោ”តិ វា, អញ្ញទត្ថុ តេ អាចរិយស្ស អដ្ឋកថាយោយេវ សំវណ្ណេន្តិ ច ឧបត្ថម្ភេន្តិ ច, អាចរិយដ្ឋានេ ច ឋបេន្តិ។ តេនេតំ ញាយតិ សព្ពថាបិ អយុត្តវចនន្តិ។

មហាយានិកនយវិចារណា

៦. បុន សោ តាវត្តកេនាបិ អសន្តុដ្ឋោ អាចរិយំ អវមញ្ញន្តោ ឯវមាហ – “មហាយាននិកាយស្ស បធានាចរិយភូតានំ **អស្ស ឃោស-នាគជ្ជុនានំ** នយំ វា, នាមមត្តម្បិ វា តេសំ ន ជានាតិ មញ្ញេ ពុទ្ធឃោសោ”តិ។ តំ បន អតិវិយ អជម្ពិកំ និរត្ថកញ្ច និគ្គហវចនមត្តមេវ។ ន ហិ និកាយន្តរិកានំ វាទនយានំ អត្តនោ អដ្ឋកថាយំ អប្បកាសនេន សោ តេ ន ជានាតីតិ សក្កា វត្តុំ។ ននុ អាចរិយេន អាគមដ្ឋកថាសុ គន្ថារម្ភេយេវ –

“សមយំ អវិលោមេន្តោ, ថេរានំ ថេរវំសបទីបានំ;
សុនិបុណវិនិច្ឆយានំ, មហាវិហារេ និវាសិន”ន្តិ ច,

តថាបិ វិសុទ្ធិមគ្គេ –

“មហាវិហារវាសីនំ, ទេសនានយនិស្សិតំ;
វិសុទ្ធិមគ្គំ ភាសិស្ស”ន្តិ [វិសុទ្ធិ. ១.២] ច,

“តស្សា អត្ថសំវណ្ណនំ ករោន្តេន វិភជ្ជវាទិមណ្ឌលំ ឱតរិត្វា អាចរិយេ អនព្ភាចិក្ខន្តេន សកសមយំ អវោក្កមន្តេន បរសមយំ អនាយូហន្តេន សុត្តំ អប្បដិពាហន្តេន វិនយំ អនុលោមេន្តេន មហាបទេសេ ឱលោកេន្តេន ធម្មំ ទីបេន្តេន អត្ថំ សង្គាហេន្តេន តមេវត្ថំ បុនរាវត្តេត្វា អបរេហិបិ បរិយាយន្តរេហិ និទ្ទិសន្តេន ច យស្មា អត្ថសំវណ្ណនា កាតព្ពា ហោតី”តិ [វិសុទ្ធិ. ២.៥៨១] ច,

“សាសនំ បនិទំ នានា-ទេសនានយមណ្ឌិតំ;
បុព្ពាចរិយមគ្គោ ច, អព្ពោច្ឆិន្នោ បវត្តតិ;
យស្មា តស្មា តទុភយំ, សន្និស្សាយត្ថវណ្ណនំ;
អារភិស្សាមិ ឯតស្សា”តិ [វិសុទ្ធិ. ២.៥៨១] ច,

បដិញ្ញំ កត្វា យថាបដិញ្ញាតប្បការេនេវ អដ្ឋកថាយោ កតា។ ឯវមេតាសំ ករណេ ការណម្បេត្ថ បកាសេតព្ពំ, តស្មា ទានិ តម្បកាសនត្ថំ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស បរិនិព្ពុតិកាលតោ បដ្ឋាយ យាវ អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស កាលោ, តាវ សាសនប្បវត្តិក្កមម្បិ វក្ខាម។

សាសនប្បវត្តិក្កមោ

ភគវតោ ហិ បរិនិព្ពុតិកាលតោ បច្ឆា វស្សសតព្ភន្តរេ ពុទ្ធសាសនេ កោចិបិ វាទភេទោ នាម នត្ថិ។ វស្សសតកាលេ បន ទុតិយសង្គីតិការេហិ ថេរេហិ និក្កឌ្ឍិតា វជ្ជិបុត្តកា ភិក្ខូ បក្ខំ លភិត្វា ធម្មញ្ច វិនយញ្ច អញ្ញថា កត្វា មហាសង្គីតិនាមេន វិសុំ សង្គីតិមកំសុ។ តទា សង្គីតិទ្វយារុឡ្ហបុរាណធម្មវិនយមេវ សម្បដិច្ឆន្តានំ ថេរានំ គណោ **ថេរវាទោ**តិ ច តទញ្ញេសំ **មហាសង្ឃិកោ**តិ ច វោហរីយន្តិ។

បុន មហាសង្ឃិកតោ (១) **គោកុលិកោ** (២) **ឯកព្យោហារិកោ**តិ ទ្វេ អាចរិយគណា ឧប្បន្នា។ បុន គោកុលិកតោ (៣) **បញ្ញត្តិវាទោ** (៤) **ពាហុលិកោ (ពហុស្សុតិកោ)**តិ ទ្វេ ឧប្បន្នា។ បុន ពាហុលិកតោបិ (៥) **ចេតិយវាទិគណោ** ឧប្បន្នោតិ ឯតេ បញ្ច មូលភូតេន មហាសង្ឃិកេន សហ ឆ បាដិយេក្កា អាចរិយគណា អហេសុំ។

វិសុទ្ធត្ថេរវាទតោបិ (១) **មហិសាសកោ** (២) **វជ្ជិបុត្តកោ**តិ ទ្វេ អាចរិយគណា ឧប្បន្នា។ បុន មហិសាសកតោ (៣) **សព្ពត្ថិវាទោ** (៤) **ធម្មគុត្តិកោ**តិ ទ្វេ ឧប្បន្នា។ បុន សព្ពត្ថិវាទតោបិ (៥) **កស្សបិយោ**, តតោបិ (៦) **សង្កន្តិកោ**, តតោបិ (៧) **សុត្តវាទី**តិ តយោ ឧប្បន្នា។ វជ្ជិបុត្តកតោបិ (៨) **ធម្មោត្តរិយោ** (៩) **ភទ្ទយានិកោ** (១០) **ឆន្នាគារិកោ** (១១) **សម្មិតិយោ**តិ ចត្តារោ ឧប្បន្នាតិ តេ ឯកាទស មូលភូតេន វិសុទ្ធត្ថេរវាទេន សហ ទ្វាទស អាចរិយគណា អហេសុំ។ ឥតិ ឥមេ ច ទ្វាទស បុរិមា ច ឆាតិ អដ្ឋារស អាចរិយគណា ទុតិយតតិយសង្គីតីនំ អន្តរេ ជាតា អហេសុំ។

តេសុ មូលភូតោ **ថេរវាទគណោ**យេវ បោរាណធម្មវិនយគរុកោ ហុត្វា អនូនមនធិកំ កេវលបរិបុណ្ណំ បរិសុទ្ធំ បោរាណិកំ ធម្មវិនយំ ធារេសិ។ ឥតរេ បន សត្តរស ភិន្នគណា បោរាណិកំ ធម្មវិនយំ អញ្ញថា អកំសុ។ តេន តេសំ ធម្មវិនយោ កត្ថចិ ឩនោ កត្ថចិ អធិកោ ហុត្វា អបរិបុណ្ណោ ចេវ អហោសិ អបរិសុទ្ធោ ច។ តេន វុត្តំ ទីបវំសេ បញ្ចមបរិច្ឆេទេ –

៣០. “និក្កឌ្ឍិតា បាបភិក្ខូ, ថេរេហិ វជ្ជិបុត្តកា;
អញ្ញំ បក្ខំ លភិត្វាន, អធម្មវាទី ពហូ ជនា។

៣១. ទសសហស្សា សមាគន្ត្វា, អកំសុ ធម្មសង្គហំ;
តស្មាយំ ធម្មសង្គីតិ, មហាសង្គីតីតិ វុច្ចតិ។

៣២. មហាសង្គីតិកា ភិក្ខូ, វិលោមំ អកំសុ សាសនេ;
ភិន្ទិត្វា មូលសង្គហំ, អញ្ញំ អកំសុ សង្គហំ។

៣៣. អញ្ញត្រ សង្គហិតំ សុត្តំ, អញ្ញត្រ អករិំសុ តេ;
អត្ថំ ធម្មញ្ច ភិន្ទឹសុ, វិនយេ និកាយេសុ ច បញ្ចសុ…បេ….

៤៩. អត្ថំ ធម្មញ្ច ភិន្ទឹសុ, ឯកទេសញ្ច សង្គហំ;
គន្ថញ្ច ឯកទេសញ្ហិ, ឆឌ្ឌេត្វា អញ្ញំ អកំសុ តេ។

៥០. នាមំ លិង្គំ បរិក្ខារំ, អាកប្បករណីយានិ ច;
បកតិភាវំ ជហិត្វា, តញ្ច អញ្ញំ អកំសុ តេ។

៥១. សត្តរស ភិន្នវាទា, ឯកវាទោ អភិន្នកោ;
សព្ពេវដ្ឋារស ហោន្តិ, ភិន្នវាទេន តេ សហ។

៥២. និគ្រោធោវ មហារុក្ខោ, ថេរវាទានមុត្តមោ;
អនូនំ អនធិកញ្ច, កេវលំ ជិនសាសនំ;
កណ្ដកា វិយ រុក្ខម្ហិ, និព្ពត្តា វាទសេសកា។

៥៣. បឋមេ វស្សសតេ នត្ថិ, ទុតិយេ វស្សសតន្តរេ;
ភិន្នា សត្តរស វាទា, ឧប្បន្នា ជិនសាសនេ”តិ [កថា. អដ្ឋ. និទានកថា]។

អសោករញ្ញោ ច កាលេ បរិហីនលាភសក្ការា អញ្ញតិត្ថិយា លាភសក្ការំ បត្ថយមានា ភិក្ខូសុ បព្ពជិត្វា សកានិ សកានិ ទិដ្ឋិគតានិ ទីបេន្តិ “អយំ ធម្មោ, អយំ វិនយោ, ឥទំ សត្ថុសាសន”ន្តិ។ ភិក្ខូនំ សន្តិកេ បព្ពជ្ជំ អលភមានាបិ សយមេវ កេសេ ឆិន្ទិត្វា កាសាយានិ វត្ថានិ អច្ឆាទេត្វា វិហារេសុ វិចរន្តា ឧបោសថកម្មាទិករណកាលេ សង្ឃមជ្ឈំ បវិសន្តិ, តេ ភិក្ខុសង្ឃេន ធម្មេន វិនយេន សត្ថុសាសនេន និគ្គយ្ហមានាបិ ធម្មវិនយានុលោមាយ បដិបត្តិយា អសណ្ឋហន្តា អនេករូបំ សាសនស្ស អព្ពុទញ្ច មលញ្ច កណ្ដកញ្ច សមុដ្ឋាបេន្តិ។ កេចិ អគ្គឹ បរិចរន្តិ, កេចិ បញ្ចាតបេ តបន្តិ, កេចិ អាទិច្ចំ អនុបរិវត្តន្តិ, កេចិ ធម្មញ្ច វិនយញ្ច វោភិន្ទិស្សាមាតិ តថា តថា បគ្គណ្ហន្តិ។ តទា ភិក្ខុសង្ឃោ ន តេហិ សទ្ធឹ ឧបោសថំ វា បវារណំ វា អកាសិ, អសោការាមេ សត្ត វស្សានិ ឧបោសថោ ឧបច្ឆិជ្ជិ [កថា. អដ្ឋ. និទានកថា; បារា. អដ្ឋ. ១.តតិយសង្គីតិកថា]។

ឥមញ្ច បន បវត្តឹ ឧបាទាយ ឯវម្បិ សក្កា គហេតុំ “សត្ថុរសន្ទុំ ភិន្នវាទគណានំ ធម្មវិនយស្ស បច្ឆិមកាលេសុ អបរិសុទ្ធតរភាវោ ឦទិសេនបិ ការណេន អហោសី”តិ។ កិញ្ចាបិ ហិ ពុទ្ធសាសនភូតេ បរិសុទ្ធធម្មវិនយេ “កោចិបិ និច្ចោ ធុវោ សស្សតោ នាម នត្ថិ អញ្ញត្រ និព្ពានធាតុយា, បរមត្ថតោ អត្តាបិ នត្ថិ, សព្ពេបិ សង្ខារា អនិច្ចា អទ្ធុវា អសស្សតា អនត្តាយេវា”តិ អត្ថោ អតិវិយ បាកដោ ហោតិ, តថាបិ ទានិ អថេរវាទិកានំ គន្ថេសុ ច បុព្ពេ វេតុល្លវាទាទីសុ ច “ពុទ្ធោ និច្ចោ ធុវោ សស្សតោ អត្តា”តិ ច, “សព្ពេបិ សត្តា និច្ចា ធុវា សស្សតា អត្តា”តិ ច អត្ថោ ទិស្សតិ។

អថ អសោកោ ធម្មរាជា សាសនំ វិសោធេតុកាមោ **មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរស្ស** សន្តិកេ បឋមមេវ សមយំ ឧគ្គណ្ហិត្វា ឯកលទ្ធិកេ ឯកលទ្ធិកេ ភិក្ខូ ឯកតោ ការេត្វា ឯកមេកំ ភិក្ខុសមូហំ បក្កោសាបេត្វា បុច្ឆិ “កឹ វាទី ភន្តេ សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិ។ តតោ យេ យេ “សម្មាសម្ពុទ្ធោ សស្សតវាទី”តិ វា, “ឯកច្ចសស្សតវាទី”តិ វា ឯវមាទិនា អត្តនោ អត្តនោ វាទានុរូបំ មិច្ឆាវាទំ អាហំសុ, តេ តេ “នយិមេ ភិក្ខូ, អញ្ញតិត្ថិយា ឥមេ”តិ តថតោ ញត្វា តេសំ សេតកានិ វត្ថានិ ទត្វា ឧប្បព្ពាជេសិ។ តេ សព្ពេបិ សដ្ឋិសហស្សមត្តា អហេសុំ។

អថញ្ញេ ភិក្ខូ បុច្ឆិត្វា តេហិ “វិភជ្ជវាទី មហារាជ សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិ វុត្តេ “សុទ្ធំ ទានិ ភន្តេ សាសនំ, ករោតុ ភិក្ខុសង្ឃោ ឧបោសថ”ន្តិ វត្វា អារក្ខញ្ច ទត្វា នគរំ បាវិសិ។ សមគ្គោ សង្ឃោ សន្និបតិត្វា ឧបោសថំ អកាសិ។ តស្មឹ សមាគមេ **មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរោ** យានិ ច តទា ឧប្បន្នានិ វត្ថូនិ យានិ ច អាយតឹ ឧប្បជ្ជិស្សន្តិ, សព្ពេសម្បិ តេសំ បដិពាហនត្ថំ សត្ថារា ទិន្ននយវសេនេវ តថាគតេន ឋបិតមាតិកំ វិភជន្តោ បរប្បវាទមទ្ទនំ **កថាវត្ថុំ** នាម អភិធម្មបិដកេ បញ្ចមំ បករណំ អភាសិ។ តតោ មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរប្បមុខា តិបិដកបរិយត្តិធរា បភិន្នបដិសម្ភិទាបត្តា សហស្សំ ភិក្ខូ ថេរវាទិនោ សង្គីតិទ្វយារូឡ្ហំ បរិសុទ្ធំ បោរាណធម្មវិនយំ បុន សង្គាយិត្វា សុរក្ខិតំ រក្ខឹសុ [បារា. អដ្ឋ. ១.តតិយសង្គីតិកថា]។

អថ មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរោ នវសុ បច្ចន្តដ្ឋានេសុ សាសនបតិដ្ឋាបនត្ថំ នវ នាយកត្ថេរេ ឧច្ចិនិត្វា បេសេសិ។ តេសុ អដ្ឋហិ ថេរេហិ អត្តនោ អត្តនោ បត្តដ្ឋានំ គន្ត្វា ពុទ្ធសាសនេ បតិដ្ឋាបិតេ **មហាមហិន្ទត្ថេរោ** ឆត្តឹសាធិកទ្វិសតេ (២៣៦) ពុទ្ធវស្សេ ជម្ពុទីបតោ សីហឡទីបំ គន្ត្វា **ទេវានំបិយតិស្សរាជ**ប្បមុខំ ទីបកជនសមូហំ បសាទេត្វា ពុទ្ធសាសនំ សម្បតិដ្ឋាបេសិ, តេន ច រញ្ញា ទិន្នំ **មហាមេឃវនុយ្យានំ** បដិគ្គហេត្វា តត្ថ **មហាវិហារំ** នាម សង្ឃារាមំ បតិដ្ឋាបេសិ [បារា. អដ្ឋ. ១.តតិយសង្គីតិកថា]។ តតោ បភុតិ សីហឡទីបេ ពុទ្ធសាសនំ យាវ **វដ្ដគាមណិរាជ**កាលា និកាយន្តរវាទាកុលរហិតំ និម្មលំ សុបរិសុទ្ធំ ហុត្វា សមុជ្ជលិត្ថ។ វដ្ដគាមណិរាជកាលតោ បន បដ្ឋាយ និកាយន្តរវាទាបិ សីហឡទីបមុបាគមឹសុ។ តទា **វិសុទ្ធត្ថេរវាទិនោ** យថា បុរាណធម្មវិនយោ តេហិ និកាយន្តរវាទេហិ អសម្មិស្សោ អមលីនោ បកតិបរិសុទ្ធោ ហុត្វា តិដ្ឋេយ្យ, តថា តំ មហុស្សាហេន សុរក្ខិតំ រក្ខឹសុ។ កថំ?

អភយគិរិនិកាយុប្បត្តិ

វដ្ដគាមណិរាជា ហិ (៤២៥-ពុទ្ធវស្សេ) រជ្ជំ បត្វា បញ្ចមាសមត្តកាលេ **ព្រាហ្មណតិស្សទាមរិកេន** សត្តហិ ច ទមិឡយោធេហិ ឧបទ្ទុតោ សង្គាមេ ច បរាជិតោ បលាយិត្វា សាធិកានិ ចុទ្ទសវស្សានិ និលីយិត្វា អញ្ញាតរវេសេន វសតិ [មហាវំសេ ៣៣-បរិច្ឆេទេ ៣៧-គាថាតោ បដ្ឋាយ]។ តទា លង្កាទីបេ មនុស្សា ចោរភយេន ទុព្ភិក្ខភយេន ច ឧបទ្ទុតា ភិក្ខូនំ ចតូហិ បច្ចយេហិ ឧបដ្ឋាតុំ ន សក្កោន្តិ, តេន ភិក្ខូ យេភុយ្យេន តតោ ជម្ពុទីបំ គន្ត្វា ធម្មវិនយំ ធារេន្តា វិហរន្តិ។ លង្កាទីបេយេវ ឱហីនាបិ ថេរា យថាលទ្ធេហិ កន្ទមូលបណ្ណេហិ យាបេន្តា កាយេ វហន្តេ និសីទិត្វា បរិយត្តិធម្មំ សជ្ឈាយំ ករោន្តិ, អវហន្តេ វាលុកំ ឧស្សាបេត្វា តំ បរិវារេត្វា សីសានិ ឯកដ្ឋានេ កត្វា បរិយត្តិំ សម្មសន្តិ។ ឯវំ ទ្វាទស សំវច្ឆរានិ សាដ្ឋកថំ តេបិដកំ អហាបេត្វា ធារយិំសុ។ យទា បន វដ្ដគាមណិរាជា ទមិឡរាជានំ ហន្ត្វា (៤៥៥-៤៦៦ ពុទ្ធវស្សន្តរេ) បុនបិ រជ្ជំ ការេសិ [មហាវំសេ ៣៣, ៧៨-គាថា]។ តទា តេ ថេរា ជម្ពុទីបតោ បច្ចាគតត្ថេរេហិ សទ្ធិំ តេបិដកំ សោធេន្តា ឯកក្ខរម្បិ អសមេន្តំ នាម ន បស្សិំសុ [អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១៣០; វិភ. អដ្ឋ. ៨១០]។ យោបិ ច **មហានិទ្ទេសោ** តស្មិំ កាលេ ឯកស្សេវ ទុស្សីលភិក្ខុនោ បគុណោ អហោសិ, សោបិ **មហាតិបិដក**ត្ថេរេន **មហារក្ខិត**ត្ថេរំ តស្ស សន្តិកា ឧគ្គណ្ហាបេត្វា រក្ខិតោ អហោសិ [បារា. អដ្ឋ. ២.៥៨៥]។ ឯវំ ទុព្ភិក្ខរដ្ឋក្ខោភុបទ្ទវេហិ បីឡិតត្តា ទុព្ពលសមយេបិ ធម្មវិនយំ សក្កច្ចំ ធារយិំសុ។

រាជា **អភយគិរិំ** នាម វិហារំ ការេត្វា អត្តនោ កតូបការបុព្ពស្ស **មហាតិស្ស**ត្ថេរស្ស អទាសិ។ សោ បន ថេរោ កុលសំសគ្គពហុលត្តា មហាវិហារវាសីហិ ភិក្ខូហិ បព្ពាជនីយកម្មំ កត្វា នីហដោ។ តទាស្ស សិស្សោ **ពហលមស្សុតិស្ស**នាមកោ ថេរោ តំ កម្មំ បដិពាហិ, តេនស្ស សង្ឃោ ឧក្ខេបនីយកម្មំ អកាសិ។ សោ មហាវិហារវាសីនំ កុជ្ឈិត្វា អភយគិរិវិហារមេវ គន្ត្វា តេន មហាតិស្សត្ថេរេន ឯកតោ ហុត្វា វិសុំ គណំ វហន្តោ វសិ។ តេ ច ទ្វេ ថេរា ន មហាវិហារំ បុនាគមិំសុ [មហាវំសេ ៣៣, ៧៩-គាថាទីសុ។ និកាយសង្គហេ]។ តតោ បដ្ឋាយ សីហឡទីបេ មហាវិហារវាសី, អភយគិរិវាសីតិ ទ្វេ និកាយា ជាតា។ ឥទំ តាវ សីហឡទីបេ សាសនបរិហានិយា បឋមំ ការណំ។

ធម្មរុចិនិកាយុប្បត្តិ

តទា ច រាជា អភយគិរិវាសីសុយេវ ភិក្ខូសុ វិសេសតោ បសន្នោ ហុត្វា តេយេវ ចតូហិ បច្ចយេហិ បវារេត្វា បគ្គណ្ហាតិ, រាជមហាមត្តាទយោបិ អភិញ្ញាតា អភិញ្ញាតា ពហូ ជនា តស្មិញ្ច អារាមេ អញ្ញត្ថ ច ពហូ អាវាសេ កត្វា តេសំ ទេន្តិ។ ឯវំ អភយគិរិវាសិនោ ភិក្ខូ ពហូនំ អភិញ្ញាតជនានំ សក្កតា ចេវ ហោន្តិ បូជិតា ច មានិតា ច។ បុន ច អភយគិរិវាសិនោ ពហលមស្សុតិស្សត្ថេរាទយោ ឥន្ទិយរដ្ឋតោ អាគតំ វជ្ជិបុត្តកគណបរិយាបន្នស្ស ធម្មរុចិនិកាយស្ស ធម្មវិនយភូតំ សក្កតភាសារោបិតំ អភិនវម្បិ បិដកំ សម្បដិច្ឆន្តិ [មហាវំសេ ៣៣, ៩៩ គាថាសុ។ និកាយសង្គហេ], តេន តេបិ ធម្មរុចិនិកាយិកា នាម អហេសុំ។ ឥទំ សីហឡទីបេ សាសនបរិហានិយា ទុតិយំ ការណំ។

បិដកត្តយស្ស បោត្ថការោបនំ

មហាវិហារវាសិនោ បន បោរាណិកំ បាឡិភាសាយ សណ្ឋិតំ បរិសុទ្ធបិដកមេវ បដិគ្គណ្ហន្តិ, តញ្ច មុខបាឋេនេវ ធារេន្តិ។ តទា បន ថេរា បច្ឆិមជនានំ សតិបញ្ញាហានឹ ទិស្វា ពុទ្ធកាលតោ បដ្ឋាយ យាវ តំកាលា មុខបាឋេនាភតំ សាដ្ឋកថំ បិដកត្តយំ បោត្ថកេ អារោបេតុំ សមារភឹសុ។ សមារភមានា ច តេ **អនុរាធរាជធានិ**បុរតោ អឌ្ឍសដ្ឋិមិលប្បមាណេ **មលយ**ជនបទេ **មាតុល** [មាតលេ ឥតិ ឯតរហិ វោហារោ] នគរេ **អាលោក**លេណេ វសន្តា ឯកស្ស តន្ទេសិកស្ស ជនបទាធិបតិនោ អារក្ខំ គហេត្វា តំ **បោត្ថការោបនកម្ម**មកំសុ [មហាវំសេ ៣៣, ១០០-១០១-គាថាសុ]។ តេនិទំ ញាយតិ "តទា មហាវិហារវាសិនោ ថេរា រាជរាជមហាមត្តេហិ អលទ្ធូបការា ហុត្វា អត្តនោ ពលេនេវ បិដកត្តយស្ស បោត្ថការោបនកម្មមកំសូ"តិ ច, "តញ្ច យថេវ បច្ឆិមជនានំ សតិបញ្ញាហានឹ ទិស្វា កតំ, តថេវ ទុព្ភិក្ខរដ្ឋក្ខោភាទិភយុបទ្ទុតកាលេសុ ទុទ្ធរភាវម្បិ ទិស្វា"តិ ច, តថា "អភយគិរិវាសីនំ សម្បជិច្ឆិតសមយន្តរវាទេហិ អនាកុលនត្ថម្បិ កត"ន្តិ ច។ ឯវំ មហាវិហារវាសិនោ ថេរា បរិសុទ្ធត្ថេរវាទបិដកំ សមយន្តរេហិ អសម្មិស្សនត្ថាយ យថា បុរេ, តថា បាឡិភាសាយ ឯវ បោត្ថកេ អារោបេត្វាបិ សុរក្ខិតំ រក្ខឹសុ។ យទិ ហិ តទា តេបិដកំ បោត្ថកេសុ អនារោបិតមស្ស, បច្ឆាកាលេសុ សមយន្តរតោ អាគតសុត្តានិ "នេតានិ អម្ហាក"ន្តិ បដិក្ខិបិតុំ ន សុករានិ ភវេយ្យុំ។ យតោ ច ខោ តទា សាដ្ឋកថំ តេបិដកំ បោត្ថកេសុ អារោបិតំ, តតោយេវ អនាគតកាលេសុ សមយន្តរាគតសុត្តានិ តេហិ បោត្ថកេហិ សំសន្ទេត្វា បដិក្ខិបិតុំ សុករានិ ហោន្តិ។

តថា ហិ **ភាតិយរាជ**កាលេ (៥២៤-៥៥២-ពុ-វ) មហាវិហារវាសីនំ អភយគិរិវាសីហិ វិនយេ វិវាទោ ឧប្បជ្ជិ។ តទា រាជា **ទីឃការាយនំ** នាម ព្រាហ្មណជាតិកំ អមច្ចំ ថេរានំ សន្តិកំ បេសេសិ។ សោ ឧភិន្នំ សុត្តំ សុត្វា វិនិច្ឆយំ អទាសិ [បារា. អដ្ឋ. ២.៣៨៤]។ តថា **វោហារកតិស្សរាជ**កាលេ ច (៧៥៨-៧៨០ ពុ-វ) **គោឋាភយរាជ**កាលេ ច (៧៩៧-៨១០ ពុ-វ) ថេរវាទិកា បោត្ថការូឡ្ហេន ធម្មវិនយេន សំសន្ទេត្វា អធម្មវាទំ បដិក្ខិបឹសុ [និកាយសង្គហេ ១២-បិដ្ឋេ]។

អធម្មវាទុប្បត្តិ

អយំ បន អាទិតោ បដ្ឋាយ សាសនមលភូតានំ អធម្មវាទានំ ឧប្បត្តិ។ **អសោករញ្ញោ** ហិ កាលេ ឧប្បន្នាជេត្វា និក្កឌ្ឍិតា **អញ្ញតិត្ថិយា** ពុទ្ធសាសនេ អលទ្ធបតិដ្ឋា កោធាភិភូតា **បាដលិបុត្តតោ** និក្ខមិត្វា **រាជគហ**សមីបេ **នាលន្ទាយំ** សន្និបតិត្វា ឯវំ សម្មន្តយឹសុ “មហាជនស្ស ពុទ្ធសាសនេ អនវគាហត្ថាយ សក្យានំ ធម្មវិនយោ នាសេតព្ពោ, តញ្ច ខោ តេសំ សមយំ អជានន្តេហិ ន សក្កា កាតុំ, តស្មា យេន កេនចិ ឧបាយេន បុនបិ តត្ថ បព្ពជិតព្ពមេវា”តិ។ តេ ឯវំ សម្មន្តយិត្វា បុន អាគន្ត្វា វិសុទ្ធត្ថេរវាទីនមន្តរំ បវិសិតុំ អសក្កោន្តា តទញ្ញេសំ សត្តរសន្នំ មហាសង្ឃិកាទិនិកាយានំ សន្តិកំ ឧបសង្កមិត្វា អត្តនោ អញ្ញតិត្ថិយភាវំ អជានាបេត្វា បព្ពជិត្វា បិដកត្តយមុគ្គណ្ហិត្វា តញ្ច វិបរិវត្តេត្វា តតោ **កោសម្ពី** គន្ត្វា ធម្មវិនយនាសនាយ ឧបាយំ មន្តយិត្វា ២៥៣-ពុទ្ធវស្សេ ឆសុ ឋានេសុ វសន្តា (១) **ហេមវតិកោ** (២) **រាជគិរិកោ** (៣) **សិទ្ធត្ថិកោ** (៤) **បុព្ពសេលិយោ** (៥) **អបរសេលិយោ** (៦) **វាជិរិយោ** (៧) **វេតុល្លោ** (៨) **អន្ធកោ** (៩) **អញ្ញមហាសង្ឃិកោ**តិ នវ អភិនវេ និកាយេ ឧប្បាទេសុំ [និកាយសង្គហេ ៩-បិដ្ឋេ]។ តេសំ នាមានិ ច លទ្ធិយោ ច **កថាវត្ថុអដ្ឋកថាយំ** អាគតាយេវ។

តេសុ ហេមវតិកា សទ្ធម្មបតិរូបកំ ពុទ្ធភាសិតភាវេន ទស្សេត្វា

(១) **វណ្ណបិដកំ** នាម គន្ថំ អកំសុ។

រាជគិរិកា (២) **អង្គុលិមាលបិដកំ,**

សិទ្ធត្ថិកា (៣) **គូឡ្ហវេស្សន្តរំ,**

បុព្ពសេលិយា (៤) **រដ្ឋបាលគជ្ជិតំ,**

អបរសេលិយា (៥) **អាឡវកគជ្ជិតំ,**

វជិរបព្ពតវាសិនោ វាជិរិយា (៦) **គូឡ្ហវិនយំ** នាម គន្ថំ អកំសុ។

តេយេវ សព្ពេ មាយាជាលតន្ត-សមាជតន្តាទិកេ អនេកេ **តន្តគន្ថេ** ច, មរិចិកប្ប-ហេរម្ភកប្បាទិកេ អនេកេ **កប្បគន្ថេ** ច អកំសុ។

វេតុល្លវាទិនោ បន (៧) **វេតុល្លបិដក**មកំសុ។

អន្ធកា ច (៨) **រតនកូដា**ទិកេ គន្ថេ,

អញ្ញមហាសង្ឃិកា ច (៩) **អក្ខរសារិយា**ទិសុត្តន្តេ អកំសុ [និកាយសង្គហេ ៩-បិដ្ឋេ]។

តេសុ បន សទ្ធម្មបតិរូបកេសុ វេតុល្លវាទោ, វាជិរិយវាទោ, រតនកូដសត្ថន្តិ ឥមានិយេវ តីណិ លង្កាទីបមុបាគតានិ, អញ្ញានិ បន វណ្ណបិដកាទីនិ ជម្ពុទីបេយេវ និវត្តន្តីតិ **និកាយសង្គហេ** វុត្តំ។ វណ្ណបិដកាទីនម្បិ បន លង្កាទីបមុបាគតត្តាយា ទិស្សតេវ។ តថា ហិ **សមន្តបាសាទិកាយ** វិនយដ្ឋកថាយំ (៣, ៩-បិដ្ឋេ)

“វណ្ណបិដក អង្គុលិមាលបិដករដ្ឋបាលគជ្ជិតអាឡវកគជ្ជិតគូឡ្ហមគ្គគូឡ្ហវេស្សន្តរ គូឡ្ហវិនយ វេទល្លបិដកានិ [ឯត្ថ “វេបុល្ល, វេទល្លំ, វេតុល្លន្តិ អត្ថកោ ឯកំ, ពោធិសត្តបិដកស្សេវ នាម”ន្តិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ វុត្តំ អសង្គេន នាម អាចរិយេន អភិធម្មសមុច្ចយេ នាម មហាយានិកគន្ថេ (៧៩-បិដ្ឋេ) “វេបុល្លំ កតមំ? ពោធិសត្តបិដកសម្បយុត្តំ ភាសិតំ។ យទុច្ចតេ វេបុល្លំ, តំ វេទល្លមប្យុច្ចតេ, វេតុល្លមប្យុច្ចតេ។ កិមត្ថំ វេបុល្លមុច្ចតេ? សព្ពសត្តានំ ហិតសុខាធិដ្ឋានតោ, ឧទារគម្ភីរធម្មទេសនាតោ ច។ កិមត្ថមុច្ចតេ វេទល្លំ? សព្ពាវរណវិទលនតោ។ កិមត្ថមុច្ចតេ វេតុល្លំ? ឧបមានធម្មានំ តុលនាភាវតោ”តិ] បន អពុទ្ធវចនានិយេវាតិ វុត្ត”ន្តិ ច។

សារត្ថប្បកាសិនិយា សំយុត្តដ្ឋកថាយម្បិ (២, ១៨៦-បិដ្ឋេ)

“គូឡ្ហវិនយំ គូឡ្ហវេស្សន្តរំ គូឡ្ហមហោសធំ វណ្ណបិដកំ អង្គុលិមាលបិដកំ រដ្ឋបាលគជ្ជិតំ អាឡវកគជ្ជិតំ វេទល្លបិដកន្តិ អពុទ្ធវចនំ សទ្ធម្មបតិរូបកំ នាមា”តិ ច–

តេសំ បដិក្ខេបោ ទិស្សតិ។ ន ហិ តានិ អសុត្វា, តេសញ្ច អត្ថំ អជានិត្វា សីហឡដ្ឋកថាចរិយេហិ តានិ បដិក្ខិបិតុំ សក្កា, នាបិ តំ បដិក្ខេបវចនំ ជម្ពុទីបិកដ្ឋកថាចរិយានំ វចនំ ភវិតុំ, មហាមហិន្ទត្ថេរស្ស សីហឡទីបំ គមនសមយេ តេសំយេវ អភាវតោ។ តស្មា តានិ ច តទញ្ញានិ ច មហាយានិកបិដកានិ តំកាលិកានិ យេភុយ្យេន សីហឡទីបមុបាគតានីតិ គហេតព្ពានិ។ តេសុ ច **វជ្ជិបុត្តកគណ**បរិយាបន្នស្ស **ធម្មរុចិនិកាយស្ស** បិដកានំ តទុបាគមនំ បុព្ពេវ វុត្តំ។ តទញ្ញេសំ បន តទុបាគមនំ ឯវំ វេទិតព្ពំ។

វេតុល្លវាទស្ស បឋមនិគ្គហោ

វោហារកតិស្សរញ្ញោ កាលេ (៧៥៨-៧៨០-ពុ-វ) អភយគិរិវាសិនោ ធម្មរុចិនិកាយិកា បុព្ពេ វុត្តប្បការេន សាសនវិនាសនត្ថាយ ភិក្ខុវេសធារីហិ វេតុល្លវាទិព្រាហ្មណេហិ រចិតំ វេតុល្លបិដកំ សម្បដិគ្គហេត្វា “ឥទំ ពុទ្ធភាសិត”ន្តិ ទស្សេន្តិ។ តំ មហាវិហារវាសិនោ ថេរវាទិកា ធម្មវិនយេន សំសន្ទេត្វា អធម្មវាទោតិ បដិក្ខិបឹសុ។ តំ សុត្វា រាជា សព្ពសត្ថបារគុំ **កបិលំ** នាម អមច្ចំ បេសេត្វា វិនិច្ឆយំ ការាបេត្វា អពុទ្ធភាសិតភាវំ ញត្វា សព្ពំ វេតុល្លបោត្ថកំ ឈាបេត្វា តល្លទ្ធិកេ ច បាបភិក្ខូ និគ្គហេត្វា ពុទ្ធសាសនំ ជោតេសិ [និកាយសង្គហេ ១២-បិដ្ឋេ]។ វុត្តញ្ហេតំ មហាវំសេ –

៣៦-៤១ “វេតុល្លវាទំ មទ្ទិត្វា, ការេត្វា បាបនិគ្គហំ;
កបិលេន អមច្ចេន, សាសនំ ជោតយី ច សោ”តិ។

សាគលិយនិកាយុប្បត្តិ

បុនបិ តេ អភយគិរិវាសិនោ **គោឋាភយ**រញ្ញោ កាលេ (៧៨៧-៨១០-ពុ-វ) វេតុល្លវាទំ តថេវ ទស្សេន្តិ។ តទា បន តេសុ **ឧស្សិលិយាតិស្សោ** នាម មហាថេរោ **វោហារកតិស្ស**រាជកាលេ វេតុល្លវាទីនំ ភិក្ខូនំ កតនិគ្គហំ សុត្វា “វិចារណសម្បន្នស្ស រញ្ញោ សមយេ តថេវ ភវេយ្យ, ន ភទ្ទកមេត”ន្តិ ចិន្តេត្វា “ន មយំ តេហិ ឯកតោ ហោមា”តិ តិសតមត្តេ ភិក្ខូ គហេត្វា ទក្ខិណគិរិវិហារំ គន្ត្វា **ធម្មរុចិនិកាយ**តោ វិសុំ ហុត្វា វសិ។ តេសុ **សាគលោ** នាម មហាថេរោ តត្ថេវ ទក្ខិណគិរិម្ហិ វសន្តោ អាគមព្យាខ្យានមកាសិ។ តតោ បដ្ឋាយ តំ ថេរមារព្ភ តស្សន្តេវាសិនោ **សាគលិយា** នាម អហេសុំ។ តេសម្បិ វាទោ បច្ឆា **មហាសេន**រាជកាលេ **ជេតវនវិហារេ** បតិដ្ឋាសិ [និកាយ ១៣-បិដ្ឋេ]។

វេតុល្លវាទស្ស ទុតិយនិគ្គហោ

គោឋាភយោ បន រាជា បញ្ចសុ [មហាវិហារ, ចេតិយ, ថូបារាម, ឥស្សរសមណក, វេស្សគិរិវិហារសង្ខាតេសុ] វិហារេសុ មហាភិក្ខុសង្ឃំ ឯកតោ សន្និបាតេត្វា តំ បវត្តឹ បុច្ឆិត្វា វេតុល្លវាទស្ស អពុទ្ធភាសិតភាវំ ញត្វា តំវាទិនោ សដ្ឋិ បាបភិក្ខូ លក្ខណាហតេ កត្វា រដ្ឋតោ បព្ពាជេសិ, វេតុល្លបោត្ថកានិ ច ឈាបេត្វា ពុទ្ធសាសនំ ជោតេសិ [មហាវំសេ ៣៦, ១១១-១១២-គាថាសុ, និកាយ ១៣-បិដ្ឋេ]។

តទា រដ្ឋតោ បព្ពាជិតេសុ តេសុ ភិក្ខូសុ កេចិ **កាវីរបដ្ដនំ** គន្ត្វា តត្ថ វសន្តិ។ តស្មិញ្ច សមយេ ឯកោ អញ្ញតិត្ថិយមាណវកោ ទេសន្តរតោ កាវីរមាគន្ត្វា បដ្ដនគាមិកេហិ តេសំ ភិក្ខូនំ កតូបហារំ ទិស្វា លាភសក្ការំ និស្សាយ តេសំ សន្តិកេ បព្ពជិត្វា **សង្ឃមិត្តោ**តិ នាមេន បាកដោ អហោសិ។ សោ មហាវិហារវាសីនំ ធម្មវិនិច្ឆយំ និស្សាយ គោឋាភយរញ្ញោ វេតុល្លវាទហេតុ តេសំ ភិក្ខូនំ រដ្ឋា បព្ពាជិតភាវំ ញត្វា មហាវិហារវាសីនំ កុទ្ធោ ហុត្វា “វេតុល្លវាទំ វា នេ គាហាបេស្សាមិ, វិហារេ វា នេសំ ឧម្មូលេត្វា វិនាសេស្សាមី”តិ សីហឡទីបំ គន្ត្វា រាជានំ បសាទេត្វា តស្ស ទ្វេ បុត្តេ សិប្បំ សិក្ខាបេស្សាមីតិ អារភិ។ តថាបិ អត្តនោ វាទស្ស ជាននសមត្ថំ **ជេដ្ឋតិស្សំ** ឱហាយ អនាគតេ អត្តនោ វចនំ ការាបេតុំ សក្កុណេយ្យំ កនិដ្ឋំ **មហាសេនកុមារ**មេវ សង្គណ្ហិត្វា សិប្បំ សិក្ខាបេសិ។ វិតុនោ អច្ចយេន ជេដ្ឋតិស្សកុមារេ រជ្ជំ បត្តេ (៨១០-៨១៩-ពុ-វ) សោ តស្ស រញ្ញោ ភីតោ កាវីរបដ្ដនមេវ គតោ [មហាវំសេ ៣៦, ១១៣-គាថាទីសុ, និកាយ ១៤-បិដ្ឋេ]។

មហាសេនរញ្ញោ បន កាលេ (៨១៩-៨៤៥-ពុ-វ) សោ បុន សីហឡទីបមាគន្ត្វា **អភយគិរិវិហារេ** វសន្តោ មហាវិហារវាសីហិ វេតុល្លវាទំ គាហាបេតុំ នានាបការេហិ វាយាមមកាសិ។ តថាបិ តេហិ តំ គាហាបេតុំ អសក្កោន្តោ រាជានំ ឧបសង្កមិត្វា នានាការណេហិ សញ្ញាបេត្វា “យោ កោចិ ឯកស្សបិ ភិក្ខុស្ស មហាវិហារវាសិនោ អាហារំ ទទេយ្យ, តស្ស សតំ ទណ្ឌោ”តិ រញ្ញោ អាណាយ នគរេ ភេរឹ ចរាបេសិ។ តទា មហាវិហារវាសិនោ នគរេ បិណ្ឌាយ ចរន្តា តយោ ទិវសេ ភិក្ខមលទ្ធា មហាបាសាទេ សន្និបតិត្វា “សចេ មយំ ឧទាហេតុ អធម្មំ ធម្មោតិ គណ្ហេយ្យាម, ពហូ ជនា តំ គហេត្វា អបាយគាមិនោ ភវិស្សន្តិ, មយញ្ច សព្ពេ សាវជ្ជា ភវិស្សាម, តស្មា ន មយំ ជីវិតហេតុបិ វេតុល្លវាទំ បដិគ្គណ្ហិស្សាមា”តិ សម្មន្តយិត្វា មហាវិហារាទិកេ សព្ពវិហារេ ឆឌ្ឌេត្វា **រោហណជនបទ**ញ្ច **មលយបទេស**ញ្ច អគមឹសុ [មហាវំសេ ៣៧, ២-៦-គាថាសុ។ និកាយសង្គហេ ១៤-បិដ្ឋេ]។

វេតុល្លវាទោ

កីទិសោ **វេតុល្លវាទោ** នាម, យតោ មហាវិហារវាសិនោ អតិវិយ ជិគុច្ឆឹសូតិ? ឥទានិ វេតុល្លវាទស្ស សរូបំ សព្ពាការេន បកាសេតុំ ន សក្កា, វេតុល្លនាមេន បោត្ថកានំ វា និកាយស្ស វា ឯតរហិ អបាកដភាវតោ។ អភិធម្មបិដកេ បន កថាវត្ថុអដ្ឋកថាយំ [កថា. អដ្ឋ. ៧៩៣-៧៩៤ អាទយោ] កតិបយា វេតុល្លវាទា អាគតា។ កថំ? –

“បរមត្ថតោ មគ្គផលានេវ សង្ឃោ, មគ្គផលេហិ អញ្ញោ សង្ឃោ នាម នត្ថិ, មគ្គផលានិ ច ន កិញ្ចិ បដិគ្គណ្ហន្តិ, តស្មា ន វត្តព្ពំ សង្ឃោ ទក្ខិណំ បដិគ្គណ្ហាតី”តិ ច (១)។

“មគ្គផលានេវ សង្ឃោ នាម, ន ច តានិ ទក្ខិណំ វិសោធេតុំ សក្កោន្តិ, តស្មា ន វត្តព្ពំ សង្ឃោ ទក្ខិណំ វិសោធេតី”តិ ច (២)។

“មគ្គផលានេវ សង្ឃោ នាម, ន ច តានិ កិញ្ចិ ភុញ្ជន្តិ, តស្មា ន វត្តព្ពំ សង្ឃោ ភុញ្ជតិ បិវតិ ខាទតិ សាយតី”តិ ច (៣)។

មគ្គផលានេវ សង្ឃោ នាម, ន ច សក្កា តេសំ កិញ្ចិ ទាតុំ, ន ច តេហិ បដិគ្គណ្ហិតុំ, នាបិ តេសំ ទានេន កោចិ ឧបការោ ឥជ្ឈតិ, តស្មា ន វត្តព្ពំ សង្ឃស្ស ទិន្នំ មហប្ផល”ន្តិ ច (៤)។

“ពុទ្ធោ ភគវា ន កិញ្ចិ បរិភុញ្ជតិ, លោកានុវត្តនត្ថំ បន បរិភុញ្ជមានំ វិយ អត្តានំ ទស្សេតិ, តស្មា និរុបការត្តា ន វត្តព្ពំ តស្មិំ ទិន្នំ មហប្ផល”ន្តិ ច (៥)។

“ភគវា តុសិតភវនេ និព្ពត្តោ តត្ថេវ វសតិ, ន មនុស្សលោកំ អាគច្ឆតិ, និម្មិតរូបមត្តកំ បនេត្ថ ទស្សេតី”តិ ច (៦)។

“តុសិតបុរេ ឋិតោ ភគវា ធម្មទេសនត្ថាយ អភិនិម្មិតំ បេសេសិ, តេន ចេវ, តស្ស ច ទេសនំ សម្បដិច្ឆិត្វា អាយស្មតា អានន្ទេន ធម្មោ ទេសិតោ, ន ពុទ្ធេន ភគវតា”តិ ច (៧)។

“ឯកាធិប្បាយេន មេថុនោ ធម្មោ បដិសេវិតព្ពោ។ អយំ បនេត្ថ អត្ថោ – ការុញ្ញេន វា ឯកេន អធិប្បាយេន ឯកាធិប្បាយោ, សំសារេ វា ឯកតោ ភវិស្សាមាតិ ឥត្ថិយា សទ្ធឹ ពុទ្ធបូជាទីនិ កត្វា បណិធិវសេន ឯកោ អធិប្បាយោ អស្សាតិ ឯកាធិប្បាយោ, ឯវរូបោ ទ្វិន្នម្បិ ជនានំ ឯកាធិប្បាយោ មេថុនោ ធម្មោ បដិសេវិតព្ពោ”តិ ច (៨) ឯវំ វេតុល្លវាទីនំ លទ្ធិយោ អាគតា, ឯត្តកាយេវ នេសំ វាទា ថេរវាទគន្ថវសេន ទានិ បញ្ញាយន្តិ។

ឯត្ថ ច អាទិតោ ចតូហិ វាទេហិ សុត្តន្តាគតសង្ឃោ ច មិច្ឆា គហិតោ, វិនយាគតសង្ឃោ ច សព្ពថា បដិក្ខិត្តោ។ តទនន្តរំ តយោ វាទា ឥស្សរនិម្មានវាទានុវត្តកា។ អន្តិមស្ស បន អសទ្ធម្មវាទភាវោ អតិវិយ បាកដោតិ។

អភិធម្មសមុច្ចយេ បន វេតុល្លបិដកស្ស ពោធិសត្តបិដកភាវោ បកាសិតោ, តស្មា សទ្ធម្មបុណ្ឌរិកសុត្តាទិកេ ពោធិសត្តបិដកេ អាគតវាទោបិ “វេតុល្លវាទោ”តិ វេទិតព្ពោ [អភិធម្មសមុច្ចយេ ៧៩-បិដ្ឋេ]។

មហាវិហារនាសនំ

មហាវិហារវាសីសុ បន វុត្តប្បការេន សព្ពវិហារេ ឆឌ្ឌេត្វា គតេសុ សង្ឃមិត្តោ បាបភិក្ខុ រាជានំ សញ្ញាបេត្វា លោហបាសាទាទិកេ ចតុសង្ឃាធិកេ តិសតមត្តេ បរិវេណបាសាទេ នាសេត្វា សម្ភារំ ឧទ្ធរាបេត្វា អភយគិរិវិហារំ អានយាបេសិ។ វិហារភូមិយញ្ច កសាបេត្វា អបរណ្ណេ វបាបេសិ។ ឯវំ តទា មហាវិហារោ នវ វស្សានិ ភិក្ខូហិ សុញ្ញោ អហោសិ អាវាសវិរហិតោ ច។ អថ រាជា **មេឃវណ្ណាភយស្ស** នាម កល្យាណមិត្តភូតស្ស អមច្ចស្ស សន្តជ្ជនបុព្ពង្គមេន វចនេន មហាវិហារំ បុន បាកតិកំ កត្វា តេ ចាបិ អបក្កន្តេ ភិក្ខូ អានេត្វា ចតូហិ បច្ចយេហិ ឧបដ្ឋហិ [មហាវំសេ ៣៧-៣០-គាថាសុ។ និកាយសង្គហេ ១៤-១៥-បិដ្ឋេសុ]។

ជេតវនវាសិនិកាយុប្បត្តិ

បុនបិ រាជា **ទក្ខិណារាម**វាសិម្ហិ ជិម្ហមានសេ **កុហកតិស្សត្ថេរេ** បសន្នោ ហុត្វា តស្សត្ថាយ មហាវិហារសីមព្ភន្តរេ **ជោតិវនុយ្យានេ** ជេតវនវិហារំ ការេតុមារភិ។ មហាវិហារវាសិនោ ភិក្ខូ តំ និវារេតុំ អសក្កោន្តា បុនបិ តតោ អបក្កមឹសុ។ តទាបិ មហាវិហារោ នវ មាសានិ ភិក្ខូហិ សុញ្ញោ អហោសិ។ រាជា បន អត្តនោ អជ្ឈាសយវសេនេវ តត្ថ **ជេតវនវិហារំ** ការេត្វា តស្ស កុហកតិស្សត្ថេរស្ស អទាសិយេវ។ តត្ថ ទក្ខិណគិរិវិហារតោ **សាគលិយា** ភិក្ខូ អាគន្ត្វា វសឹសុ។ បច្ឆា ច តេ **អម្ពសាមណេរសិលាកាល**រញ្ញោ កាលេ (១០៦៧-១០៨០-ពុ-វ) វេតុល្លវាទិនោ អហេសុំ [មហាវំសេ ៣៧, ៣២-គាថាទីសុ, និកាយសង្គហេ ១៥-បិដ្ឋេ]។

ឯវំ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស សីហឡទីបមាគមនកាលតោ (៩៦៥-ពុ-វ) បុព្ពេយេវ វិសុទ្ធត្ថេរវាទីហិ មហាវិហារវាសីហិ វិរុទ្ធសមយា **អភយគិរិវាសិនោ** (៤៥៥-ពុ-វ) **សាគលិយា** (៧៩៧-៨១០-ពុ-វ) **ជេតវនវាសិនោ** (៨២៩-៨៤៥-ពុ-វ) ចាតិ តយោ និកាយា ឧប្បន្នា អហេសុំ។ តេសុ បន អភយគិរិវាសិនោយេវ វិសេសតោ បាកដា ចេវ ហោន្តិ ពលវន្តោ ច។ តថា ហិ តេ វិសុទ្ធត្ថេរវាទបិដកញ្ច វជ្ជិបុត្តកបរិយាបន្នធម្មរុចិនិកាយបិដកញ្ច មហិសាសកាទិនិកាយបិដកញ្ច មហាយានបិដកញ្ច សម្បដិច្ឆន្តិ។ តេសុ ធម្មរុចិនិកាយបិដកស្ស សម្បដិច្ឆិតភាវោ បាកដោយេវ។ មហិសាសកាទិនិកាយបិដកស្ស សម្បដិច្ឆិតភាវោ បន **ផាហិយ**ន្នាមស្ស ចិនភិក្ខុនោ អទ្ធានក្កមសល្លក្ខណកថាយ ចេវ អដ្ឋកថាសុ បដិក្ខិត្តវណ្ណបិដកាទិនាមវសេន ច វេទិតព្ពោ, តថា មហាយានបិដកស្ស សម្បដិច្ឆិតភាវោបិ។

ផាហិយមទ្ធានក្កមកថា

ផាហិយន្នាមេន ហិ ចិនភិក្ខុនា ៩៥៦-ពុទ្ធវស្សេ សីហឡទីបតោ សក្កតភាសារោបិតំ មហិសាសកវិនយ បិដកញ្ច ទីឃាគមោ ច សំយុត្តាគមោ ច សន្និបាតបិដកញ្ច អត្តនា សហ ចិនរដ្ឋមានីតន្តិ តស្ស អទ្ធា នក្កមកថាយំ ទស្សិតំ។ តញ្ច សព្ពំ អភយគិរីវិហារតោយេវ លទ្ធមស្ស, មហាវិហារវាសីនំ សក្កតារោបិត បិដកាភាវតោ។ អដ្ឋកថាយំ បដិក្ខិត្តវណ្ណបិដកាទីនិ ច តត្ថេវ ភវេយ្យុំ, មហាវិហារវាសីហិ តេសំ អប្បដិគ្គហិតភាវតោ។ តថា "ផាហិយម្ភិក្ខុស្ស សីហឡទីបេ បដិវសនកាលេ (៩៥៤-៩៥៦-ពុ-វ) មហាវិហារេ តិ សហស្សមត្តា ភិក្ខូ វសន្តិ, តេ ថេរវាទបិដកមេវ ឧគ្គណ្ហន្តិ, ន មហាយានបិដកំ។ អភយគិរីវិហារេ បញ្ចសហស្ស មត្តា ភិក្ខូ វសន្តិ, តេ បន ទ្វេបិ បិដកានិ ឧគ្គណ្ហន្តិ **មហាយានបិដក**ញ្ចេវ **ថេរវាទបិដក**ញ្ចា"តិ ច តេនេវ ចិន ភិក្ខុនា ទស្សិតំ។

យស្មា បន អភយគិរិវាសិនោ មហាយានបិដកម្បិ ឧគ្គណ្ហន្តិ, តស្មា តស្មឹ វិហារេ មហាយានិកានំ បធានាចរិយភូតេហិ អស្សឃោសនាគជ្ជុនេហិ កតគន្ថាបិ សំវិជ្ជមានាយេវ ភវេយ្យុំ, តតោយេវ តេសំ នយញ្ច នាមញ្ច អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោបិ អញ្ញោបិ តំកាលិកា មហាវិហារវាសិនោ សុតសម្បន្នា ថេរា ជានេយ្យុំយេវ។ អបិច ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេ សមុទ្ទសមីបេ គុន្តាជនបទេ **នាគារជុនកោណ្ឌំ** នាម ឋានមត្ថិ, យត្ថ **នាគជ្ជុនោ** មហា យានិកានំ បធានាចរិយភូតោ វសន្តោ ពុទ្ធសាសនំ បតិដ្ឋាបេសិ។ អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស ច តន្ទេសិកភាវ និមិត្តំ ទិស្សតិ, តំ បច្ឆតោ (៣៣-បិដ្ឋេ) អាវិភវិស្សតិ។ តស្មាបិ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ នាគជ្ជុនស្ស ច អស្សឃោសស្ស ច នយញ្ច នាមញ្ច ជានេយ្យយេវាតិ សក្កា អនុមិនិតុំ។

ជានតោយេវ បន តេសំ នយស្ស វា នាមស្ស វា អត្តនោ អដ្ឋកថាយមប្បកាសនំ តេសំ និកាយន្តរភាវតោយេវស្ស។ តថា ហិ តេសំ អស្សឃោសនាគជ្ជុនានំ **អស្សឃោសោ** [(៥៧០-៦៧០-ពុទ្ធវស្សព្ភន្តរេ)] ថេរវាទតោ ភិន្នេសុ ឯកាទសសុ គណេសុ **សព្ពត្ថិវាទគណេ** បរិយាបន្នោ, **នាគជ្ជុនោ** ច **មហាសង្ឃិក-ចេតិយវាទិ**គណាទីហិ ជាតេ **មហាយាននិកាយេ** បរិយាបន្នោ, មហាវិហារវាសិនោ ច អាទិតោយេវ បដ្ឋាយ និកាយន្តរសមយេហិ អសម្មិស្សនត្ថំ អត្តនោ បិដកំ អតីវ អាទរំ កត្វា រក្ខន្តិ, អយញ្ច អាចរិយពុទ្ធឃោសោ តេសមញ្ញតរោ។ វុត្តញ្ហិ តស្ស គន្ថនិគមនេសុ "**មហាវិហារវាសីនំ វំសាលង្ការភូតេនា**"តិ។ តស្មា "អាចរិយ ពុទ្ធឃោសោ តេសំ នយំ ជានន្តោយេវ អត្តនោ គន្ថេសុ និកាយន្តរសមយេហិ អសម្មិស្សនត្ថំ នប្បកាសេសី"តិ វេទិតព្ពំ។

ឯត្តាវតា ច យានិ "ពោធិមណ្ឌសមីបម្ហិ, ជាតោ ព្រាហ្មណមាណវោ"តិអាទិនា វុត្តស្ស មហាវំសវចនស្ស វិចារណមុខេន អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស វម្ភនវចនានិ ធម្មានន្ទកោសម្ពិនា វុត្តានិ, តានិ អមូលកភាវេន អនុ វិចារិតានិ។ តថាបិ "អាចរិយពុទ្ធឃោសោ ពោធិមណ្ឌសមីបេ ជាតោ"តិ ឯតំ បន អត្ថំ សាធេតុំ ទឡ្ហការណំ ន ទិស្សតេវ ឋបេត្វា តំ មហាវំសវចនំ, យម្បិ **ពុទ្ធឃោសុប្បត្តិយំ** វុត្តំ, តម្បិ មហាវំសមេវ និស្សាយ វុត្តវចនត្តា ន ទឡ្ហការណំ ហោតីតិ។

មរម្មរដ្ឋិកភាវកថា

ឯកច្ចេ បន មរម្មរដ្ឋិកា “អាចរិយពុទ្ធឃោសោ មរម្មរដ្ឋេ **សថុំ** នាម នគរតោ **សីហឡទីបំ** គន្ត្វា សង្គហដ្ឋកថាយោ អកាសី”តិ វទន្តិ។ តំ ធម្មានន្ទេន អនុជានិត្វា “តម្បិ ថោកំ យុត្តិសម្បន្នំ, អហំ ឯវំ សទ្ទហាមិ ‘ពុទ្ធឃោសោ ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេ **តេលង្គ**ជាតិកោ’តិ, តេលង្គជាតិកា ច ពហូ ជនា **មរម្ម**រដ្ឋេ ច **ឥន្ទោចិន** រដ្ឋេ ច គន្ត្វា វសន្តិ, **តល្ហិង?** ឥតិ វោហារោ ច តតោយេវ តេលង្គបទតោ ឧប្បន្នោ។ តថា ‘ពុទ្ធឃោសោ អដ្ឋកថាយោ កត្វា សីហឡទីបតោ មរម្មរដ្ឋំ គន្ត្វា បច្ឆិមភាគេ តត្ថេវ វសី’តិបិ គហេតុំ សក្កា, តស្ស ហិ គន្ថា មរម្មរដ្ឋេ សីហឡរដ្ឋតោបិ សុរក្ខិតតរា ហោន្តី”តិ ច វត្វា បតិដ្ឋាបិតំ។

ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋិកភាវយុត្តិ

ពហូ បន អាធុនិកា វិចក្ខណា ធម្មានន្ទាទយោ “អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ **ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋិកោ**”តិ វទន្តិ។ អយំ បនេត្ថ យុត្តិ, យេភុយ្យេន ហិ អដ្ឋកថាដីកាការា ថេរា ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋិកាយេវ។ តថា ហិ ពុទ្ធវំសដ្ឋកថាយ ច អភិធម្មាវតារដ្ឋកថាយ ច វិនយវិនិច្ឆយដ្ឋកថាយ ច ការកោ **អាចរិយពុទ្ធទត្តត្ថេរោ** ចោឡរដ្ឋេ តម្ពបណ្ណិនទិយំ **ឧរគនគរេ** ជាតោ អាចរិយពុទ្ធឃោសេន ឯកកាលិកោ ច។ បរមត្ថវិនិច្ឆយ-នាមរូបបរិច្ឆេទ-អភិធម្មត្ថសង្គហានំ ការកោ **អាចរិយអនុរុទ្ធត្ថេរោ** [ឯកច្ចេ បន វទន្តិ-បរមត្ថវិនិច្ឆយការកោ ឯកោ, នាមរូបបរិច្ឆេទអភិធម្មត្ថសង្គហានំ ការកោ ឯកោតិ ទ្វេ អនុរុទ្ធត្ថេរាតិ] **កញ្ចិវររដ្ឋេ កាវេរិនគរ**ជាតិកោ។ ខុទ្ទកនិកាយបរិយាបន្នឧទានាទិបាឡិយា សំវណ្ណនាភូតាយ បរមត្ថទីបនិយា ការកោ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោបិ** ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេ កញ្ចិបុរជាតិកោ។ តថេវាយម្បីតិ វេទិតព្ពោ។ វុត្តញ្ហិ **មនោរថបូរណិយា** នាម អង្គុត្តរដ្ឋកថាយ និគមនេ –

“អាយាចិតោ សុមតិនា, ថេរេន ភទន្តជោតិបាលេន;
កញ្ចិបុរាទីសុ មយា, បុព្ពេ សទ្ធិំ វសន្តេនា”តិ។

ឯត្ថ ច **កញ្ចិបុរំ** នាម មទរសនគរស្ស ឰ្លសកំ បច្ឆិមនិស្សិតេ ទក្ខិណទិសាភាគេ បញ្ចចត្តាលីសមិលប្បមាណេ បទេសេ ឥទានិ កញ្ជីវរ ឥតិ វោហរិតនគរមេវ។

តថា **បបញ្ចសូទនិយា** នាម មជ្ឈិមដ្ឋកថាយ និគមនេបិ –

“អាយាចិតោ សុមតិនា, ថេរេន ពុទ្ធមិត្តេន;
បុព្ពេ មយូរទូត [មយូររូប (សី.), មយូរសុត្ត (ស្យា.)] បដ្ដនម្ហិ សទ្ធិំ វសន្តេនា”តិ – វុត្តំ។

ឯត្ថ ច **មយូរទូតបដ្ដនំ** នាម ឥទានិ មទរសនគរសមីបេ មិលបោរ ឥតិ វោហរិតដ្ឋានន្តិ បោរាណប្បវត្តិគវេសីហិ វុត្តំ។

ឥមាហិ បន និគមនគាថាហិ ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេយេវ និវុត្ថបុព្ពតំ បកាសេតិ, ពោធិមណ្ឌសមីបេ វា, មរម្មរដ្ឋេ វា និវុត្ថបុព្ពតាយ បកាសនញ្ច ន ទិស្សតិ។ តេន អាចរិយពុទ្ធឃោសោ ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋិកោ ន ហោតីតិ ន សក្កា បដិក្ខិបិតុំ។

សមន្តបាសាទិកាយម្បិ វិនយដ្ឋកថាយំ (៣, ១៣) អាចរិយេន ឯវំ វុត្តំ –

“យំ បន អន្ធកដ្ឋកថាយំ ‘អបរិក្ខិត្តេ បមុខេ អនាបត្តីតិ ភូមិយំ វិនា ជគតិយា បមុខំ សន្ធាយ កថិត’ន្តិ វុត្តំ, តំ អន្ធករដ្ឋេ បាដេក្កសន្និវេសា ឯកច្ឆទនា គព្ភបាឡិយោ សន្ធាយ វុត្ត”ន្តិ។

ឥមិនា បន វចនេន “អន្ធកដ្ឋកថា អន្ធករដ្ឋិកេហិ ថេរេហិ កតា”តិ បាកដា ហោតិ, អាចរិយពុទ្ធឃោសោបិ ច អន្ធកដ្ឋកថាយ សន្ធាយភាសិតម្បិ តន្ទេសិកគព្ភបាឡិសន្និវេសាការម្បិ សុដ្ឋុ ជានាតិ, តស្មា តន្ទេសិកោ ន ហោតីតិ ន សក្កា វត្តុន្តិ។

តថា ឥមស្សាបិ វិសុទ្ធិមគ្គស្ស និគមនេ – **“មោរណ្ឌខេដកវត្តព្ពេនា”**តិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច **ខេដោ**តិ បទស្ស គាមោតិ វា, ជានបទានំ កស្សកានំ និវាសោតិ វា, ខុទ្ទកនគរន្តិ វា តយោ អត្ថា សក្កតាភិធានេ បកាសិតា, ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេសុ ច យាវជ្ជតនាបិ គាមោ **ខេឌា**តិ វោហរីយតិ។ តស្មា មោរណ្ឌវ្ហយេ ខេដេ ជាតោ មោរណ្ឌខេដកោ, មោរណ្ឌខេដកោ ឥតិ វត្តព្ពោ មោរណ្ឌខេដកវត្តព្ពោ, តេន មោរណ្ឌខេដកវត្តព្ពេនាតិ វចនត្ថំ កត្វា “មោរណ្ឌគាមេ ជាតោតិ វត្តព្ពេន ថេរេនា”តិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ ឥទានិ បន ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេ **គុន្តាជនបទេ** នាគារជុនកោណ្ឌតោ ឯកបណ្ណាសមិលមត្តេ (៥១) អមរវតិតោ ច អដ្ឋបណ្ណាសមិលមត្តេ (៥៨) បទេសេ **កោតនេមលិបុរី**តិ ច **គុន្ទលបល្លី**តិ ច វោហរិតំ ឋានទ្វយមត្ថិ, តត្ថ ច ពហូនិ ពុទ្ធសាសនិកបោរាណសន្តកានិ ទិដ្ឋានិ, **នេមលី**តិ តេលគុវោហារោ ច មោរស្ស, **គុន្ទលុ** ឥតិ ច អណ្ឌស្ស, តស្មា តំ ឋានទ្វយមេវ បុព្ពេ **មោរណ្ឌខេដោ**តិ វោហរិតោ **អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស ជាតិគាមោ** ភវេយ្យាតិ បោរាណដ្ឋានគវេសីហិ គហិតោ។ យស្មា បនេតំ “មោរណ្ឌខេដកវត្តព្ពេនា”តិ បទំ “មោរណ្ឌគាមជាតេនា”តិ បទំ វិយ បាឡិនយានុច្ឆវិកំ ន ហោតិ,

អញ្ញេហិ ច ពហូហិ វិសេសនបទេហិ ឯកតោ អឆ្ឋត្វា វិសេស្យបទស្ស បច្ឆតោ វិសុំ ឋិតំ, អាគមឆ្ឋកថាទីសុ ច ន ទិស្សតិ, តស្មា ឯតំ កេនចិ តំកាលិកេន អាចរិយស្ស ជាតិឆ្ឋានំ សញ្ញាននេ្តន បក្ខិត្តំ វិយ ទិស្សតីតិ។

តមេសុ បន តីសុ “អាចរិយពុទ្ធឃោសោ ពោធិមណ្ឌសមីបេ ជាតោតិ ច មរម្មរដ្ឋិកោតិ ច ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋិកោ”តិ ច វុត្តវចនេសុ បច្ឆិមមេវ ពលវតរំ ហោតិ អាចរិយស្សេវ វចននិស្សិតត្តា, តស្មា តទេវ និស្សាយ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស ឧប្បត្តិ ឯវំ វេទិតព្ពា។

អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស អដ្ឋុប្បត្តិ

អាចរិយពុទ្ធឃោសោ ទសមេ ពុទ្ធវស្សសតកេ (៩០១-១០០០-ពុ-វ) **ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេ មោរណ្ឌគាមេ** ព្រាហ្មណកុលេ ជាតោ, សោ តីសុ វេទេសុ ចេវ សព្ពវិជ្ជាសិប្បគន្ថេសុ ច បារង្គតោ ហុត្វា ពុទ្ធសាសនធម្មំ សុត្វា តម្បិ ឧគ្គណ្ហិតុកាមោ តស្មិំយេវ ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេ ឯកស្មិំ ថេរវាទិកវិហារេ **មហាវិហារវាសីនំ** រេវតត្ថេរប្បមុខានំ ភិក្ខូនំ សន្តិកេ បព្ពជ្ជញ្ចេវ ឧបសម្បទញ្ច គណ្ហិត្វា បិដកត្តយបាឡិមុគ្គណ្ហិ។ សោ ឯវំ បិដកត្តយបាឡិមុគ្គណ្ហន្តោយេវ អញ្ញាសិ "អយមេកាយនមគ្គោ ទស្សនវិសុទ្ធិយា និព្ពានសច្ឆិកិរិយាយា"តិ។ អាចរិយុបជ្ឈាយា ច តស្ស វិសិដ្ឋញាណប្បភាវសម្បន្នភាវំ ញត្វា "ឥមស្ស ពុទ្ធសាសនេ កិត្តិឃោសោ ពុទ្ធស្ស វិយ បវត្តិស្សតី"តិ សម្បស្សមានា **"ពុទ្ធឃោសោ"**តិ នាមមកំសុ។ តេន វុត្តំ "ពុទ្ធឃោសោតិ គរូហិ គហិត នាមធេយ្យេនា"តិ។

សោ ឯវំ បិដកត្តយបាឡិមុគ្គណ្ហិត្វា **មទរស** នគរសមីបដ្ឋានភូតេ **មយូរទូតបដ្ដនម្ហិ** ច **កញ្ចិបុរា**ទីសុ ច វសន្តោ **អន្ធកដ្ឋកថាយ** បរិចយំ កត្វា តាយ អសន្តុដ្ឋចិត្តោ សីហឡដ្ឋកថាសុបិ បរិចយំ កាតុកាមោ តា ច បាឡិភាសមារោបេត្វា អភិនវីកាតុមាសីសន្តោ សីហឡទីបមគមាសិ។ តស្មិញ្ច កាលេ សីហឡទីបេ **មហានាមោ** នាម រាជា រជ្ជំ ការេតិ, សោ ច រាជា **អភយគិរិវាសីសុ** បសន្នោ តេយេវ វិសេសតោ បគ្គណ្ហាតិ។

ឯកច្ចេ បន អាធុនិកា វិចក្ខណា ឯវំ វទន្តិ "អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស សីហឡទីបាគមនេន **សិរិមេឃវណ្ណរាជ**កាលតោ (៨៤៦-ពុ-វ) បុរេតរំយេវ ភវិតព្ព"ន្តិ។ ឥទញ្ច នេសំ ការណំ, តស្ស រញ្ញោ នវវស្សកាលេ (៨៥៥-ពុ-វ) ពុទ្ធស្ស **ទាឋាធាតុកលិង្គរដ្ឋ**តោ សីហឡទីបមានីតា, តតោ បដ្ឋាយ សីហឡរាជានោ អនុសំវច្ឆរំ មហន្តំ ធាតុបូជាឧស្សវំ ករោន្តិ។ យទិ ច អាចរិយពុទ្ធឃោសោ តតោ បច្ឆា សីហឡទីបមាគច្ឆេយ្យ, តម្បិ បាសាទិកំ មហុស្សវំ ទិស្វា អត្តនោ គន្ថេសុ បកាសេយ្យ យថា ផាហិយំ នាម ចិនភិក្ខុ មហានាមរាជកាលេ (៩៥៣-៩៧៥-ពុ-វ) តំ ទិស្វា អត្តនោ អទ្ធានក្កមកថាយំ បកាសេសិ, ន បន អាចរិយស្ស គន្ថេសុ តំបកាសនា ទិស្សតិ, តេនេតំ ញាយតិ "អាចរិយពុទ្ធឃោសោ ទាឋាធាតុសម្បត្តកាលតោ (៨៥៥-ពុ-វ) បុរេតរំយេវ សីហឡទីបមាគន្ត្វា អដ្ឋកថាយោ អកាសី"តិ។ តំ បន ន ទឡ្ហការណំ ហោតិ, តិបិដកបាឡិយា ហិ អត្ថសំវណ្ណនាយ យំ វា តំ វា អត្តនោ បច្ចក្ខទិដ្ឋំ បកាសេតព្ពំ ន ហោតិ, ន ច អត្ថសំវណ្ណនា អទ្ធានក្កមកថាសទិសា។ កិញ្ច ភិយ្យោ, សមន្តបាសាទិកាយ វិនយដ្ឋកថាយំ ទីបវំសតោបិ កិញ្ចិ អានេត្វា បកាសិតំ, ទីបវំសេ ច យាវ មហាសេនរាជកាលា (៨១៩-៨៤៥-ពុ-វ) បវត្តិ បកាសិតាតិ សិរិមេឃវណ្ណរាជកាលតោ (៨៤៥-៨៧៣-ពុ-វ) បុព្ពេ ទីបវំសោយេវ លិខិតោ ន ភវេយ្យ។ យទិ ច អដ្ឋកថាយោ តតោ បុព្ពេយេវ កតា ភវេយ្យុំ, កថំ តត្ថ ទីបវំសោ សក្កា បកាសេតុន្តិ។

អាចរិយពុទ្ធឃោសោ បន សីហឡទីបំ បត្តកាលេ (៩៦៥-ពុ-វ) **មហាវិហារមេវ** គន្ត្វា តត្ថ សីហឡមហាថេរានំ សន្តិកេ សីហឡដ្ឋកថាយោ សុណិ។ វុត្តញ្ហិ សមន្តបាសាទិកាយំ –

"មហាអដ្ឋកថញ្ចេវ, មហាបច្ចរិមេវ ច;
កុរុន្ទិញ្ចាតិ តិស្សោបិ, សីហឡដ្ឋកថា ឥមា។

ពុទ្ធមិត្តោតិ នាមេន, វិស្សុតស្ស យសស្សិនោ;
វិនយញ្ញុស្ស ធីរស្ស, សុត្វា ថេរស្ស សន្តិកេ"តិ [បរិ. អដ្ឋ. និគមនកថា]។

ឥមិនា បន អដ្ឋកថាវចនេន មហាអដ្ឋកថាទីនំ តិស្សន្នំយេវ អដ្ឋកថានំ សុតភាវោ ទស្សិតោ។ សមន្តបាសាទិកាយំ បន សង្ខេបអន្ធកដ្ឋកថានម្បិ វិនិច្ឆយោ ទស្សិតោយេវ, កស្មា បន តា អាចរិយេន សីហឡត្ថេរានំ សន្តិកេ ន សុតាតិ? តាសុ ហិ អន្ធកដ្ឋកថា តាវ អន្ធករដ្ឋិកភាវតោ, កតបរិចយភាវតោ ច ន សុតាតិ បាកដោយេវាយមត្ថោ។ សង្ខេបដ្ឋកថា បន មហាបច្ចរិយដ្ឋកថាយ សំខិត្តមត្តភាវតោ ន សុតាតិ វេទិតព្ពា។ តថា ហិ **វជិរពុទ្ធិដីកាយំ** គន្ថារម្ភសំវណ្ណនាយំ [វជិរ. ដី. គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា] ចូឡបច្ចរិដ្ឋកថាអន្ធកដ្ឋកថានម្បិ **អាទិ**-សទ្ទេន សង្គហិតភាវោ វុត្តោ, **សារត្ថទីបនី-វិមតិវិនោទនី**ដីកាសុ [សារត្ថ. ដី. ១.៩២ បាចិត្តិយកណ្ឌ; វិ. វិ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា] បន អន្ធកសង្ខេបដ្ឋកថានំ សង្គហិតភាវោ វុត្តោ, សមន្តបាសាទិកាយញ្ច ចូឡបច្ចរីតិ នាមំ កុហិញ្ចិបិ ន ទិស្សតិ, មហាដ្ឋកថា មហាបច្ចរី កុរុន្ទី អន្ធកសង្ខេបដ្ឋកថាតិ ឥមានិយេវ នាមានិ ទិស្សន្តិ, ពហូសុ ច ឋានេសុ "សង្ខេបដ្ឋកថាយំ បន មហាបច្ចរិយញ្ច វុត្ត"ន្តិអាទិនា [បារា. អដ្ឋ. ១.៩៤] ទ្វិន្នម្បិ សមានវិនិច្ឆយោ ទស្សិតោ។ តស្មា វជិរពុទ្ធិយំ ចូឡបច្ចរីតិ វុត្តដ្ឋកថា មហាបច្ចរិតោ ឧទ្ធរិ

ត្វា សង្ខេបេន កតដ្ឋកថា ភវេយ្យ, សា ច សង្ខេបេន កតត្តា **សង្ខេបដ្ឋកថា** នាម ជាតា ភវេយ្យ។ ឯវញ្ច សតិ មហាបច្ចរិយា សុតាយ សាបិ សុតាយេវ ហោតីតិ ន សា អាចរិយេន សុតាតិ វេទិតព្ពា។

ឯវំ សីហឡដ្ឋកថាយោ សុណន្តស្សេវ អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស តិក្ខគម្ភីរជវនញាណប្បភាវវិសេសសម្បន្នភាវញ្ច បរមវិសុទ្ធសទ្ធាពុទ្ធិវីរិយបដិមណ្ឌិតសីលាចារជ្ជវមទ្ទវាទិគុណសមុទយ- សមុទិតភាវញ្ច សកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហណសមត្ថបញ្ញាវេយ្យត្តិ- យសមន្នាគតភាវញ្ច អនេកសត្ថន្តរោចិតសំវណ្ណនានយសុកោវិទភាវញ្ច ញត្វា តំសវនកិច្ចបរិនិដ្ឋិតកាលេ **សង្ឃបាលា**ទយោ ថេរា តំ វិសុទ្ធិមគ្គាទិគន្ថានំ ករណត្ថាយ វិសុំ វិសុំ អាយាចឹសុ។ ឯត្ថ ច អាចរិយស្ស យថាវុត្តគុណេហិ សម្បន្នភាវោ អត្តនោ វចនេនេវ បាកដោ។ វុត្តញ្ហិ អត្តនោ គន្ថនិគមនេសុ –

“បរមវិសុទ្ធសទ្ធាពុទ្ធិវីរិយបដិមណ្ឌិតេន សីលាចារជ្ជវមទ្ទវាទិគុណសមុទយសមុទិតេន សកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហណសមត្ថេន បញ្ញាវេយ្យត្តិយសមន្នាគតេនា”តិអាទិ។

តត្ថ **សកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហណសមត្ថេនា**តិ បទេន អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ មហាវិហារវាសីនំ វិសុទ្ធត្ថេរវាទីនំ ទេសនានយសង្ខាតេ សកសមយេ ច មហាសង្ឃិកាទិមហាយានិកបរិយោសានានំ និកាយន្តរភូតានំ បរេសំ បិដកគន្ថន្តរវាទនយសង្ខាតេ បរសមយេ ច តថា តំកាលិក អញ្ញតិត្ថិយសមណព្រាហ្មណានំ វេទត្តយាទិសង្ខាតេ បរសមយេ ច កោវិទោ, តេសំ សកសមយបរសមយានំ ទុរោគាហទុព្ពោធត្ថសង្ខាតេ គហនដ្ឋានេបិ ច ឱគាហិតុំ សមត្ថោតិ ទីបេតិ។ **បញ្ញាវេយ្យត្តិយសមន្នាគតោ**តិ បទេន អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ បោរាណដ្ឋកថាយោ សង្ខិបិតុញ្ច បដិសង្ខរិតុញ្ច សមត្ថោតិ ទីបេតីតិ វេទិតព្ពោ។

អាយាចនការណំ

កស្មា បន តេ តំ អាយាចីសូតិ? វុច្ចតេ, មហាវិហារវាសិនោ ហិ អាទិតោយេវ បដ្ឋាយ បិដកត្តយំ យថា តីសុ សង្គីតីសុ បាឡិភាសាយ សង្គីតំ, យថា ច **វដ្ដគាមណិរាជ**កាលេ (៤៥៥-៤៦៧-ពុ-វ) បោត្ថកេសុ អារោបិតំ, តថា បោរាណំ បាឡិបិដកមេវ ឧគ្គណ្ហន្តិ ចេវ វាចេន្តិ ច, ន សក្កតារោបិតបិដកំ។ អដ្ឋកថាយោ ច តិវស្សសតមត្តតោ បុរេ កតា។ តថា ហិ អដ្ឋកថាសុ **វសភរាជ**កាលតោ (៦០៩-៦៥៣-ពុ-០) បច្ឆា សីហឡិកត្ថេរានញ្ចេវ អញ្ញេសញ្ច វត្ថុ ន ទិស្សតិ ឋបេត្វា **មហាសេន**រាជវត្ថុំ [បារា. អដ្ឋ. ២.២៣៦-២៣៧], យាវ អាចរិយពុទ្ធឃោសកាលាបិ ច តា ឯវ បោរាណដ្ឋកថាយោ អត្ថិ ន អភិនវីកតា។ តេន តេសំ បិដកេសុ យេភុយ្យេន ជនា បរិចយំ កាតុំ អសញ្ញាតាភិលាសា ហោន្តិ អសញ្ញាតុស្សាហា។ ទីបន្តរេសុ ច អត្តនោ បិដកំ បត្ថរាបេតុំ ន សក្កោន្តិ អដ្ឋកថានំ ទីបភាសាយ អភិសង្ខតត្តា។ អភយគិរិវាសិនោ បន វដ្ដគាមណិរាជកាលតោ បដ្ឋាយ សក្កតភាសារោបិតំ ធម្មរុចិនិកាយាទិបិដកម្បិ មហាយានបិដកម្បិ នវំ នវំ បរិយាបុណន្តិ ចេវ វាចេន្តិ ច, តេន តេសំ បិដកេសុ យេភុយ្យេន ជនា បរិចយំ កាតុំ សញ្ញាតាភិលាសា ហោន្តិ សញ្ញាតុស្សាហា, នវំ នវមេវ ហិ សត្តា បិយាយន្តិ។ តតោយេវ តេ ទីបន្តរេសុបិ អត្តនោ វាទំ បត្ថរាបេតុំ សក្កោន្តិ។ តស្មា តេ មហាវិហារវាសិនោ ថេរា អត្តនោ សីហឡដ្ឋកថាយោ បាឡិភាសាយ អភិសង្ខរិតុកាមា តថា កាតុំ សមត្ថំ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស ញាណប្បភាវវិសេសំ យថាវុត្តគុណសម្បន្នភាវញ្ច ញត្វា អាយាចីសូតិ វេទិតព្ពំ។

វិសុទ្ធិមគ្គស្ស ករណំ

តេសុ តាវ វិសុទ្ធិមគ្គំ អាចរិយពុទ្ធឃោសោ សង្ឃបាលត្ថេរេន អជ្ឈេសិតោ មហាវិហារស្ស ទក្ខិណភាគេ បធានឃរេ មហានិគមស្សាមិនោ បាសាទេ [បរិ. អដ្ឋ. និគមនកថា] វសន្តោ អកាសិ។ ឯត្តាវតា ច “សោ បនេស វិសុទ្ធិមគ្គោ កេន កតោ, កទា កតោ, កត្ថ កតោ, កស្មា កតោ”តិ ឥមេសំ បញ្ហានមត្ថោ វិត្ថារេន វិភាវិតោ ហោតិ។

ឥទានិ កិមត្ថំ កតោតិអាទីនំ បញ្ហានមត្ថំ បកាសយិស្សាម។ តត្ថ **កិមត្ថំ កតោ**តិ ឯតស្ស បន បញ្ហស្ស អត្ថោ អាចរិយេនេវ បកាសិតោ។ កថំ?

“សុទុល្លភំ លភិត្វាន, បព្ពជ្ជំ ជិនសាសនេ;
សីលាទិសង្គហំ ខេមំ, ឧជុំ មគ្គំ វិសុទ្ធិយា។

យថាភូតំ អជានន្តា, សុទ្ធិកាមាបិ យេ ឥធ;
វិសុទ្ធិំ នាធិគច្ឆន្តិ, វាយមន្តាបិ យោគិនោ។

តេសំ បាមោជ្ជករណំ, សុវិសុទ្ធវិនិច្ឆយំ;
មហាវិហារវាសីនំ, ទេសនានយនិស្សិតំ។

វិសុទ្ធិមគ្គំ ភាសិស្សំ, តំ មេ សក្កច្ច ភាសតោ;
វិសុទ្ធិកាមា សព្ពេបិ, និសាមយថ សាធវោ”តិ [វិសុទ្ធិ. ១.២]។

តស្មា ឯស វិសុទ្ធិមគ្គោ វិសុទ្ធិសង្ខាតនិព្ពានកាមានំ សាធុជនានំ សីលសមាធិបញ្ញាសង្ខាតស្ស វិសុទ្ធិមគ្គស្ស យាថាវតោ ជាននត្ថាយ កតោតិ បធានប្បយោជនវសេន វេទិតព្ពោ។ អប្បធានប្បយោជនវសេន បន ចតូសុ អាគមដ្ឋកថាសុ គន្ថសល្លហុកភាវត្ថាយបិ កតោតិ វេទិតព្ពោ។ តថា ហិ វុត្តំ **អាគមដ្ឋកថាសុ** –

“មជ្ឈេ វិសុទ្ធិមគ្គោ, ឯស ចតុន្នម្បិ អាគមានញ្ហិ;
ឋត្វា បកាសយិស្សតិ, តត្ថ យថាភាសិតមត្ថំ;
ឥច្ចេវ មេ កតោ”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា]។

គន្ថនិស្សយោ

គំ និស្សាយ កតោតិ ឯតស្សបិ បញ្ហស្ស អត្ថោ អាចរិយេនេវ បកាសិតោ។ វុត្តញ្ហិ ឯត្ថ គន្ថារម្ភេ –

> “មហាវិហារវាសីនំ, ទេសនានយនិស្សិត”ន្តិ [វិសុទ្ធិ. ១.២]។

តថា និគមនេបិ –

> “តេសំ សីលាទិភេទានំ, អត្ថានំ យោ វិនិច្ឆយោ;
> **បញ្ចន្នម្បិ និកាយានំ**, វុត្តោ អដ្ឋកថានយេ។
>
> សមាហរិត្វា តំ សព្ពំ, យេភុយ្យេន សនិច្ឆយោ;
> សព្ពសង្ករទោសេហិ, មុត្តោ យស្មា បកាសិតោ”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា]។

ឥមិនា បន វចនេន អយមត្ថោ បាកដោ ហោតិ – “វិសុទ្ធិមគ្គំ កុរុមានោ អាចរិយោ មហាវិហារវាសីនំ ទេសនានយសង្ខាតា បញ្ចន្នម្បិ និកាយានំ បោរាណដ្ឋកថាយោ និស្សាយ តាសុ វុត្តំ គហេតព្ពំ សព្ពំ វិនិច្ឆយំ សមាហរិត្វា អកាសី”តិ។ តស្មា យា យា ឯត្ថ បទវណ្ណនា វា វិនិច្ឆយោ វា សាធកវត្ថុ វា ទស្សីយតិ, តំ សព្ពំ តស្ស តស្ស និទ្ទារិតបាឡិបទស្សនិកាយសំវណ្ណនាភូតាយ បោរាណសីហឡដ្ឋកថាតោ អានេត្វា ភាសាបរិវត្តនវសេនេវ ទស្សិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ អយម្បិ ហិ វិសុទ្ធិមគ្គោ ន កេវលំ អត្តនោ ញាណប្បភាវេន កតោ, វិសុំ បករណភាវេន ច, អថ ខោ ចតុន្នម្បិ អាគមដ្ឋកថានំ ***អវយវភាវេនេវ*** កតោ។ វុត្តញ្ហិ តាសំ និគមនេ –

> “ឯកូនសដ្ឋិមត្តោ, វិសុទ្ធិមគ្គោបិ ភាណវារេហិ;
> អត្ថប្បកាសនត្ថាយ, អាគមានំ កតោ យស្មា។
>
> តស្មា តេន សហាយំ, អដ្ឋកថា ភាណវារគណនាយ;
> សុបរិមិតបរិច្ឆិន្នំ, ចត្តាលីសសតំ ហោតី”តិអាទិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.និគមនកថា]។

យា បន វិសុទ្ធិមគ្គេ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសេ “អយំ តាវ វិសុទ្ធិកថាយំ នយោ។ អរិយវំសកថាយំ បនា”តិអាទិនា [វិសុទ្ធិ. ២.៧១៧] ទ្វេ កថា វុត្តា, តាបិ មហាវិហារវាសីនំ ទេសនានយេ អន្តោគធា ឥមស្ស វិសុទ្ធិមគ្គស្ស និស្សយាយេវាតិ វេទិតព្ពាតិ។

តក្ករណប្បការោ

កេន បការេន កតោតិ ឯត្ថ អនន្តរបញ្ហេ វុត្តប្បការេនេវ កតោ។ តថា ហិ អាចរិយោ សំយុត្តនិកាយតោ

“សីលេ បតិដ្ឋាយ នរោ សបញ្ញោ, ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយំ;
អាតាបី និបកោ ភិក្ខុ, សោ ឥមំ វិជដយេ ជដ”ន្តិ [សំ. និ. ១.២៣] –

ឥមំ គាថំ បឋមំ ទស្សេត្វា តត្ថ បធានវសេន វុត្តា សីលសមាធិបញ្ញាយោ វិសុំ វិសុំ វិត្ថារតោ វិភជិត្វា អកាសិ។ ឯវំ កុរុមានោ ច បញ្ចហិបិ និកាយេហិ សីលសមាធិបញ្ញាបដិសំយុត្តានិ សុត្តបទានិ ឧទ្ធរិត្វា តេសំ អត្ថញ្ច សីហឡដ្ឋកថាហិ ភាសាបរិវត្តនវសេន ទស្សេត្វា តាសុ វុត្តានិ សីហឡិកវត្ថូនិ ច វិនិច្ឆយេ ច បកាសេសិ។ វិសេសតោ បន តស្មិំ កាលេ បាកដា សកសមយវិរុទ្ធា សមយន្តរា ច ពហូសុ ឋានេសុ ទស្សេត្វា សហេតុកំ បដិក្ខិត្តា។ កថំ?

តត្ថ ហិ **ចរិយាវណ្ណនាយំ** “តត្រ បុរិមា តាវ តិស្សោ ចរិយា បុព្ពាចិណ្ណនិទានា ធាតុទោសនិទានា ចាតិ ឯកច្ចេ វទន្តិ។ បុព្ពេ កិរ ឥដ្ឋប្បយោគសុភកម្មពហុលោ រាគចរិតោ ហោតិ, សគ្គា វា ចវិត្វា ឥធូបបន្នោ។ បុព្ពេ ឆេទនវធពន្ធនវេរកម្មពហុលោ ទោសចរិតោ ហោតិ, និរយនាគយោនីហិ វា ចវិត្វា ឥធូបបន្នោ។ បុព្ពេ មជ្ជបានពហុលោ សុតបរិបុច្ឆាវិហីនោ ច មោហចរិតោ ហោតិ, តិរច្ឆានយោនិយា វា ចវិត្វា ឥធូបបន្នោតិ ឯវំ បុព្ពាចិណ្ណនិទានាតិ វទន្តិ។ ទ្វិន្នំ បន ធាតូនំ ឧស្សន្នត្តា បុគ្គលោ មោហចរិតោ ហោតិ បថវីធាតុយា ច អាបោធាតុយា ច។ ឥតរាសំ ទ្វិន្នំ ឧស្សន្នត្តា ទោសចរិតោ។ សព្ពាសំ សមត្តា បន រាគចរិតោតិ។ ទោសេសុ ច សេម្ហាធិកោ រាគចរិតោ ហោតិ។ វាតាធិកោ មោហចរិតោ។ សេម្ហាធិកោ វា មោហចរិតោ។ វាតាធិកោ រាគចរិតោតិ ឯវំ ធាតុទោសនិទានាតិ វទន្តី”តិ ឯកច្ចេវាទំ ទស្សេត្វា សោ “តត្ថ យស្មា បុព្ពេ ឥដ្ឋប្បយោគសុភកម្មពហុលាបិ សគ្គា ចវិត្វា ឥធូបបន្នាបិ ច ន សព្ពេ រាគចរិតានេវ ហោន្តិ, ន ឥតរេ វា ទោសមោហចរិតា។ ឯវំ ធាតូនញ្ច យថាវុត្តេនេវ នយេន ឧស្សទនិយមោ នាម នត្ថិ។ ទោសនិយមេ ច រាគមោហទ្វយមេវ វុត្តំ, តម្បិ ច បុព្ពាបរវិរុទ្ធមេវ។ តស្មា សព្ពមេតំ អបរិច្ឆិន្នវចន”ន្តិ [វិសុទ្ធិ. ១.៤៤] បដិក្ខិត្តោ។ តំ **បរមត្ថមញ្ជូសាយ** នាម **វិសុទ្ធិមគ្គមហាដីកាយំ** “ឯកច្ចេតិ **ឧបតិស្សត្ថេរំ** សន្ធាយាហ, តេន ហិ **វិមុត្តិមគ្គេ** តថា វុត្ត”ន្តិអាទិនា វណ្ណិតំ [វិសុទ្ធិ. ដី. ១.៤៤]។

វិមុត្តិមគ្គបករណំ

កោ សោ **វិមុត្តិមគ្គោ** នាម? វិសុទ្ធិមគ្គោ វិយ សីលសមាធិបញ្ញានំ វិសុំ វិសុំ វិភជិត្វា ទីបកោ ឯកោ បដិបត្តិគន្ថោ។ តត្ថ ហិ –

> “សីលំ សមាធិ បញ្ញា ច, វិមុត្តិ ច អនុត្តរា;
> អនុពុទ្ធា ឥមេ ធម្មា, គោតមេន យសស្សិនា”តិ [ទី. និ. ២.១៨៦; អ. និ. ៤.១] –

ឥមំ គាថំ បឋមំ ទស្សេត្វា តទត្ថវណ្ណនាវសេន សីលសមាធិបញ្ញាវិមុត្តិយោ វិសុំ វិសុំ វិភជិត្វា ទីបិតា។ សោ បន គន្ថោ ឥទានិ **ចិនរជ្ជេ**យេវ ទិដ្ឋោ, ចិនភាសាយ ច បរិវត្តិតោ (១០៤៨-ពុ-វ) **សង្ឃបាលេន** នាម ភិក្ខុនា។ កេន បន សោ កុតោ ច តត្ថ អានីតោតិ ន បាកដមេតំ។ តស្ស បន សង្ឃបាលស្ស អាចរិយោ **គុណភទ្រោ** នាម មហាយានិកោ ភិក្ខុ មជ្ឈិមឥន្ទិយទេសិកោ, សោ ឥន្ទិយរដ្ឋតោ ចិនរដ្ឋំ គច្ឆន្តោ បឋមំ សីហឡទីបំ គន្ត្វា តតោ (៩៧៨-ពុ-វ) ចិនរដ្ឋំ គតោ។ តទា សោ តេន អានីតោ ភវេយ្យ [វិមុត្តិមគ្គ, វិសុទ្ធិមគ្គ]។

តស្មិញ្ហិ វិមុត្តិមគ្គេ បុគ្គលចិណ្ណនិទានទស្សនំ ធាតុនិទានទស្សនញ្ច យថេវ វិសុទ្ធិមគ្គេ ឯកច្ចេវាទោ, តថេវាគតំ។ ទោសនិទានទស្សនេ បន “សេម្ហាធិកោ រាគចរិតោ, **បិត្តាធិកោ ទោសចរិតោ,** វាតាធិកោ មោហចរិតោ។ សេម្ហាធិកោ វា មោហចរិតោ, វាតាធិកោ រាគចរិតោ”តិ តិណ្ណម្បិ រាគទោសមោហានំ ទោសនិយមោ វុត្តោ។ អាចរិយពុទ្ធឃោសេន ទិដ្ឋវិមុត្តិមគ្គបោត្ថកេ បន “បិត្តាធិកោ ទោសចរិតោ”តិ បាឋោ ឩនោ ភវេយ្យ។

អញ្ញានិបិ ពហូនិ វិសុទ្ធិមគ្គេ បដិក្ខិត្តានិ តត្ថ វិមុត្តិមគ្គេ គហេតព្ពភាវេន ទិស្សន្តិ។ កថំ?

សីលនិទ្ទេសេ (១, ៨-បិដ្ឋេ) “អញ្ញេ បន សិរដ្ឋោ សីលត្ថោ, សីតលត្ថោ សីលត្ថោតិ ឯវមាទិនាបិ នយេនេត្ថ អត្ថំ វណ្ណយន្តី”តិ បដិក្ខិត្តោ អត្ថោបិ តត្ថ គហេតព្ពភាវេន ទិស្សតិ។

តថា **ធុតង្គនិទ្ទេសេ** (១, ៧៨-បិដ្ឋេ) “យេសម្បិ កុសលត្តិកវិនិមុត្តំ ធុតង្គំ, តេសំ អត្ថតោ ធុតង្គមេវ នត្ថិ, អសន្តំ កស្ស ធុនធតោ ធុតង្គំ នាម ភវិស្សតិ, ធុតគុណេ សមាទាយ វត្តថាតិ វចនវិរោធោបិ ច នេសំ អាបជ្ជតិ, តស្មា តំ ន គហេតព្ព”ន្តិ បដិក្ខិត្តំ **បញ្ញត្តិធុតង្គ**ម្បិ តត្ថ ទិស្សតិ។ មហាដីកាយំ (១-១០៤) បន “យេសន្តិ **អភយគិរិវាសិកេ** សន្ធាយាហ, តេ ហិ ធុតង្គំ នាម បញ្ញត្តីតិ វទន្តី”តិ វណ្ណិតំ។

តថា **បឋវីកសិណនិទ្ទេសេ** (១, ១៤៤) “បដិបទាវិសុទ្ធិ នាម សសម្ភារិកោ ឧបចារោ, ឧបេក្ខានុព្រូហនា នាម អប្បនា, សម្បហំសនា នាម បច្ចវេក្ខណាតិ ឯវមេកេ វណ្ណយន្តី”តិអាទិនា បដិក្ខិត្តឯកេវាទោបិ តត្ថ ទិស្សតិ។ មហាដីកាយំ (១, ១៧២) បន “ឯកេតិ អភយគិរិវាសិនោ”តិ វណ្ណិតំ។

តថា **ខន្ធនិទ្ទេសេ** (២, ៨០-បិដ្ឋេ) “ពលរូបំ សម្ភវរូបំ ជាតិរូបំ រោគរូបំ ឯកច្ចានំ មតេន មិទ្ធរូប”ន្តិ ឯវំ អញ្ញានិបិ រូបានិ អាហរិត្វា បោរាណដ្ឋកថាយំ តេសំ បដិក្ខិត្តភាវោ បកាសិតោ។ មហាដីកាយំ “ឯកច្ចានន្តិ អភយគិរិវាសីន”ន្តិ វណ្ណិតំ។ តេសុ ជាតិរូបំ មិទ្ធរូបញ្ច **វិមុត្តិមគ្គេ** ទស្សិតំ។ ន កេវលំ ទស្សនមត្តមេវ, អថ ខោ មិទ្ធរូបស្ស អត្ថិភាវោបិ “មិទ្ធំ នាម តិវិធំ អាហារជំ ឧតុជំ ចិត្តជញ្ចាតិ។ តេសុ **ចិត្តជមេវ នីវរណំ** ហោតិ, សេសា បន ទ្វេ អរហតោបិ ភវេយ្យុ”ន្តិអាទិនា សាធិតោ។

ឯត្តាវតា ច វិមុត្តិមគ្គេ វិសុទ្ធិមគ្គេន អសមានត្ថានំ វុត្តភាវោ ច អភយគិរិវាសីហិ តស្ស គន្ថស្ស បដិគ្គហិតភាវោ ច សក្កា ញាតុំ។ អញ្ញានិបិ បន ឦទិសានិ អសមានវចនានិ ពហូនិ តត្ថ សំវិជ្ជន្តិយេវ, តានិ បន សព្ពានិ ន សក្កា ឥធ ទស្សេតុំ។

យេភុយ្យេន បនស្ស ករណប្បការោ វិសុទ្ធិមគ្គស្ស វិយ ហោតិ។ យា យា ហិ បាឡិ អភិធម្មវិភង្គតោ វា បដិសម្ភិទាមគ្គតោ វា អញ្ញសុត្តន្តេហិ វា អានេត្វា សាធកភាវេន វិសុទ្ធិមគ្គេ ទស្សិយតិ, តត្ថាបិ សា សា បាឡិ យេភុយ្យេន ទិស្សតេវ។ តាសុ កញ្ចិមត្តំ ឧទ្ធរិត្វា អនុមិននត្ថាយ ទស្សយិស្សាម។

យា វិសុទ្ធិមគ្គេ (១, ៤៧-បិដ្ឋេ) “បញ្ច សីលានិ បាណាតិបាតស្ស បហានំ សីល”ន្តិអាទិកា បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡិ ទស្សិតា, សា វិមុត្តិមគ្គេបិ ទិស្សតេវ។

យញ្ច វិសុទ្ធិមគ្គេ (១, ១៣៧-បិដ្ឋេ) “សមាធិ កាមច្ឆន្ទស្ស បដិបក្ខោ…បេ.… វិចារោ វិចិកិច្ឆាយា”តិ វចនំ **បេដកេ** វុត្តន្តិ ទស្សិតំ, តញ្ច តត្ថបិ តថេវ ទស្សេត្វា “**តិបេដកេ** វុត្ត”ន្តិ និទ្ទិដ្ឋំ។ **តិបេដកេ**តិ នាមញ្ច បេដកោបទេសមេវ សន្ធាយ វុត្តំ ភវេយ្យ។ តត្ថ ហិ វិវិច្ចេវ កាមេហីតិ បាឋស្ស វណ្ណនាយំ “អលោភស្ស បារិបូរិយា កាមេហិ វិវេកោ សម្បជ្ជតិ, អទោសស្ស។ អមោហស្ស បារិបូរិយា អកុសលេហិ ធម្មេហិ វិវេកោ សម្បជ្ជតី”តិ បាឋស្ស តិបេដកេ វុត្តភាវោ ទស្សិតោ។ សោ ច បាឋោ បេដកោបទេសេ (២៦២-បិដ្ឋេ) “តត្ថ អលោភស្ស បារិបូរិយា វិវិត្តោ ហោតិ កាមេហី”តិអាទិនា ទិស្សតិ។

យថា ច វិសុទ្ធិមគ្គេ (១, ២៥៨-បិដ្ឋេ) “អយម្បិ ខោ ភិក្ខវេ អានាបានស្សតិសមាធិ ភាវិតោ”តិអាទិកា បាឡិ មហាវគ្គសំយុត្តកតោ អានេត្វា ទស្សិតា, តថេវ តត្ថបិ។

យថា ច វិសុទ្ធិមគ្គេ (១, ២៧២-បិដ្ឋេ) “អស្សាសាទិមជ្ឈបរិយោសានំ សតិយា អនុគច្ឆតោ”តិអាទិ បាឡិ ច (១, ២៧៣-បិដ្ឋេ) កកចូបមបាឡិ ច បដិសម្ភិទាមគ្គតោ អានេត្វា ទស្សិតា, តថេវ តត្ថបិ។

យថា ច វិសុទ្ធិមគ្គេ (២, ៦៩-បិដ្ឋេ) “កតមា ចិន្តាមយា បញ្ញា”តិអាទិកា ច បាឡិ “តត្ថ កតមំ អាយកោសល្ល”ន្តិអាទិកា ច បាឡិ (២, ៧១-បិដ្ឋេ) “ទុក្ខេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិអាទិកា ច បាឡិ អភិធម្មវិភង្គតោ អានេត្វា ទស្សិតា, តថេវ តត្ថបិ។ សព្ពាបិ ច តត្ថ វុត្តា ឯកវិធទុវិធាទិបញ្ញាបភេទកថា វិសុទ្ធិមគ្គេ វុត្តកថាយ យេភុយ្យេន សមានាយេវ។

> “យេន ចក្ខុបសាទេន, រូបានិ មនុបស្សតិ;
> បរិត្តំ សុខុមំ ឯតំ, ឩកាសិរសមូបម”ន្តិ [វិសុទ្ធិ. ២.៤៣៦; ធ. ស. អដ្ឋ. ៥៩៦] –

អយម្បិ គាថា វិមុត្តិមគ្គេបិ អាយស្មតា សារិបុត្តត្ថេរេន ភាសិតភាវេនេវ ទស្សិតា។ **ឩកាសិរសមូបម**ន្តិ បទំ បន **ឩកាសមូបម**ន្តិ តត្ថ ទិស្សតិ, តញ្ច បរម្បរលេខកានំ បមាទលេខមត្តមេវ សិយា។

ចតូសុ សច្ចេសុ វិសុទ្ធិមគ្គេ វិយ វចនត្ថតោ លក្ខណតោ អនូនាធិកតោ កមតោ អន្តោគធានំ បភេទតោ ឧបមាតោ ច វិនិច្ឆយោ ទស្សិតោ, សោ ច យេភុយ្យេន វិសុទ្ធិមគ្គេន [វិសុទ្ធិ. ២.៥៣០] សមានោយេវ។

យថា ច វិសុទ្ធិមគ្គេ (២, ២៤២-២៤៥) សម្មសនញាណកថាយំ បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ អតីតាទិឯកាទសវិធេន ច អនិច្ចាទិលក្ខណត្តយេន ច វិសុំ វិសុំ សម្មសននយោ ទស្សិតោ, តថេវ តត្ថបិ។ ចក្ខាទិជរាមរណបរិយោសានេសុ បន ធម្មេសុ ធម្មវិចារបរិយោសានានំ សដ្ឋិយា ឯវ ធម្មានំ អនិច្ចាទិលក្ខណត្តយេន សម្មសននយោ តត្ថ ទស្សិតោ។

វិសុទ្ធិមគ្គេ បន ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិនិទ្ទេសេ (២, ២៣០-២៣២-បិដ្ឋេសុ) វុត្តា “យមកំ នាមរូបញ្ច…បេ.… ឧភោ ភិជ្ជន្តិ បច្ចយា”តិ គាថា ច, “ន ចក្ខុតោ ជាយរេ”តិអាទិកា ឆ គាថាយោ ច, “ន សកេន ពលេន ជាយរេ”តិអាទិកា ឆ គាថាយោ ច វិមុត្តិមគ្គេ ភង្គានុបស្សនាញាណកថាយំ ទស្សិតា។ តាសុ អប្បមត្តកោយេវ បាឋភេទោ ទិស្សតិ។

វិសុទ្ធិមគ្គេ (២, ២៦១-២-បិដ្ឋេសុ) អរូបសត្តកេសុ អរិយវំសកថានយេន វុត្តោ កលាបតោ ច យមកតោ ច សម្មសននយោ វិមុត្តិមគ្គេ ឯត្ថេវ ភង្គានុបស្សនាញាណកថាយំ ទស្សិតោ។

វិមុត្តិមគ្គេ ពុទ្ធានុស្សតិកថាយំ លោកវិទូតិ បទស្ស អត្ថវណ្ណនាយំ សត្តលោកសង្ខារលោកវសេន **ទ្វេយេវ លោកា** ទស្សិតា, ន បន ឱកាសលោកោ យថា វិសុទ្ធិមគ្គេ (១, ១៩៩-២០០-បិដ្ឋេសុ)។

ឯត្តាវតា ច វិមុត្តិមគ្គោ នាម គន្ថោ កីទិសោតិ សក្កា អនុមិនិតុំ។ សោ បន យថា ន មហាវិហារវាសីនំ គន្ថោ ហោតិ, ឯវំ មហាយានិកានម្បិ ន ហោតិយេវ ថេរវាទបិដកមេវ និស្សាយ កតភាវតោ។ យស្មា បន តត្ថ ន កិញ្ចិបិ សីហឡទីបិកំ នាមំ វា ថេរវាទោ វា ទិស្សតិ, តស្មា សោ សីហឡទីបេ កតគន្ថោបិ ន ហោតិ។ ឥន្ទិយរដ្ឋិកំ បន នាមញ្ច វោហារោ ច តត្ថ ពហូសុ ឋានេសុ ទិស្សតិ, តស្មា ឥន្ទិយរដ្ឋេ កតគន្ថោវ ភវេយ្យ។ យស្មា ចស្ស បេដកោបទេសំ និស្សិតភាវោ ពហូសុ ឋានេសុ ទិស្សតិ, វិសេសតោ បន មិទ្ធរូបស្ស អត្ថិភាវោ ច, អរហតោបិ តស្ស អត្ថិភាវោ ច តមេវ និស្សាយ ទស្សីយតិ, **បដិសម្ភិទាមគ្គគណ្ឋិបទេ** ច បេដកេតិ បទស្ស [បដិ. ម. អដ្ឋ.

១.១.៣៦] អត្ថវណ្ណនាយំ “សុត្តន្តបិដកត្ថាយ អដ្ឋកថា បេដកំ **មហិសាសកានំ** គន្ថោ”តិ វណ្ណិតោ។ តស្មា ឯសោ វិមុត្តិមគ្គោ មហិសាសកនិកាយិកេន កតោ ភវេយ្យាតិ អម្ហាកំ មតិ។

និស្សយដ្ឋកថាវិភាវនា

វិសុទ្ធិមគ្គោ បន ន កេវលំ បុព្ពេ វុត្តប្បការេនេវ កតោ, អថ ខោ វុច្ចមានប្បការេនាបិ។ តថា ហិ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ បោរាណដ្ឋកថាហិ សមាហរិត្វា ភាសាបរិវត្តនវសេន ទស្សេន្តោបិ យា យា អត្ថវណ្ណនា វា វិនិច្ឆយោ វា សំសយិតព្ពោ ហោតិ, តត្ថ តត្ថ វិនយដ្ឋកថាយំ វុត្តន្តិ វា (១, ២៦៣), វិនយដ្ឋកថាសុ វុត្តំ, មជ្ឈិមដ្ឋកថាសុ បនាតិ វា (១, ៧០), អង្គុត្តរភាណកាតិ វា (១, ៧២), អដ្ឋកថាចរិយានំ មតានុសារេន វិនិច្ឆយោតិ វា (១, ៩៩), វុត្តម្បិ ចេតំ អដ្ឋកថាសូតិ វា (១, ១១៨), តំ អដ្ឋកថាសុ បដិក្ខិត្តន្តិ វា (១, ១៣៤), ទីឃភាណកសំយុត្តភាណកានំ មតន្តិ វា, មជ្ឈិមភាណកា ឥច្ឆន្តីតិ វា (១, ២៦៧), អដ្ឋកថាសុ វិនិច្ឆយោតិ វា, ឯវំ តាវ ទីឃភាណកា, មជ្ឈិមភាណកា បនាហូតិ វា (១, ២៧៧), អង្គុត្តរដ្ឋកថាយំ បន…បេ…. អយំ កមោ វុត្តោ, សោ បាឡិយា ន សមេតីតិ វា (១, ៣០៩), ឯវំ តាវ មជ្ឈិមភាណកា, សំយុត្តភាណកា បនាតិ វា (២, ៦២), សំយុត្តដ្ឋកថាយំ វុត្តន្តិ វា (២, ៦៣), អដ្ឋកថាយំ បនាតិ វា (២, ៨០) ឯវំ តំតំអត្ថវណ្ណនាវិនិច្ឆយានំ និស្សយម្បិ វិភាវេត្វា បច្ឆិមជនានំ ឧប្បជ្ជមានសំសយំ វិនោទេន្តោយេវ តេ ទស្សេសិ។

តេនិមស្ស វិសុទ្ធិមគ្គស្ស ករណកាលេ សព្ពាបិ សីហឡដ្ឋកថាយោ អាចរិយស្ស សន្តិកេ សន្តីតិ ច, បុព្ពេយេវ តា អាចរិយេន សីហឡត្ថេរានំ សន្តិកេ សុតាតិ ច, តាហិ គហេតព្ពំ សព្ពំ គហេត្វា អយំ វិសុទ្ធិមគ្គោ អាចរិយេន លិខិតោតិ ច អយមត្ថោ អតិវិយ បាកដោ ហោតិ។ តស្មា យំ មហាវំសេ –

“សង្ឃោ គាថាទ្វយំ តស្សា’ទាសិ សាមត្ថិយំ តវា”តិអាទិនា “គាថាទ្វយមេវ ឱលោកេត្វា កិញ្ចិបិ អញ្ញំ បោត្ថកំ អនោលោកេត្វា អាចរិយពុទ្ធឃោសោ វិសុទ្ធិមគ្គំ អកាសី”តិ អធិប្បាយេន អភិត្ថុតិវចនំ វុត្តំ, តំ អភិត្ថុតិមត្តមេវាតិ វេទិតព្ពំ។

បោរាណវចនទស្សនំ

ន កេវលំ អាចរិយោ អដ្ឋកថាយោយេវ និស្សយភាវេន ទស្សេសិ, អថ ខោ “បោរាណា បនាហុ”តិអាទិនា បោរាណានំ វចនម្បិ ទស្សេសិយេវ។ តទេត្ថ ទ្វាវីសតិយា ឋានេសុ ទិដ្ឋំ [វិសុទ្ធិ. ១.១៥, ១៣៧, ១៤២, ២១៧, ២៥២, ៣០៣; ២.៥៨១, ៦៧៥-៦៧៦, ៦៨៩, ៧០៦, ៧៣៦, ៧៤៥, ៧៤៦, ៧៤៩,៧៥៥, ៧៧៨, ៨៣៩]។ កេ បនេតេ បោរាណា នាម? យាវ ចតុត្ថសង្គីតិកាលា សង្គីតិការេសុ បរិយាបន្នា វា តាទិសា វា មហាថេរាតិ វេទិតព្ពា។ តថា ហិ បដិសម្ភិទាមគ្គេ (២៩២-៣-បិដ្ឋេសុ)។

> “ឱភាសេ ចេវ ញាណេ ច, បីតិយា ច វិកម្បតិ…បេ….
> ធម្មុទ្ធច្ចកុសលោ ហោតិ, ន ច វិក្ខេបំ គច្ឆតី”តិ –

ឯវមាគតា គាថាយោ ឥធ (២៧៣-៤-បិដ្ឋេសុ) បោរាណានំ វចនភាវេន ទស្សិតា។ យទិ ចិមា គាថាយោ សង្គីតិការេហិ បក្ខិត្តា ភវេយ្យុំ យថា បរិវារបាឡិយំ (៣-បិដ្ឋេ) អាគតា អាចរិយបរម្បរាទីបិកា គាថាយោ, តា ហិ សមន្តបាសាទិកាយំ (១, ៤៦-បិដ្ឋេ) បោរាណវចនភាវេន ទស្សិតា, ឯវំ សតិ តេយេវ សង្គីតិការា បោរាណាតិ វេទិតព្ពា។ អថ បដិសម្ភិទាមគ្គទេសកេនេវ ភាសិតា ភវេយ្យុំ, តេ វិយ គរុករណីយា បច្ចយិកា សទ្ធាយិតព្ពកា មហាថេរា បោរាណាតិ វេទិតព្ពា។ សមន្តបាសាទិកាសុមង្គលវិលាសិនីអាទីសុ “បោរាណា បន ឯវំ វណ្ណយន្តិ”តិអាទិនា វុត្តដ្ឋានេសុបិ តាទិសាវ អាចរិយា បោរាណាតិ វុត្តា។

វិនយដ្ឋកថាករណំ

អាចរិយោ បន ឥមំ វិសុទ្ធិមគ្គបករណំ យថាវុត្តប្បការេន កត្វា អញ្ញាបិ តិបិដកដ្ឋកថាយោ អនុក្កមេន អកាសិ។ កថំ? សមន្តបាសាទិកំ នាម វិនយដ្ឋកថំ **ពុទ្ធសិរិត្ថេរេន** អជ្ឈេសិតោ មហាវិហារស្ស ទក្ខិណភាគេ បធានឃរបរិវេណេ **មហានិគមស្សាមិ**នោ បាសាទេ វសន្តោ អកាសិ។ សា បនេសា **សិរិបាលោ**តិ នាមន្តរស្ស **មហានាម**រញ្ញោ វីសតិមវស្សេ (៩៧៣-ពុ-វ) អារទ្ធា ឯកវីសតិមវស្សេ (៩៧៤-ពុ-វ) និដ្ឋានប្បត្តា អហោសិ។ តញ្ច បន ករោន្តោ មហាមហិន្ទត្ថេរេនាភតំ សីហឡភាសាយ សង្ខតំ មហាអដ្ឋកថំ តស្សា សរីរំ កត្វា មហាបច្ចរីកុរុន្ទីសង្ខេបអន្ធកដ្ឋកថាហិ ច តហេតព្ពំ គហេត្វា សីហឡទីបេ យាវ **វសភរាជ**កាលា បាកដានំ បោរាណវិនយធរមហាថេរានំ វិនិច្ឆយភូតំ ថេរវាទម្បិ បក្ខិបិត្វា អកាសិ។ វុត្តញ្ហេតំ សមន្តបាសាទិកាយំ –

“សំវណ្ណនំ តញ្ច សមារភន្តោ, តស្សា មហាអដ្ឋកថំ សរីរំ;
កត្វា មហាបច្ចរិយំ តថេវ, កុរុន្ទិនាមាទិសុ វិស្សុតាសុ។

វិនិច្ឆយោ អដ្ឋកថាសុ វុត្តោ, យោ យុត្តមត្ថំ អបរិច្ចជន្តោ;
តតោបិ អន្តោគធថេរវាទំ, សំវណ្ណនំ សម្ម សមារភិស្ស”ន្តិ ច។

“មហាមេឃវនុយ្យានេ, ភូមិភាគេ បតិដ្ឋិតោ;
មហាវិហារោ យោ សត្ថុ, មហាពោធិវិភូសិតោ។

យំ តស្ស ទក្ខិណេ ភាគេ, បធានឃរមុត្តមំ;
សុចិចារិត្តសីលេន, ភិក្ខុសង្ឃេន សេវិតំ។

ឧឡារកុលសម្ភូតោ, សង្ឃុបដ្ឋាយកោ សទា;
អនាកុលាយ សទ្ធាយ, បសន្នោ រតនត្តយេ។

មហានិគមសាមីតិ, វិស្សុតោ តត្ថ ការយិ;
ចារុបាការសញ្ចិតំ, យំ បាសាទំ មនោរមំ។

សន្ទច្ឆាយតរូបេតំ, សម្បន្នសលិលាសយំ;
វសតា តត្រ បាសាទេ, មហានិគមសាមិនោ។

សុចិសីលសមាចារំ, ថេរំ **ពុទ្ធសិរិវ្ហយំ;**
យា ឧទ្ទិសិត្វា អារទ្ធា, ឥទ្ធា វិនយវណ្ណនា។

បាលយន្តស្ស សកលំ, លង្កាទីបំ និរព្ពុទំ;
រញ្ញោ **សិរិនិវាសស្ស** [សិរិយា និវាសដ្ឋានភូតស្ស សិរិបាលនាមកស្ស រញ្ញោ (វិមតិ, អន្តិមវិដ្ឋេ)], **សិរិបាល**យសស្សិនោ។

សមវីសតិមេ វស្សេ, ជយសំវច្ឆរេ អយំ;
អារទ្ធា **ឯកវីសម្ហិ**, សម្បត្តេ បរិនិដ្ឋិតា។

ឧបទ្ទវាកុលេ លោកេ, និរុបទ្ទវតោ អយំ;
ឯកសំវច្ឆរេនេវ, យថា និដ្ឋំ ឧបាគតា”តិ [បរិ. អដ្ឋ. និគមនកថា] ច។

អយញ្ច សមន្តបាសាទិកា វិនយដ្ឋកថា អធុនា មុទ្ទិតឆដ្ឋសង្គីតិបោត្ថកវសេន សហស្សតោ ឧបរិ អដ្ឋបណ្ណាសាធិកតិសតមត្តបិដ្ឋបរិមាណា (១៣៥៨) ហោតិ, តស្សា ច ឯកសំវច្ឆរេន និដ្ឋាបិតត្តំ ឧបនិធាយ ចតុវីសាធិកសត្តសតមត្តបិដ្ឋបរិមាណោ (៧២៤) វិសុទ្ធិមគ្គោបិ អន្តមសោ ឆប្បញ្ចមាសេហិ និដ្ឋាបិតោ ភវេយ្យាតិ សក្កា ញាតុំ។ តស្មា យំ ពុទ្ធឃោសុប្បត្តិយំ មហាវំសវចនំ និស្សាយ “វិសុទ្ធិមគ្គោ អាចរិយពុទ្ធឃោសេន ឯករត្តេនេវ តិក្ខត្តុំ លិខិត្វា និដ្ឋាបិតោ”តិ អភិត្ថុតិវចនំ វុត្តំ, តំ តក្ការកស្ស អភិត្ថុតិមត្តមេវាតិ វេទិតព្ពំ។

ននុ ច ឥមិស្សំ អដ្ឋកថាយំ “សុមង្គលវិលាសិនិយ”ន្តិអាទិនា វិសេសនាមវសេន អាគមដ្ឋកថានំ អតិទេសោ ទិស្សតិ [បារា. អដ្ឋ. ១.១៥], កថមិមិស្សា តាហិ បឋមតរំ កតភាវោ វេទិតព្ពោតិ? អាចរិយស្ស អដ្ឋកថាសុ អញ្ញមញ្ញាតិទេសតោ, វិនយបិដកស្ស គរុកាតព្ពតរភាវតោ, មហាវិហារវាសីហិ វិសេសេន គរុកតភាវតោ, សង្គីតិក្កមានុរូបភាវតោ, ឥធេវ បរិបុណ្ណនិទានកថាបកាសនតោ, និគមនេ ច បឋមំ សីហឡដ្ឋកថាយោ សុទ្ធា ករណប្បកាសនតោ ឋបេត្វា វិសុទ្ធិមគ្គំ អយមេវ បឋមំ កតាតិ វេទិតព្ពា។ វិសុទ្ធិមគ្គោ បន វិនយដ្ឋកថាយន្តិ វា វិនយដ្ឋកថាសូតិ វា មជ្ឈិមដ្ឋកថាសូតិ វា ឯវំ សាមញ្ញនាមវសេនេវ អតិទេសោ ទិស្សតិ, ន សមន្តបាសាទិកាទិវិសេសនាមវសេន។ តស្មាស្ស សព្ពបឋមំ កតភាវោ បាកដោយេវ។ អាគមដ្ឋកថានំ ឥធាតិទេសោ [បារា. អដ្ឋ. ១.១៥] ឥមិស្សាបិ តត្ថាតិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨] ឯវំ អញ្ញមញ្ញាតិទេសោ បន អាចរិយស្ស មនសា សុវវត្ថិតវសេន វា សក្កា ភវិតុំ, អបុព្ពាចរិមបរិនិដ្ឋាបនេន វា។ កថំ? អាចរិយេន ហិ វិសុទ្ធិមគ្គំ សព្ពសោ និដ្ឋាបេត្វា សមន្តបាសាទិកាទី ឯកេកមដ្ឋកថំ ករោន្តេនេវ យត្ថ យត្ថ អត្ថវណ្ណនា វិត្ថារតោ អញ្ញដ្ឋកថាសុ បកាសេតព្ពា ហោតិ, តត្ថ តត្ថ “ឥមស្មឹ នាម ឋានេ កថេស្សាមី”តិ មនសា សុវវត្ថិតំ វវត្ថបេត្វា តញ្ច អតិទិសិត្វា យថាវវត្ថិតឋានប្បត្តកាលេ តំ វិត្ថារតោ កថេន្តេន តា កតា វា ភវេយ្យុំ។ ឯកេកិស្សាយ វា និដ្ឋានាសន្នប្បត្តកាលេ តំ ឋបេត្វា អញ្ញញ្ច អញ្ញញ្ច តថា កត្វា សព្ពាបិ អបុព្ពាចរិមំ បរិនិដ្ឋាបិតា ភវេយ្យុន្តិ ឯវំ ទ្វិន្នំ បការានមញ្ញតរវសេន អាចរិយស្សាដ្ឋកថាសុ អញ្ញមញ្ញាតិទេសោ ហោតីតិ វេទិតព្ពន្តិ។

អាគមដ្ឋកថាករណំ

សុមង្គលវិលាសិនី នាម ទីឃនិកាយដ្ឋកថំ បន អាចរិយោ សុមង្គលបរិវេណវាសិនា **ទាឋានាគត្ថេរេន** អាយាចិតោ អកាសិ។ វុត្តំ ហេតមេតិស្សា និគមនេ –

“អាយាចិតោ សុមង្គល-បរិវេណនិវាសិនា ថិរគុណេន;
ទាឋានាគ សង្ឃ, ត្ថេរេន ថេរវំសន្វយេន។

ទីឃាគមស្ស ទសពល-គុណគណបរិទីបនស្ស អដ្ឋកថំ;
យំ អារភិ **សុមង្គល-វិលាសិនី** នាម នាមេន។

សា ហិ មហាអដ្ឋកថាយ, សារមាទាយ និដ្ឋិតា ឯសា”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ៣. និគមនកថា]។

បបញ្ចសូទនី នាម មជ្ឈិមនិកាយដ្ឋកថំ ភទន្តពុទ្ធមិត្តត្ថេរេន បុព្ពេ មយូរទូតបដ្ដនេ អត្តនា សទ្ធិំ វសន្តេន អាយាចិតោ អកាសិ។ វុត្តំ ហេតមេតិស្សា និគមនេ –

“អាយាចិតោ សុមតិនា, ថេរេន ភទន្ត**ពុទ្ធមិត្តេន**;
បុព្ពេ **មយូរទូតប,ដ្ដន**ម្ហិ សទ្ធិំ វសន្តេន។

បរវាទវិធំសនស្ស, មជ្ឈិមនិកាយសេដ្ឋស្ស;
យមហំ **បបញ្ចសូទនិ**-មដ្ឋកថំ កាតុមារភិំ។

សា ហិ មហាអដ្ឋកថាយ, សារមាទាយ និដ្ឋិតា ឯសា”តិ [ម. និ. អដ្ឋ. ៣. និគមនកថា]។

សារត្ថប្បកាសិនី នាម សំយុត្តនិកាយដ្ឋកថំ ភទន្ត**ជោតិបាលត្ថេរេន** អាយាចិតោ អកាសិ។ វុត្តំ ហេតមេតិស្សា និគមនេ –

“ឯតិស្សា ករណត្ថំ, ថេរេន ភទន្ត**ជោតិបាលេន;**
សុចិសីលេន សុភាសិតស្ស បកាសយន្តញ្ញុណេន។

សាសនវិភូតិកាមេន, យាចមានេន មំ សុភគុណេន;
យំ សមធិគតំ បុញ្ញំ, តេនាបិ ជនោ សុខី ភវតូ”តិ [សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.និគមនកថា]។

មនោរថបូរណី នាម អង្គុត្តរនិកាយដ្ឋកថំ ភទន្ត**ជោតិបាលត្ថេរេន** ទក្ខិណឥន្ទិយរដ្ឋេ **កញ្ចិបុរា**ទីសុ ច សីហឡទីបេ មហាវិហារម្ហិ ច អត្តនា សទ្ធិំ វសន្តេន អាយាចិតោ, តថា **ជីវកេនា**បិ ឧបាសកេន បិដកត្តយបារគុភូតេន វាតាហតេបិ អនិញ្ជមានសភាវេ ទុមេ វិយ អនិញ្ជមានសទ្ធម្មេ ឋិតេន សុមតិនា បរិសុទ្ធាជីវេនាភិយាចិតោ អកាសិ។ វុត្តំ ហេតមេតិស្សា និគមនេ –

“អាយាចិតោ សុមតិនា, ថេរេន ភទន្ត**ជោតិបាលេន**;
កញ្ចិបុរាទីសុ មយា, បុព្ពេ សទ្ធិំ វសន្តេន។

វរតម្ពបណ្ណិទីបេ, មហាវិហារម្ហិ វសនកាលេបិ;
វាតាហតេ វិយ ទុមេ, អនិញ្ជមានម្ហិ សទ្ធម្មេ។

បារំ បិដកត្តយសា,គរស្ស គន្ត្វា ឋិតេន សុមតិនា;
បរិសុទ្ធាជីវេនា,ភិយាចិតោ **ជីវកេនា**បិ។

ធម្មកថានយនិបុណេហិ, ធម្មកថិកេហិ អបរិមាណេហិ;
បរិកីឡិតស្ស បដិប,ជ្ជិតស្ស សកសមយចិត្រស្ស។

អដ្ឋកថំ អង្គុត្តរ,មហានិកាយស្ស កាតុមារទ្ធោ;
យមហំ ចិរកាលដ្ឋិតិ-មិច្ឆន្តោ សាសនវរស្ស។

សា ហិ មហាអដ្ឋកថាយ, សារមាទាយ និដ្ឋិតា ឯសា;
ចតុន្នវុតិបរិមាណាយ, បាឡិយា ភាណវារេហិ។

សព្ពាគមសំវណ្ណន, មនោរថោ បូរិតោ ច មេ យស្មា;
ឯតាយ **មនោរថ បូរណី**តិ នាមំ តតោ អស្សា”តិ [អ. និ. អដ្ឋ. ៣.១១.និគមនកថា]។

ឥមា ច បន ចតស្សោ អាគមដ្ឋកថាយោ កុរុមានោ អាចរិយពុទ្ធឃោសោ មហាមហិន្ទត្ថេរេនាភតំ មូលដ្ឋកថាសង្ខាតំ មហាអដ្ឋកថំយេវ ភាសាបរិវត្តនវសេន ចេវ បុនប្បុនាគតវិត្ថារកថាមគ្គស្ស សំខិបនវសេន ច អកាសិ។ វុត្តញ្ហេតំ តន្ថារម្ភេ –

“សីហឡទីបំ បន អាភ,តាថ វសិនា មហាមហិន្ទេន;
ឋបិតា សីហឡភាសាយ, ទីបវាសីនមត្ថាយ។

អបនេត្វាន តតោហំ, សីហឡភាសំ មនោរមំ ភាសំ;
តន្តិនយានុច្ឆវិកំ, អារោបេន្តោ វិគតទោសំ…បេ….
ហិត្វា បុនប្បុនាគត-មត្ថំ អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ។

តថា និគមនេបិ –

“សា ហិ មហាអដ្ឋកថាយ, សារមាទាយ និដ្ឋិតា ឯសា”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.និគមនកថា] ច;
“មូលដ្ឋកថាសារំ, អាទាយ មយា ឥមំ ករោន្តេនា”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.និគមនកថា] ច។

ឥមាសំ សវិរភូតបាឋេសុ ច សមន្តបាសាទិកាយំ វិយ “មហាបច្ចរិយំ, កុរុន្ទិយ”ន្តិអាទិនា វិនិច្ឆយសំវណ្ណនាភេទប្បកាសនំ ន ទិស្សតិ, តថា អភិធម្មដ្ឋកថាសុបិ។ តេនេតំ ញាយតិ “សុត្តន្តាភិធម្មេសុ មហាអដ្ឋកថាតោ អញ្ញា មហាបច្ចរិអាទិនាមិកា បោរាណិកា សីហឡដ្ឋកថាយោ ចេវ អន្ធកដ្ឋកថា ច នត្ថី”តិ។ យាវ វសភរាជកាលា (៦០៩-៦៥៣) បន បាកដានំ សីហឡិកត្ថេរានំ វិនិច្ឆយោ ច វាទា ច វត្ថូនិ ច ឯតាសុបិ ទិស្សន្តិយេវាតិ។

អភិធម្មដ្ឋកថាករណំ

អដ្ឋសាលិនី បន **សម្មោហវិនោទនិ**ញ្ច ធាតុកថាទិ**បញ្ចបករណស្ស** អដ្ឋកថញ្ចាតិ តិស្សោ អភិធម្មដ្ឋកថាយោ អត្តនា សទិសនាមេន សោតត្ថកីគន្ថការកេន **ពុទ្ធឃោស**ភិក្ខុនា អាយាចិតោ អកាសិ។ វុត្តញ្ហេតំ តាសុ –

"វិសុទ្ធាចារសីលេន, និបុណាមលពុទ្ធិនា;
ភិក្ខុនា **ពុទ្ធឃោសេន**, សក្កច្ចំ អភិយាចិតោ"តិ [ធ. ស. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា] ច។

"**ពុទ្ធឃោសោ**តិ គរូហិ គហិតនាមធេយ្យេន ថេរេន កតា
អយំ **អដ្ឋសាលិនី** នាម ធម្មសង្គហដ្ឋកថា"តិ [ធ. ស. អដ្ឋ. និគមនកថា] ច។

"អត្ថប្បកាសនត្ថំ, តស្សាហំ យាចិតោ ឋិតគុណេន;
យតិនា អទន្ធគតិនា, សុពុទ្ធិនា **ពុទ្ធឃោសេន**។

យំ អារភិំ រចយិតុំ, អដ្ឋកថំ សុនិបុណេសុ អត្ថេសុ;
សម្មោហវិនោទនតោ, **សម្មោហវិនោទនី** នាមា"តិ [វិភ. អដ្ឋ. និគមនកថា] ច។

"**ពុទ្ធឃោសោ**តិ គរូហិ គហិតនាមធេយ្យេន ថេរេន កតា
អយំ **សម្មោហវិនោទនី** នាម វិភង្គដ្ឋកថា"តិ [វិភ. អដ្ឋ. និគមនកថា] ច។

ឥមាសុ បន តីសុ បញ្ចបករណដ្ឋកថាយ នាមវិសេសោ នត្ថិ អាយាចកោ ច ន បកាសិតោ, កេវលំ អត្តនោ សទ្ធាយ ឯវ សញ្ចោទិតេន អាចរិយពុទ្ធឃោសេន សា កតា វិយ ទិស្សតិ។ វុត្តញ្ហេតំ តស្សា និគមនេ –

"កុសលាទិធម្មភេទំ, និស្សាយ នយេហិ វិវិធគណនេហិ;
វិត្ថារេន្តោ សត្ថម-មភិធម្មប្បករណំ សត្ថា។

សុរិហិតសន្និដ្ឋានោ, បដ្ឋានំ នាម យំ បកាសេសិ;
សទ្ធាយ សមារទ្ធា, យា អដ្ឋកថា មយា តស្សាតិ ច។

"ឯត្តាវតា

សត្តប្បករណំ នាថោ, អភិធម្មមទេសយិ;
ទេវាតិទេវោ ទេវានំ, ទេវលោកម្ហិ យំ បុរេ;
តស្ស **អដ្ឋកថា** ឯសា, **សកលស្សា**បិ និដ្ឋិតា"តិ [បដ្ឋា. អដ្ឋ. ១៩-២៤.១] ច។

"**ពុទ្ធឃោសោ**តិ គរូហិ គហិតនាមធេយ្យេន ថេរេន កតា
អយំ **សកលស្សបិ អភិធម្មបិដកស្ស អដ្ឋកថា**"តិ [បដ្ឋា. អដ្ឋ. ១៩-២៤.១] ច។

ឯកច្ចេ បន អាធុនិកា ថេរា "អភិធម្មដ្ឋកថាយោ អាចរិយពុទ្ធឃោសេន យាចិតោ សង្ឃបាលពុទ្ធមិត្តជោតិបាលាទីនំ អញ្ញតរោ ថេរោ អកាសី"តិ វទន្តិ។ អយញ្ច នេសំ វិចារណា, អដ្ឋសាលិនីសម្មោហវិនោទនីសុ "តា ពុទ្ធឃោសេន យាចិតោ អកាសី"តិ គន្ថការេន វុត្តំ។ តេន ញាយតិ "តក្ការកោ អញ្ញោ, អាចរិយពុទ្ធឃោសោ បន តាសុ យាចកបុគ្គលោយេវា"តិ។ អាគមដ្ឋកថាសុ ច អាចរិយពុទ្ធឃោសេន –

"សីលកថា ធុតធម្មា, កម្មដ្ឋានានិ ចេវ សព្ពានិ...បេ....
ឥតិ បន សព្ពំ យស្មា, វិសុទ្ធិមគ្គេ **មយា** សុបរិសុទ្ធំ;
វុត្តំ តស្មា ភិយ្យោ, ន តំ ឥធ វិចារយិស្សាមី"តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា] –

ឯវំ សីលកថាទីនំ **អត្តនា ឯវ** វិសុទ្ធិមគ្គេ វុត្តភាវោ **មយា**តិបទេន បកាសិតោ។ អដ្ឋសាលិនិយំ បន –

“កម្មដ្ឋានានិ សព្ពានិ, ចរិយាភិញ្ញា វិបស្សនា;
វិសុទ្ធិមគ្គេ បនិទំ, យស្មា សព្ពំ បកាសិត”ន្តិ [ធ. ស. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា] –

ឯវំ **មយា**តិ កត្តុបទេន វិនា វុត្តំ។ តេនាបិ ញាយតិ “វិសុទ្ធិមគ្គការកោ អញ្ញោ, អភិធម្មដ្ឋកថាការកោ អញ្ញោ”តិ។ កិញ្ចាបិ អភិធម្មដ្ឋកថាសុ អភិយាចកោ ពុទ្ធឃោសោ ភិក្ខុនាតិ ច យតិនាតិ ច ឥមេហេវ សាមញ្ញគុណបទេហិ វុត្តោ ន ថេរេនាតិ សគារវគុណបទេន, តថាបិ សោ “វិសុទ្ធាចារសីលេន និបុណាមលពុទ្ធិនា”តិ ច, “អទន្ធគតិនា សុពុទ្ធិនា”តិ ច ឥមេហិ អធិកគុណបទេហិ ថោមិតត្តា “វិសុទ្ធិមគ្គាទិការកោ អាចរិយពុទ្ធឃោសោយេវា”តិ សក្កា គហេតុំ។ សោ ហិ ឧបសម្បន្នកាលតោយេវ បដ្ឋាយ គន្ថកោវិទោ បរិយត្តិវិសារទគុណសម្បន្នោ, តស្មិញ្ច កាលេ ឩនទសវស្សោ ភវេយ្យ, តស្មា ថេរេនាតិ ន វុត្តោតិ សក្កា គហេតុន្តិ។

តំ បន តេសំ អតិវិចារណមត្តមេវ។ ន ហិ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ “តស្មិំ កាលេ ឩនទសវស្សោ”តិ សក្កា គហេតុំ, វិសុទ្ធិមគ្គនិគមនេបិ “ពុទ្ធឃោសោតិ គរូហិ គហិតនាមធេយ្យេន **ថេរេនា**”តិ វចនតោ, ន ច “វិសុទ្ធាចារសីលេន, និបុណាមលពុទ្ធិនា”តិ វា, “អទន្ធគតិនា សុពុទ្ធិនា”តិ វា ឯត្តកេហេវ ទ្វីហិ ទ្វីហិ គុណបទេហិ ថោមនេន សុថោមិតោ ហោតិ, អញ្ញទត្ថុ “និប្បភីកតខជ្ជោតោ សមុទេតិ ទិវាករោ”តិ ថោមនំ វិយ ហោតិ។ ននុ អាចរិយេន អត្តនោ គន្ថនិគមនេសុ –

“បរមវិសុទ្ធសទ្ធាពុទ្ធិវីរិយបដិមណ្ឌិតេន សីលាចារជ្ជវមទ្ទវាទិគុណសមុទយសមុទិតេន សកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហណសមត្ថេន បញ្ញាវេយ្យត្តិយសមន្នាគតេន តិបិដកបរិយត្តិភេទេ សាដ្ឋកថេ សត្ថុសាសនេ អប្បដិហតញាណប្បភាវេន មហាវេយ្យាករណេនា”តិអាទិនា –

អត្តនោ **អនុច្ឆវិកានិ** គុណបទានិ បកាសិតានិ, សោយេវ ច បោរាណសីហឡដ្ឋកថាយោ សង្ខិបិត្វា អភិនវសង្គហដ្ឋកថានំ **អាទិកត្តា បុព្ពង្គមោ,** អញ្ញោ បន អភិនវដ្ឋកថាការា តស្សេវ អនុវត្តិត្វា អវសេសមេកំ វា ទ្វេ វា អដ្ឋកថាយោ អកំសុ។ អភិធម្មដ្ឋកថាសុ ច យោ យោ អត្ថោ វិសុទ្ធិមគ្គេ វុត្តោ, សោ សោ យថានុប្បត្តដ្ឋានេ តតោ គហេត្វា តថេវ វុត្តោ។ វិសេសតោ បន បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គខន្ធាយតនធាតុសច្ចវិភង្គវណ្ណនាសុ ឈានកថាវណ្ណនាសុ ច អយមត្ថោ អតិវិយ បាកដោ, យោបិ ច តត្ថ អប្បកោ កតិបយមត្ថោ វិសុទ្ធិមគ្គេន វិសទិសោ សំវណ្ណនាភេទោ ទិស្សតិ, សោបិ អាភិធម្មិកានំ មតានុសារេន យថា បោរាណដ្ឋកថាយំ វុត្តោ, តថេវ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។ យថា ច អដ្ឋសាលិនិយំ សមន្តបាសាទិកាយ វិនយដ្ឋកថាយ អតិទេសោ ទិស្សតិ [ធ. ស. អដ្ឋ. ១ អកុសលកម្មបថកថា], តថេវ សមន្តបាសាទិកាយម្បិ អដ្ឋសាលិនិយា អតិទេសោ ទិស្សតេវ [បារា. អដ្ឋ. ១.១១;]។ យទិ ច អដ្ឋសាលិនី អញ្ញេន កតា ភវេយ្យ, កថំ តាសុ អញ្ញមញ្ញាតិទេសោ សក្កា កាតុំ។ តស្មា អភិធម្មដ្ឋកថាសុ អភិយាចកោ ពុទ្ធឃោសោ អាចរិយេន សមាននាមោ **ចូឡពុទ្ធឃោសោ**តិ យាវជ្ជតនា អាចរិយបរម្បរាយ គហិតោ **សោតត្ថ**កីគន្ថការកោ អញ្ញោយេវ, ន អាចរិយមហាពុទ្ធឃោសត្ថេរោ។ តេនេវ តត្ថ វុត្តំ “ភិក្ខុនា”តិ ច “យតិនា”តិ ច។

យទិ បន ឯត្តកេន និដ្ឋំ ន គច្ឆេយ្យ, ឯវម្បិ វិចារេតព្ពំ – កិន្នុ ខោ សង្ឃបាលាទយោ ថេរា វិសុទ្ធិមគ្គាទីនំ ករណត្ថាយ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរំ អាយាចមានា អត្តនា សមត្ថតរោតិ សទ្ទហន្តា អាយាចន្តិ ឧទាហុ អសទ្ទហន្តាតិ? សទ្ទហន្តាយេវ អាយាចន្តីតិ បាកដោយេវាយមត្ថោ។ តថា ច សតិ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ សយំ អញ្ញេហិ សមត្ថតរោវ សមានោ កស្មា អញ្ញំ អាយាចេយ្យ។ ន ហិ សទ្ធាសម្បន្នស្ស ថាមសម្បន្នស្ស យោព្ពនសម្បន្នស្ស អាចរិយស្ស សុន្ទរតរំ អភិធម្មដ្ឋកថំ កាតុំ ភារិយំ ភវិស្សតិ។ អភិធម្មដ្ឋកថាសុ ច វុត្តវចនានិ វិសុទ្ធិមគ្គអាគមដ្ឋកថាសុ វុត្តសំវណ្ណនាវចនេហិ ឯកាការានេវ ហោន្តិ។ យទិ ច អភិធម្មដ្ឋកថំ អញ្ញោ ករេយ្យ, កថមបិ តាហិ វចនាការស្ស វិសទិសតា ភវេយ្យ ឯវំ។ ឯតាសំ និគមនេ ច ទស្សិតេន “ពុទ្ធឃោសោតិ គរូហិ គហិតនាមធេយ្យេន ថេរេន កតា”តិ វចនេន “អាចរិយពុទ្ធឃោសេន កតា”ត្វេវ បាកដា ហោន្តិ, ន អញ្ញេនាតិ។ យេបិ “អញ្ញេន កតា”តិ វទន្តិ, តេបិ “ឥមិនា នាម ថេរេនា”តិ ឯកំសតោ ទស្សេតុំ ន សក្កោន្តិ, តថា ទស្សេតុញ្ច លេសមត្តម្បិ សាធកវចនំ ន ទិស្សតិ។ តស្មា អភិធម្មដ្ឋកថាយោបិ ឥទានិ អាចរិយេហិ **ចូឡពុទ្ធឃោសោ**តិ វោហរិតេន **ពុទ្ធឃោសេន** នាម ភិក្ខុនាយាចិតោ វិសុទ្ធិមគ្គវិនយាគមដ្ឋកថានំ ការកោ **អាចរិយមហាពុទ្ធឃោសត្ថេរោ**យេវ អកាសីតិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពន្តិ។

យំ បន មហាវំសេ “អាចរិយពុទ្ធឃោសោ សីហឡទីបាគមនតោ បុព្ពេ ជម្ពុទីបេ វសនកាលេយេវ អដ្ឋសាលិនី អកាសី”តិ អធិប្បាយេន –

២២៥. “ធម្មសង្គណិយាកាសិ, កច្ឆំ សោ អដ្ឋសាលិនិ”ន្តិ –

វុត្តំ, តំ ឥទានិ ទិស្សមានាយ អដ្ឋសាលិនិយា ន សមេតិ។ តត្ថ ហិ គន្ធារម្មណេយេវ វិសុទ្ធិមគ្គំ អតិទិសិត្វា បច្ឆាបិ សោ ច, សមន្តបាសាទិកា ច ពហូសុ ឋានេសុ អតិទិសិយន្តិ។ តស្មា តស្សា អាចរិយេន សីហឡទីបំ បត្វា វិសុទ្ធិមគ្គញ្ចេវ សមន្តបាសាទិកញ្ច កត្វា បច្ឆាយេវ កតភាវោ អតិវិយ បាកដោតិ។

កង្ខាវិតរណីអដ្ឋកថាករណំ

កង្ខាវិតរណី នាម បាតិមោក្ខដ្ឋកថំ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរោ **សោណត្ថេរេន** យាចិតោ មហាវិហារវាសីនំ វាចនាមគ្គនិស្សិតំ សីហឡបាតិមោក្ខដ្ឋកថានយំ និស្សាយ ឯកម្បិ បទំ បាឡិយា វា មហាវិហារវាសីនំ បោរាណដ្ឋកថាហិ វា អវិរោធេត្វា អកាសិ។ តេន វុត្តំ តិស្សំ អដ្ឋកថាយំ –

“សូរតេន និវាតេន, សុចិសល្លេខវុត្តិនា;
វិនយាចារយុត្តេន, **សោណត្ថេរេន** យាចិតោ។

តត្ថ សញ្ជាតកង្ខានំ, ភិក្ខូនំ តស្ស វណ្ណនំ;
កង្ខាវិតរណត្ថាយ, បរិបុណ្ណវិនិច្ឆយំ។

មហាវិហារវាសីនំ, វាចនាមគ្គនិស្សិតំ;
វត្តយិស្សាមិ នាមេន, **កង្ខាវិតរណី** សុភ”ន្តិ [កង្ខា អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា] ច។

“អារភី យមហំ សព្ពំ, សីហឡដ្ឋកថានយំ;
មហាវិហារវាសីនំ, វាចនាមគ្គនិស្សិតំ។

និស្សាយ សា អយំ និដ្ឋំ, គតា អាទាយ សព្ពសោ;
សព្ពំ អដ្ឋកថាសារំ, បាឡិយត្ថញ្ច កេវលំ។

ន ហេត្ថ តំ បទំ អត្ថិ, យំ វិរុជ្ឈេយ្យ បាឡិយា;
មហាវិហារវាសីនំ, បោរាណដ្ឋកថាហិ វា”តិ [កង្ខា. អដ្ឋ. និគមនកថា] ច។

ធម្មបទដ្ឋកថាករណំ

អបរាបិ តិស្សោ អដ្ឋកថាយោ សន្តិ ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថា ធម្មបទដ្ឋកថា សុត្តនិបាតដ្ឋកថា ចាតិ, យា តាសុ ទិស្សមាននិគមនវសេន អាចរិយពុទ្ធឃោសេនេវ កតាតិ បញ្ញាយន្តិ។ តត្ថ បន វុត្តវចនានិ កានិចិ កានិចិ អាគមដ្ឋកថាសុ វុត្តាការេន ន ហោន្តិ។ តស្មា ឯកេ វទន្តិ “នេតា អាចរិយពុទ្ធឃោសស្សា”តិ។ ឯកច្ចេ បន “អាចរិយស្ស ឧបថម្ភកត្ថេរេហិ បឋមំ កតា, បច្ឆា អាចរិយេន ឱសានសោធនវសេន បរិយោសាបិតា វា ភវេយ្យុំ, អភិធម្មដ្ឋកថំ អាយាចន្តេន ចូឡពុទ្ធឃោសេន វា កតា ភវេយ្យុ”ន្តិ វទន្តិ។

តំ តថា វា ហោតុ អញ្ញថា វា, ឥទានិ ឯកន្តតោ វិនិច្ឆិនិតុំ ន សុករមេវ។ តស្មា តាសំ និគមនវចនវសេនេវ ឯត្ថ បកាសយិស្សាម។ តាសុ ហិ **ធម្មបទដ្ឋកថំ កុមារកស្សបត្ថេរេន** អាយាចិតោ **សិរិកូដស្ស** (សិរិកុដ្ឋស្ស) រញ្ញោ បាសាទេ វិហរន្តោ បរម្បរាភតំ សីហឡភាសាយ សណ្ឋិតំ បោរាណដ្ឋកថំ បាឡិភាសាយ អារោបេត្វា វិត្ថារគតញ្ច វចនក្កមំ សមាសេត្វា គាថាសុ អសំវណ្ណិតបទព្យញ្ជនានិ សំវណ្ណេត្វា អកាសិ។ វុត្តញ្ហិ តត្ថ គន្ថារម្ភេ –

“បរម្បរាភតា តស្ស, និបុណា អត្ថវណ្ណនា;
យា តម្ពបណ្ណិទីបម្ហិ, ទីបភាសាយ សណ្ឋិតា...បេ....

កុមារកស្សបេនាហំ, ថេរេន ថិរចេតសា;
សទ្ធម្មដ្ឋិតិកាមេន, សក្កច្ចំ អភិយាចិតោ...បេ....

តំ ភាសំ អតិវិត្ថារ, គតញ្ច វចនក្កមំ;
បហាយារោបយិត្វាន, តន្តិភាសំ មនោរមំ។

គាថានំ ព្យញ្ជនបទំ, យំ តត្ថ ន វិភាវិតំ;
កេវលំ តំ វិភាវេត្វា, សេសំ តមេវ អត្ថតោ។

ភាសន្តរេន ភាសិស្ស”ន្តិ [ធ. ប. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា] –

និគមនេ ច វុត្តំ –

“វិហារេ អធិរាជេន, ការិតម្ហិ កតញ្ញុនា;
បាសាទេ **សិរិកូដស្ស**, រញ្ញោ វិហរតា មយា”តិ [ធ. ប. អដ្ឋ. ២.និគមនកថា]។

ឯត្ថ ច **សិរិកូដោ** នាម សមន្តបាសាទិកានិគមនេ **សិរិបាលោ**តិ វុត្តោ **មហានាមោ**យេវ រាជាតិ វទន្តិ។ ឯវំ សតិ មហេសិយា អានយនំ សមាទាបនមារព្ភ តេន រញ្ញា ទិន្នេ ធូមរក្ខបព្ពតវិហារេ វសន្តេន សា កតាតិ វេទិតព្ពា។ វុត្តញ្ហេតំ មហាវំសេ –

៣៧-២១២ “លោហទ្វារ-រលក្ខាម-កោឌិបស្សាវនវ្ហយេ;
តយោ វិហារេ ការេត្វា, ភិក្ខូនំ អភយុត្តរេ។

២១៣ វិហារំ ការយិត្វាន, ធូមរក្ខម្ហិ បព្ពតេ;
មហេសិយា’នយេនា’ទា, ភិក្ខូនំ ថេរវាទិន”ន្តិ។

តស្ស បន រញ្ញោ កាលេ សា និដ្ឋាបិតាតិ ន សក្កា គហេតុំ។ តស្ស ហិ រញ្ញោ ឯកវីសតិមវស្សេ សមន្តបាសាទិកំ និដ្ឋាបេសិ។ សោ ច រាជា ទ្វាវីសតិមវស្សេ ទិវង្គតោ។ ឯត្ថន្តរេ សាធិកឯកវស្សេន “ចតស្សោ ច អាគមដ្ឋកថាយោ តិស្សោ ច អភិធម្មដ្ឋកថាយោ អយញ្ច ធម្មបទដ្ឋកថា”តិ សព្ពា ឯតា ន សក្កា និដ្ឋាបេតុន្តិ។

បរមត្ថជោតិកាដ្ឋកថាករណំ

បរមត្ថជោតិកំ នាម ខុទ្ទកបាឋស្ស ចេវ សុត្តនិបាតស្ស ច អដ្ឋកថំ កេនចិបិ អនាយាចិតោ អត្តនោ ឥច្ឆាវសេនេវ អកាសិ។ វុត្តញ្ហេតំ ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយ គន្ថារម្ភេ –

“ឧត្តមំ វន្ទនេយ្យានំ, វន្ទិត្វា រតនត្តយំ;
ខុទ្ទកានំ ករិស្សាមិ, កេសញ្ចិ អត្ថវណ្ណនំ។

ខុទ្ទកានំ គម្ភីរត្តា, កិញ្ចាបិ អតិទុក្ករា;
វណ្ណនា មាទិសេនេសា, អពោជន្តេន សាសនំ។

អជ្ជាបិ តុ អព្ពោច្ឆិន្នោ, បុព្ពាចរិយនិច្ឆយោ;
តថេវ ច ឋិតំ យស្មា, នវង្គំ សត្ថុសាសនំ។

តស្មាហំ កាតុមិច្ឆាមិ, អត្ថសំវណ្ណនំ ឥមំ;
សាសនញ្ចេវ និស្សាយ, បោរាណញ្ច វិនិច្ឆយំ។

សទ្ធម្មពហុមានេន, នាត្តុក្កំសនកម្យតា;
នាញ្ញេសំ វម្ភនត្ថាយ, តំ សុណាថ សមាហិតា”តិ។

ពហូ បន វិចក្ខណា ឥមា អារម្ភគាថាយោ វិចិនិត្វា “នេតំ អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស វិយ វចនំ ហោតី”តិ វទន្តិ។ អយញ្ច នេសំ វិចិននាការោ, អាចរិយពុទ្ធឃោសោ ហិ យំ កញ្ចិ គន្ថំ សីលាទិគុណសម្បន្នេន អញ្ញេន អាយាចិតោវ ករោតិ, ឥធ បន កោចិបិ អាយាចកោ នត្ថិ។ បុនបិ អាចរិយោ “បោរាណសីហឡដ្ឋកថំ ភាសាបរិវត្តនវសេន ករិស្សាមី”តិ ច “មហាវិហារវាសីនំ វាចនាមគ្គំ និស្សាយ ករិស្សាមី”តិ ច ឯវំ បដិញ្ញំ កត្វាវ ករោតិ, ឥធ បន តាទិសីបិ បដិញ្ញា នត្ថិ។ បុនបិ អាចរិយោ អតិគម្ភីរត្ថានំ ចតុន្នញ្ចាគមានំ អភិធម្មស្ស ច សំវណ្ណនារម្ភេបិ ទុក្ករភាវំ ន កថេតិ, ឥធ បន “សាសនំ អពោជន្តេន មាទិសេនា”តិ អត្តនា សាសនស្ស អពុទ្ធភាវំ បកាសេត្វា “អតិទុក្ករា”តិ ច កថេតិ។ តស្មា “នេតំ អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស វិយ វចន”ន្តិ វទន្តិ។ តំ យុត្តំ វិយ ទិស្សតិ, អាចរិយោ ហិ អត្តនោ គន្ថនិគមនេសុ “តិបិដកបរិយត្តិប្បភេទេ សាដ្ឋកថេ សត្ថុសាសនេ អប្បដិហតញាណប្បភាវេនា”តិ អត្តនោ ញាណប្បភាវំ បកាសេសិ, សោ “សាសនំ អពោជន្តេន មាទិសេន អតិទុក្ករា”តិ ឦទិសំ វចនំ ន កថេយ្យយេវាតិ។

ជាតកដ្ឋកថាករណំ

ជាតកដ្ឋកថាបិ ច អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរេនេវ កតាតិ វទន្តិ, ការណំ បនេត្ថ ន ទិស្សតិ។ សា បន **អត្ថទស្សិត្ថេរេន** ច **ពុទ្ធមិត្តត្ថេរេន** ច **មហិសាសកនិកាយិកេន** ច **ពុទ្ធទេវត្ថេរេនា**តិ តីហិ ថេរេហិ អភិយាចិតោ មហាវិហារវាសីនំ វាចនាមគ្គំ និស្សាយ កតា។ ឥមិស្សាបិ នាមវិសេសោ នត្ថិ។ វុត្តំ ហិមិស្សា អារម្ភេ –

“ពុទ្ធវំសស្ស ឯកស្ស, ឥច្ឆន្តេន ចិរដ្ឋិតឹ;
យាចិតោ អភិគន្ត្វាន, ថេរេន **អត្ថទស្សិនា**។

អសំសដ្ឋវិហារេន, សទា សុទ្ធវិហារិនា;
តថេវ **ពុទ្ធមិត្តេន**, សន្តចិត្តេន វិញ្ញុនា។

មហិសាសកវំសម្ហិ, សម្ភូតេន នយញ្ញុនា;
ពុទ្ធទេវេន ច តថា, ភិក្ខុនា សុទ្ធពុទ្ធិនា។

មហាបុរិសចរិយានំ, អានុភាវំ អចិន្តិយំ;
តស្ស វិជ្ជោតយន្តស្ស, ជាតកស្សត្ថវណ្ណនំ។

មហាវិហារវាសីនំ, វាចនាមគ្គនិស្សិតំ;
ភាសិស្សំ ភាសតោ តំ មេ, សាធុ គណ្ហន្តុ សាធវោ”តិ។

ឯត្តាវតា ច អាចរិយពុទ្ធឃោសត្ថេរស្ស គន្ថភាវេន បាកដាហិ សព្ពដ្ឋកថាហិ សហ វិសុទ្ធិមគ្គស្ស ករណប្បការោ វិត្ថារេន វិភាវិតោ ហោតិ។

សកលលោកបត្ថារការណំ

កិំសេ្សស វិសុទ្ធិមគ្គោ សកលលោកេ បត្ថដោតិ? បរិសុទ្ធបិដកបាឡិនិស្សយភាវតោ, សិក្ខត្តយសង្គហភាវតោ, បោរាណដ្ឋកថានំ ភាសាបរិវត្តនភាវតោ, បរសមយវិវជ្ជនតោ, សកសមយវិសុទ្ធិតោ, សីលធុតង្គសមថអភិញ្ញាបញ្ញាបភេទាទីនំ បរិបុណ្ណវិភាគតោ, យាវ អរហត្តា បដិបត្តិនយបរិទីបនតោ, ឧត្តានានាកុលបទព្យញ្ជនសង្ខតភាវតោ, សុវិញ្ញេយ្យត្ថភាវតោ, បសាទនីយានំ ទិដ្ឋានុគតាបាទនសមត្ថានំ វត្ថូនញ្ច ទីបនតោតិ ឯវមាទីហិ អនេកសតេហិ គុណេហិ ឯស សកលលោកេ បត្ថដោ ជាតោ។

អយញ្ហិ វិសុទ្ធិមគ្គោ សង្គីតិត្តយារូឡ្ហបរិសុទ្ធបាឡិបិដកមេវ និស្សាយ បវត្តោ, ន មហាសង្ឃិកាទីនំ សត្តរសន្នំ និកាយានំ បិដកំ, នបិ មហាយានិកានំ បិដកំ។ សបរិវារំ សិក្ខត្តយញ្ច ឯត្ថ បរិបុណ្ណមេវ សង្គហេត្វា ទស្សិតំ។ វុត្តញ្ហេតំ អាចរិយេន អាគមដ្ឋកថាសុ គន្ថារម្ភេ –

“សីលកថា ធុតធម្មា, កម្មដ្ឋានានិ ចេវ សព្ពានិ;
ចរិយាវិធានសហិតោ, ឈានសមាបត្តិវិត្ថារោ។

សព្ពា ច អភិញ្ញាយោ, បញ្ញាសង្កលននិច្ឆយោ ចេវ;
ខន្ធាធាតាយតនិ,ន្ទ្រិយានិ អរិយានិ ចេវ ចត្តារិ។

សច្ចានិ បច្ចយាការ,ទេសនា សុបរិសុទ្ធនិបុណនយា;
អវិមុត្តតន្តិមគ្គា, វិបស្សនាភាវនា ចេវ។

ឥតិ បន សព្ពំ យស្មា, វិសុទ្ធិមគ្គេ មយា សុបរិសុទ្ធំ;
វុត្តំ តស្មា ភិយ្យោ, ន តំ ឥធ វិចារយិស្សាមី”តិ។

យស្មា បន វិសុទ្ធិមគ្គោ ចតុន្នំ អាគមដ្ឋកថានំ អវយវភាវេន កតោ, តស្មា តា វិយ បោរាណសីហឡដ្ឋកថានំ ភាសាបរិវត្តនវសេន ចេវ បុនប្បុនាគតមត្ថានំ សំខិបនវសេន ច បរសមយវិវជ្ជនវសេន ច មហាវិហារវាសីនំ បរិសុទ្ធវិនិច្ឆយសង្ខាតស្ស សកសមយស្ស ទីបនវសេន ច កតោ។ វុត្តញ្ហេតំ អាចរិយេន –

“អបនេត្វាន តតោហំ, សីហឡភាសំ មនោរមំ ភាសំ;
តន្តិនយានុច្ឆវិកំ, អារោបេន្តោ វិគតទោសំ។

សមយំ អវិលោមេន្តោ, ថេរានំ ថេរវំសបទីបានំ;
សុនិបុណវិនិច្ឆយានំ, មហាវិហារេ និវាសីនំ;
ហិត្វា បុនប្បុនាគត-មត្ថំ អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា] ច។

“មជ្ឈេ វិសុទ្ធិមគ្គោ, ឯស ចតុន្នម្បិ អាគមានញ្ហិ;
ឋត្វា បកាសយិស្សតិ, តត្ថ យថាភាសិតមត្ថំ។

ឥច្ចេវ កតោ តស្មា, តម្បិ គហេត្វាន សទ្ធិមេតាយ;
អដ្ឋកថាយ វិជានថ, ទីឃាគមនិស្សិតំ អត្ថ”ន្តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា] ច។

“សា ហិ មហាអដ្ឋកថាយ, សារមាទាយ និដ្ឋិតា ឯសា;
ឯកាសីតិបមាណាយ, បាឡិយា ភាណវារេហិ។

ឯកូនសដ្ឋិមត្តោ, វិសុទ្ធិមគ្គោបិ ភាណវារេហិ;
អត្ថប្បកាសនត្ថាយ, អាគមានំ កតោ យស្មា។

តស្មា តេន សហាយំ, អដ្ឋកថា ភាណវារគណនាយ;
សុបរិមិតបរិច្ឆិន្នំ, ចត្តាលីសំ សតំ ហោតី”តិ [ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.និគមនកថា] ច។

យទិ ចាយំ វិសុទ្ធិមគ្គោ អាចរិយេន អាគមដ្ឋកថាយោ វិយ អកត្វា បោរាណសីហឡដ្ឋកថាយោ ច អនោលោកេត្វា កេវលំ អត្តនោ ញាណប្បភាវេនេវ កតោ អស្ស, នាយំ អាគមដ្ឋកថានំ អវយវោតិ គហេតព្ពោ អស្ស, អញ្ញទត្ថុ “អាគមដ្ឋកថាយោ មហាដ្ឋកថាយ សារភូតា, វិសុទ្ធិមគ្គោ បន ន តស្សា សារភូតោ, កេវលំ អាចរិយស្ស មតិយាវ កតោ”តិ ឯវមេវ វត្តព្ពោ អស្ស។ យស្មា បន តថា អកត្វា បុព្ពេ វុត្តប្បការេនេវ កតោ, តស្មា អយម្បិ វិសុទ្ធិមគ្គោ តាសំ អាគមដ្ឋកថានំ ករណាការេនេវ កតោតិ ច, តតោយេវ មហាដ្ឋកថាយ សារភូតោតិ ច ទដ្ឋព្ពោ។

ឯកច្ចេ បន វិចក្ខណា អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស គន្ថេសុ ឧត្តរបក្ខសាសនិកានំ អស្សឃោសនាគជ្ជុនវសុពន្ធុអាទីនំ ភិក្ខូនំ វិយ បោរាណគន្ថេ អនិស្សាយ អត្តនោ ញាណេនេវ តក្កេត្វា ទស្សិតំ ធម្មកថាវិសេសំ អទិស្វា អសន្តុដ្ឋចិត្តា ឯវំ វទន្តិ “ពុទ្ធឃោសស្ស អញ្ញំ អនិស្សាយ អត្តនោ ញាណប្បភាវេនេវ អភិនវគន្ថុប្បាទនំ ន បស្សាមា”តិ។ តំ តេសំ គរហាវចនម្បិ សមានំ ថេរវាទីនំ **បសំសាវចនមេវ** សម្បជ្ជតិ។ ថេរវាទិនោ ហិ ឯវំ ជានន្តិ “ពុទ្ធេនេវ ភគវតា សម្មាសម្ពុទ្ធេន ទេសេតព្ពោ ចេវ ធម្មោ បញ្ញាបេតព្ពោ ច វិនយោ អនវសេសេន ទេសិតោ ចេវ បញ្ញត្តោ ច, សោយេវ ធម្មវិនយោ សទ្ធាសម្បន្នេហិ ភិក្ខូហិ ចេវ គហដ្ឋេហិ ច យថារហំ បដិបជ្ជិតព្ពោ, ន តតោ អញ្ញោ ធម្មវិនយោ តក្កេត្វា គវេសេតព្ពោ។ យទិ បន អញ្ញោ ធម្មវិនយោ កេនចិ តក្កេត្វា កថិតោ អស្ស, តំ តស្សេវ តក្កិនោ សាសនំ ហោតិ ន សត្ថុ សាសនំ។ យំ យំ បន ភគវតោ ធម្មវិនយេ បទព្យញ្ជនំ អត្ថតោ អបាកដំ ហោតិ, តត្ថ តត្ថ បោរាណកេហិ បដិសម្ភិទាឆឡភិញ្ញាទិគុណសម្បន្នេហិ ភគវតោ អធិប្បាយំ ជានន្តេហិ អដ្ឋកថាចរិយេហិ សំវណ្ណិតនយេន អត្ថោ គហេតព្ពោ, ន អត្តនោមតិវសេនា”តិ។ អាចរិយពុទ្ធឃោសោ ច តេសំ ថេរវាទីនំ អញ្ញតរោ, សោបិ តថេវ ជានាតិ។ វុត្តញ្ហេតំ អាចរិយេន –

“ពុទ្ធេន ធម្មោ វិនយោ ច វុត្តោ,
យោ តស្ស បុត្តេហិ តថេវ ញាតោ;
សោ យេហិ តេសំ មតិមច្ចជន្តា,
យស្មា បុរេ អដ្ឋកថា អកំសុ។

តស្មា ហិ យំ អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ,
តំ វជ្ជយិត្វាន បមាទលេខំ;
សព្ពម្បិ សិក្ខាសុ សគារវានំ,
យស្មា បមាណំ ឥធ បណ្ឌិតានំ។

តតោ ច ភាសន្តរមេវ ហិត្វា,
វិត្ថារមគ្គញ្ច សមាសយិត្វា…បេ….
យស្មា អយំ ហេស្សតិ វណ្ណនាបិ,
សក្កច្ច តស្មា អនុសិក្ខិតព្ពា”តិ [បារា. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា]។

តេនេវ អាចរិយោ ភគវតោ ធម្មវិនយំ វា បោរាណដ្ឋកថំ វា អនិស្សាយ អត្តនោ ញាណេន តក្កេត្វា វា អត្តនា បរិចិតលោកិយគន្ថេហិ គហេត្វា វា ន កញ្ចិ គន្ថំ អកាសិ។ យទិ បន តាទិសំ ករេយ្យ, តំ ថេរវាទិនោ **មហាបទេសសុត្តេ** [ទី. និ. ២.១៨៨; អ. និ. ៤.១៨០] វុត្តនយេន “អទ្ធា ឥទំ ន ចេវ តស្ស ភគវតោ វចនំ, ពុទ្ធឃោសស្ស ច ថេរស្ស ទុគ្គហិត”ន្តិ ឆឌ្ឌេយ្យុំយេវ។ យតោ ច ខោ អយំ វិសុទ្ធិមគ្គោ បោរាណដ្ឋកថានំ ភាសាបរិវត្តនាទិវសេនេវ អាចរិយេន កតោ, តតោយេវ ថេរវាទិនោ តំ **មហាបទេសសុត្តេ** វុត្តនយេន “អទ្ធា ឥទំ តស្ស ភគវតោ វចនំ, អាចរិយពុទ្ធឃោសស្ស ច ថេរស្ស សុគ្គហិត”ន្តិ សម្បដិច្ឆន្តិ។ តេនាបាយំ សកលលោកេ បត្ថដោ ហោតិ។

សីលធុតង្គាទីនំ វិភាគោ ច បដិបត្តិនយបរិទីបនញ្ច បាកដមេវ។ តថាយំ វិសុទ្ធិមគ្គោ សុវិញ្ញេយ្យបទវាក្យេហិ ចេវ អនាកុលបទវាក្យេហិ ច តន្តិនយានុរូបាយ បាឡិគតិយា សុដ្ឋុ សង្ខតោ, តតោយេវ ចស្ស អត្ថោបិ សុវិញ្ញេយ្យោ ហោតិ។ តស្មា តំ ឱលោកេន្តា វិញ្ញូនោ វិសុទ្ធជ្ឈាសយា ខណេ ខណេ អត្ថបដិសំវេទិនោ ចេវ ធម្មបដិសំវេទិនោ ច ហុត្វា អនប្បកំ បីតិសោមនស្សំ បដិសំវេទេន្តិ។

អនេកានិ ចេត្ថ បសាទាវហានិ **មហាតិស្សត្ថេរ**វត្ថុអាទីនិ [វិសុទ្ធិ. ១.១៥] សីហឡវត្ថូនិ ច **ធម្មសេនាបតិសារិបុត្តត្ថេរ**វត្ថុអាទីនិ [វិសុទ្ធិ. ១.១៩] ជម្ពុទីបវត្ថូនិ ច ទីបិតានិ។ តានិ បស្សិត្វា អនុស្សរន្តានំ សប្បុរិសានំ ពលវ បសាទោ ច ឧប្បជ្ជតិ, “កទា នុ ខោ មយម្បិ ឦទិសា ភវិស្សាមា”តិ ទិដ្ឋានុគតី អាបជ្ជិតុកាមតា ច ឧប្បជ្ជតិ។

ឯវំ បរិសុទ្ធបិដកបាឡិនិស្សយតាទីហិ អនេកសតេហិ គុណេហិ អយំ វិសុទ្ធិមគ្គោ សកលលោកេ បត្ថដោ ជាតោតិ វេទិតព្ពោ។ យថា ចាយំ វិសុទ្ធិមគ្គោ, ឯវំ អញ្ញាបិ អាចរិយេន កតា តិបិដកសង្គហដ្ឋកថាយោ បោរាណដ្ឋកថានំ ភាសាបរិវត្តនភាវាទីហិ គុណេហិ សកលលោកេ បត្ថដាយេវ ហោន្តិ។

ឯត្តាវតា ច បន កិមត្ថំ កតោតិអាទីនម្បិ បញ្ហានមត្ថោ វិត្ថារេន វិភាវិតោវ ហោតីតិ។

តត្ថេតំ វុច្ចតិ –

១. សម្ភាវនីយស្ស សុធីវរាន-
មាទត្តធីវិជ្ជបទស្ស យស្ស;
បញ្ញាទិជាតា លលិតា គុណាភា,
ភាតេវ លោកម្ហិ សតំ មុទាយ។

២. ស **ពុទ្ធឃោសា**វ្ហចិរត្តធីមា,
វិទូន’មច្ចន្តសមាទរា’ទា;
សភាវជំ ព្យត្តិសសត្តិលទ្ធំ,
សិរឹ ទធាតេវ សុពុទ្ធឃោសោ។

៣. “សម្ពុទ្ធសេដ្ឋេ បរិនិព្ពុតស្មឹ,
សំវច្ឆរានំ ទសមេ សតម្ហិ;
ជាតោ”តិ ញាតោ វិពុធេហិ ពុទ្ធ-
ឃោសង្កុរោ បត្តសមត្តមានី។

៤. វិញ្ញូ វិទូ’មស្ស បុមត្តជាតេ,
សញ្ញាតតំ ទក្ខិណទេសភាគេ;
រម្មេ’**ន្ទិយស្មឹ** សុជនាករស្មឹ,
តត្ថត្ថមេសីន’មយំ បតីតិ។

៥. **មោរណ្ឌគាមម្ហិ** ស តត្ថ ជាតោ,
បុញ្ញានិតោ វិប្បកុលម្ហិ សម្មា;
សូរស្ស លោកត្ថសមាវហត្ថំ,
ឧប្បជ្ជនាយា’ទ្យរុណោវ រំសិ។

៦. សំវទ្ធពុទ្ធី ស បវុទ្ធិបត្តោ,
អារាធយំ ញាតិគណំ សទេវ;
វេទេសុ វិជ្ជាសុ តទញ្ញសិប្ប-
គន្ថេស្វនាយាសបវីណតា’គា។

៧. សុទ្ធាធិមុត្តីន វិវេចនេន,
សារានុ’សារេតិ វិវិញ្ចមានោ;
វេទេស្វ’សារត្ត’មពុជ្ឈិ យស្មា,
តុដ្ឋី ស នាបជ្ជិ សុតេន សេន។

៨. អន្វេសតោ តស្ស បសត្ថសារំ,
សទ្ធម្មសារោ សវនេន លទ្ធោ;
និន្នោវ ពុទ្ធស្ស ស សាសនម្ហិ,
ឧស្សាហជាតោ’បគមាយ តត្ថ។

៩. ធម្មាភិលាសី ស វិរោចិ តត្ថ,
សំលទ្ធបព្ពជ្ជុបសម្បទោវ;
ថេរេ’បសង្កម្ម **វិសុទ្ធថេរ-**
វាទីនិកាយម្ហិ បតីតបញ្ញោ។

១០. តទា ហិ’សុំ **ទក្ខិណឥន្ទិយម្ហិ**,

និវាសិនោ ថេរិយវំសជាតា;
តទញ្ញវាទី ច មុនី មុនិន្ទ-
មតំ យថាលទ្ធិ បកាសយន្តា។

១១. សទ្ធម្មសារាធិគមាយ ភិយ្យោ,
បាឡី សមុគ្គណ្ហិ ជិនេរិតំ, សា;
ជិវ្ហគ្គលីលា មនសា’សិតា’ស្ស,
លក្ខីវ បុញ្ញេ និវសំ ពភាស។

១២. ឯវំ គមុគ្គណ្ហ’មពោធិ សម្មា,
“ឯកាយនោយំ សុវិសុទ្ធិយាតិ;
មគ្គោ វិវដ្ដាធិគមាយ” តត្ថោ-
យ្យោគំ សមាបជ្ជិ បរំ បរត្តិ។

១៣. សភាវបញ្ញា មហតី ច សត្ថ-
ន្តរោបលទ្ធា វិបុលាវ វិជ្ជា;
តេនស្ស ពុទ្ធោត្តិសមុទ្ទតិណ្ណោ,
អកិច្ចសាធិត្តបភាវ’មញ្ញា។

១៤. ពុទ្ធស្ស កិត្តីវ សុកិត្តិឃោសោ,
វត្តិស្សតេ’ច្ចស្ស គរូ វិយត្តា;
អត្ថាន្វិតំ នាមមកំសុ **ពុទ្ធ-
ឃោសោ**តិ សម្ពុទ្ធមតង្គតស្ស។

១៥. **មយូរទូតវ្ហយបដ្ឋនស្មឹ**,
និវស្ស **កញ្ចិវ្ហបុរាទិកេ** ច;
ស **អន្ធកា**ខ្យាត**សទេសិយដ្ឋ-
កថំ** សមុគ្គណ្ហិ សមាហិតត្តោ។

១៦. តាវត្តកេនស្ស សុមេធសស្សា-
សន្តុដ្ឋចិត្តស្ស តតុត្តរិម្បិ;
សម្ពុទ្ធវាណីសុ សមត្ថមត្ថំ,
អញ្ញាតុមិច្ឆា មហតី អជាយិ។

១៧. **មហាមហិន្ទា**ទិវសីវរេភិ,
សមាភតា យា**ដ្ឋកថា** សសារា;
សថេរវាទា សុវិនិច្ឆយា ច,
តទា វិភាតា វត **លង្កាយា**’សុំ។

១៨. បវត្តិមេតំ វិទិយ’ស្ស មេត-
ទហោសិ “យំ នូន’ភិរាមលង្កំ;
អលង្ករោន្តី រតនាករំវ,
ឧបេច្ច សិក្ខេ’ដ្ឋកថា មហន្តី។

១៩. តា ភាសយា សីហឡិកាយ រច្ចា,
តន្តី សមារោប្យ នវំ ករេយ្យំ;
ឯវញ្ហិ ទេសន្តរិយាន ពុទ្ធ-
មានីនមត្ថំ ខលុ សាធយេ”តិ។

២០. បុរេ ច លង្កាគតសាសនំ យំ,
សុនិម្មលិន្ទូវ ហិមាទិមុត្តោ;
បភាសិ, កិស្មិញ្ចិ តទាញ្ញវាទ-
មនាកុលំ តា’កុលតំ ជគាម។

២១. ជិនម្ហិ និព្ពានគតេ ហិ វស្ស-
សតន្តរេ សាសនិកា សមគ្គា;
សមានវាទា ជិនសាសនម្ហិ,
ន កោចិ ភេទោបិ តទា អហោសិ។

២២. បច្ឆា ច សទ្ធម្មទុមាហតេភ្យ-
ធម្មេហិ វាតេហិ បដិច្ច បាបេ;
ជាតេហិ សំវិគ្គមនា សមាយ,
ថេរេ’ស’មុយ្យោគមកំសុ ទឡ្ហំ។

២៣. **សង្គីតិយោ** កច្ច សុបេសលេហិ,
និគ្គយ្ហមានាបិ ថិរេហិ ទឡ្ហំ;
ឆិន្នាបិ រុក្ខា’ស្ស បុនោរុហាវា-
កាសុំវ ធម្មំ វិនយា’ញ្ញថា តេ។

២៤. នានាគណា តេ ច អនេកវាទា,
សំសគ្គការា ជិនសាសនេ’សុំ;
វាទេភិ អញ្ញេហិ ជិនេរិតេភ្យ-
សុទ្ធាយមានា វិនយញ្ច ធម្មំ។

២៥. វាទា ច វាទី បិដកានិ តេសំ,
លង្កំ មលង្កំវ កវំ’បយាតា;
បដិគ្គហេសុំ ប្យ**ភយាទិវាសី**,
នាញ្ញេ **មហា**ខ្យាត**វិហារវាសី**។

២៦. យថា ច ពុទ្ធាភិហិតាវ បាឡិ,
តទត្ថសារា ច វសីភិ ញាតា;
ន “តេជ វោក្កម្ម វិសុទ្ធថេរ-
វាទី វិវាទី”តិ បវត្តិ កាចិ។

២៧. ជីវំវ រក្ខីសុ សថេរវាទំ,
តន្តី តទត្ថញ្ច សនិណ្ណយំ តេ;
តស្មា ន សក្កាវ តទញ្ញវាទិ-
វាទេភិ ហន្តុំ ចុ’បគន្តុមទ្ធា។

២៨. តំវាទសំភេទភយញ្ច មញ្ញយា,
“ទុន្នារវេលាបិ ភយេហិ តន្តិនំ;
សម្មោហតាទីហិ ភវេ”តិ **បោត្ថកំ**,
អារោប្យ សម្មា **បរិបាលយីសុ** តេ។

២៩. តទា ហិ តេសំ បដិពាហនេ រណ-
វិទំវ សិក្ខំ ជិនសាសនទ្ធរោ;
ស **ពុទ្ធឃោសោ** មុនិ ពុទ្ធិបាដវោ,
គតោ’សិ **ទីបំ** វរត**ម្ពបណ្ណិកំ**។

៣០. លង្កំ ឧបេច្ច ស មហាដ្ឋកថាណ្ណវស្ស,
បារំ បរំ វិតរណោ ថិរនិណ្ណយោវ;
សំសុទ្ធវំសជនិវាសមហាវិហារ-
មាគា’ម្ពរំវ ឧទយិន្ទុ’បសោភយន្តោ។

៣១. តស្មិញ្ច ទក្ខិណទិសាយ វសី ស តត្ថ,
សោភំ **បធានឃរ**សញ្ញិតបារិវេណំ;
បាសាទ’មុត្តម’មកា សុជនេភិ សេព្យំ,
សន្តោ **មហានិគមសាមិ** សុចិណ្ណធម្មោ។

៣២. សម្មា ច យោគមករិ ពុធ**ពុទ្ធមិត្ត**-
ថេរាទិ’មន្ត’មុបយាត’មនូនតន្តេ;
សំសេវិតោ វិវិធញាយបពុទ្ធិយា សោ,
សុត្តាភិធម្មវិនយដ្ឋកថាស្វ’នូនំ។

៣៣. វេយ្យត្តិយំ’ស សមយេ សមយន្តរេ ច,
បញ្ញាយ ទិស្វ វិវដំវ និហិតមត្ថំ;
ថេរា សមគ្គជិនមគ្គមតា’មតាសិ,
មញ្ញឹសុ នគ្ឃរតនំវ សុទុល្លភន្តិ។

៣៤. វិញ្ញាយ ធម្មវិនយត្ថយថិច្ឆទានេ,
ចិន្តាមណីតិ សុនិរូបិតពុទ្ធិរូបំ;
យស្សេ’ត្ថ និច្ឆិតមនោ ករិ**សង្ឃបាល**-
ត្ថេរុត្តមោ ជនហិតាយ និយោជយី តំ។

៣៥. “កិញ្ចាបិ សន្តិ វិវិធា បដិបត្តិគន្ថា,
កេសញ្ចិ កិញ្ចិ តុ ន ពុទ្ធមតានុសារំ;
សំសុទ្ធថេរសមយេហិ ច តេ វិរុទ្ធា,
តស្មា ករោតុ វិមលំ បដិបត្តិគន្ថំ”។

៣៦. មេត្តាទយម្ពុទវនំ ជនភូមិយំ’ស,
សំវស្សតេ ច’រិយមគ្គគមគ្គ’មគ្គំ;
សំសោធនត្ថ’មិតិ “បត្ថិតថេរអាសំ,
បូរេស្ស’មេត”មិតិ កាសិ វិសុទ្ធិមគ្គំ។

៣៧. វីរានុកម្បសតិយោជិតពុទ្ធិមា សំ,
ឱគ្គយ្ហ, គយ្ហ ច’ ខិលដ្ឋកថា សតន្តី;
សារំ សខេទ’មនបេក្ខិយ សាធុកំ ស,
យំ’កាសិ, កំ នុ’ធ ន រោចយតេ ពុធំ សោ។

៣៨. វុត្តេ’ត្ថ ភាវបរមាវ សភាវធម្មា,
វត្តូ ច បីតិសុខវេទនិយា’និតាវ;
បុណ្ណោវ សព្ពបដិបត្តិនយេហិ ចេសោ,
បុប្ផាភិផុល្លបវនំវ វិរាជតេ’យំ។

៣៩. យំ បស្សិយាន បរិកប្បិយ រត្នសារ-
គព្ភំ វិសុទ្ធិ’មភិយាតុ’មបេក្ខមានា;
តំ សារ’មាទិយិតុ’មាសុ បយុត្តយុត្តា,
ទិស្វា ហិ នគ្ឃរតនំ ននុ វជ្ជយេ ន។

៤០. កន្ថា បទាវលិ’ហ គន្ថិនយានុសារា,
សារាតិសារនយបន្តិ បសិទ្ធសិទ្ធា;
អត្ថា ច សន្តិនុគមាយ តុលាយមានោ-
យ្យោគេន មេត្ថ ហិ វិនា បដិបត្តិ កា’ញ្ញា។

៤១. អាភាតិ សត្ថុ ចតុរាគមមជ្ឈគោ’យំ-
អត្ថេ បកាសយិហ ភាណុវ នេកទព្ពេ;
មេធាវិបីតិជននំ’ស វិធាន’មេតំ-
គីតញ្ចិ យាវ ករិគោចរ’មស្ស ញាណំ។

៤២. ទិដ្ឋាវ តិក្ខមតិ’មស្ស **វិសុទ្ធិមគ្គ**-
សម្បាទនេន សមុបាត្តសុធីបទេភិ;
តេនស្ស ពុទ្ធវចនត្ថវិភាវនាយ,
បព្យត្តសត្តិ វិទិតា វិទិតាគមេហិ។

៤៣. ខ្យាតំ ករីភិ’ធិគតំ យស’មារហេន,
ថេរស្ស សុទ្ធមតិ**ពុទ្ធសិរី**វ្ហយស្ស;
លោកត្ថ’មាវិកតបត្ថន’មាទិយាន,
សាមញ្ច និន្នហទយេន ជនាន’មត្ថេ។

៤៤. សម្ពុទ្ធភាវវិទិតេនិ’មិនា **សមន្ត-**
បាសាទិកាវ្ហវិនយដ្ឋកថា បណីតា;
សូរោ’ទិតេ វិយ តយា វិនយត្ថមូឡ្ហា-
មូឡ្ហី ភវន្តិ ជិននីតិបថា’ធិគន្ត្វា។

៤៥. **លង្កា** អលង្កតិកតារ **មហាមហិន្ទ-**
ត្ថេរេន យា ច **វិនយដ្ឋកថា**’ភតា, តំ;
កន្តាយ សីហឡគិរាយ គិរាយមានា,
អច្ចន្តកន្តពហុលា មុនយោ បុរា’សុំ។

៤៦. អញ្ញា ច **បច្ចរិ-កុរុន្ទិ**សមញ្ញិតាទី,
ទីបំ បទីបករណី វិនយម្ហិ យា’សុំ;
សង្គយ្ហ តាស’មខិលត្ថនយេ ច ថេរ-
វាទេ ច មុត្តរតនានិវ មេកសុត្តេ។

៤៧. តាហេវ សីហឡនិរុត្តិយុតញ្ច តន្តី,
អារោបិយាន រុចិរំ អថ វិត្ថតញ្ច;
មគ្គំ សមាសនវសេន យថា សមត្ថ-
លោកេន យា គរុកតា កតមាននា’កា។

៤៨. សុទ្ធន្ធយាគថវិរា ច **វិសុទ្ធថេរ-**
វាទី វិសុទ្ធវិនយាគមបុជ្ជធម្មា;
សុទ្ធំ ករឹសុ ន យថេ’ន្តិ តទញ្ញវាទា,
តច្ចាទិ’មាវិករិយា’សិ **និទាន**មេត្ថ។

៤៩. **យស្មឹ** មនុញ្ញបទបន្តិ សុភា សុពោធា,
អត្ថា ច បីតិសម’វិម្ហយតាទិភាវី;
ចិត្រា វិចិត្រមតិជា ករិចិត្តហំសា,
តស្មា រសាយតិ តទត្ថនុសារិនំ **យំ**។

៥០. អច្ចន្តសាគរនិភា វិវិធា នយត្ថា,
សន្តេ’ត្ថ យា’សុ វិនយដ្ឋកថា បុរាណា;
តាសំ យថាភិមតបន្តិ សុតន្តិកត្តុំ,
កិញ្ចិ’ស្ស កិញ្ចិ ពលវីរ’បដិច្ច កាតុំ។

៥១. ឧយ្យោគ’មស្ស ករុណាបហិតំ បដិច្ច,
បញ្ញាសហាយសហិតំ ពលវញ្ច ទឡ្ហំ;
លទ្ធាវ យា និខិលលោកមនុញ្ញភូតា,
មេធាវិនំ’នុសភគារ វិរាជតេ សា។

៥២. វិញ្ញូភិ យា “វិនយសាគរបារតិណ្ណោ”,
សម្ភាវិតា “សុតរណាយតិ សីឃវាហា”;
តច្ចាភិមានិតគុណា’ជ្ជ រវាជ យាវ,
កឹ យំ ចិរំ លហុ វិនស្សតិ ទុប្បសយ្ហំ។

៥៣. “យា ព្យាបិនី’ខិលនយស្ស សុពោធិនី ច,
សោតូភិ សេវិតសទាគនជម្ពូរង្គំ;
កត្វាន លោកបហិតេ សគុណោ ទជន្តិ,
ឋាតូ”តិ នដ្ឋ’មុបគា’ដ្ឋកថា បុរាណា។

៥៤. ជនាភិសត្តាយ ទយាយ ចោទិតោ,
វិឆេជ្ជ ខេទំ វិនយម្ហិ សាធុនំ;
អថាគមាន'ដ្ឋកថាវិធាននេ,
ធុរំ ទធាតុំ'ភិមុខា'សិ សោ សុធី។

៥៥. បទ្មំវ ផុល្លាភិនតំ សុភាណុភំ,
លទ្ធាន ផុល្លំ'តិសយា'សិ ចេតនា;
ទាឋាទិនាគេន ថិរគ្គធីមតា,
យា បត្ថិតា'រព្ភ តទត្ថសិជ្ឈនេ។

៥៦. ទីឃាគមត្ថេសុ សពុទ្ធិវិក្កម-
មាគម្ម សារាធិគមា **សុមង្គល-**
នាមានុគន្តារ **វិលាសិនី**តិ យា,
សំវណ្ណនា លោកហិតាយ សម្ភវី។

៥៧. គម្ភីរមេធាវិសយាគមម្ហិបិ,
អារព្ភ ពុទ្ធី'ស សុនិម្មលីកតា;
វិញ្ញាតពុទ្ធាភិមតា ពហូ ជនា,
អញ្ញត្ថសាធា មហតញ្ហិ ពុទ្ធិយោ។

៥៨. សា'នីតវិទ្ធាក្ខិមនា មនាយិតា,
កន្តាគមេ ធម្មសភាយតេ សទា;
តេនេវ មញ្ញេ'ហ តិរោកតា តយា,
កឹ សីយក'ញ្ញត្រ បថញ្ញគាមិកា។

៥៩. បត្វា មហន្តា'ម្ពរ'មម្ពុទោ យថា,
លោកត្ថសាធីបិ មហាសយំ មតិ;
តស្មា'ស្ស សិទ្ធា'ដ្ឋកថាបរម្បរា,
ពុទ្ធិប្បទានាយ' ហុរុំ នរា នរា។

៦០. **ពុទ្ធាទិមិត្តំ** ថិរសេដ្ឋ'មុទ្ទិសំ,
សំវណ្ណនា ចាសិ **បបញ្ចសូទនី**;
"សព្ពត្ថសារេ ជិនមជ្ឈិមាគមេ,
លទ្ធាន បីតី សុជនា សមេន្តុ"តិ។

៦១. ឧប្បជ្ជិ "**សារត្ថបកាសិនី**"តិ យា,
សា **ជោតិបាលស្ស** យថាភិលាសិតំ;
លោកំ យថានាមិកសារទីបនា,
ភាតា'សិ សម្មាបដិបន្នបន្ថទា។

៦២. សម្បវិ កាតុំ'ស មនោរថោ យយា,
អង្គុត្តរន្តាគមមត្ថវណ្ណនា;
តន្នាមធេយ្យំ សុជនញ្ច **ជីវកំ**,
សោ **ជោតិបាល**ញ្ច បសត្ថធីតិមំ។

៦៣. ឧទ្ទិស្ស យំ'កាសិ បវីណតំ ករំ,
ពុទ្ធាទិសំសេព្យសុមគ្គទស្សនេ;
សទ្ធម្មបុប្ផាន' វនាយិតា'សិ សា,
វិទ្ធាលិសង្ឃស្ស សទាវគាហណា។

៦៤. យេន'ត្ថលទ្ធី បជហន្តុ សាធវោ,
ទុព្ពោធធម្មេ ច សភាវទីបនេ;
ពុជ្ឈន្តុ, តប្ផាសិ'ភិធម្មសាគរោ,
តត្ថា'វគារំ សុករេន សាធិនី។

៦៥. មេធាវិលាសា’ស្ស’ហុរុ’ដ្ឋសាលិនី,
កន្តា ច **សម្មោហវិនោទនី**តិ យា;
តា **ពុទ្ធឃោសោ**តិ សតុល្យនាមិក-
មាគម្ម ជាតា សុជនត្ថសាធិនី។

៦៦. អញ្ញា ច **បញ្ចដ្ឋកថា**’ភិធម្មជេ,
ភាវេ និធាយេ’ត្ថ យថា’ស្ស សុត្តរា;
គម្ភីរមត្ថេសុ បវិទ្ធពុទ្ធិតំ,
សម្បាទនី សត្ថុ’តុលត្ថទីបនី។

៦៧. **សោណា**វ្ហថេរស្ស បដិច្ច យាចនំ,
តា យាយ កង្ខា វិតរន្តិ ភិក្ខវោ;
យា បាតិមោក្ខម្ហិ, តទន្វយាវ្ហយំ,
សំវណ្ណនំ’កាសិ ស ធីមតំ វរោ។

៦៨. សមត្តលោកដ្ឋវិភាវិរញ្ជនា,
កតេ’មិនា **ធម្មបទស្ស** វណ្ណនា;
ចិរំ សមុទ្ទិស្ស **កុមារកស្សបំ**,
សតំ មនំ បីតិបផុល្លិតំ យយា។

៦៩. អញ្ញា’ស្ស យា សុត្តនិបាត-ខុទ្ទក-
បាឋត្ថទាតា **បរមត្ថជោតិកា**;
សំវណ្ណនា **ជាតក**គន្ថិ មណ្ឌនា,
តា ហោន្តិ លោកស្ស ហិតប្បទីបិនី។

៧០. និស្សេសលោកម្ហិ បចារណិច្ឆា,
លង្កាគតាន’ដ្ឋកថាន’មទ្ធា;
យា ថេរវាទីន’មបូរិ ពុទ្ធ-
ឃោសគ្គថេរស្ស បភាវលទ្ធា។

៧១. ភទ្ទំ’ស នាមញ្ច, គុណា មនុញ្ញា,
សមត្តគាមី’នុករោន្តិ តេសំ;
សសង្ឃសូរា ហិ សទាតនា យេ,
លោកំ បមោទញ្ច ករំ ចរន្តិ។

៧២. **សុពុទ្ធឃោសស្ស** វិភាវិសត្តិ-
បព្យត្តិ’មារព្ភ ចិរាសភស្ស;
សមត្តលោកោ ហិ សុថេរវាទេ,
មានំ បវឌ្ឍេសិ អនញ្ញជាតំ។

៧៣. **ពុទ្ធោ**តិ នាមំ ភុវនម្ហិ យាវ,
សុពុទ្ធឃោសស្ស សិយា ន កិញ្ហិ;
លទ្ធា ហិ សាធូភិ មហោបការា,
មហគ្ឃវិត្ថានិវ តំសកាសា។

៧៤. ខីយេថ វណ្ណោ ន សមុទ្ទជោបិ,
នន្វ’ស្ស នេកា ហិ គុណា អនន្តា;
កោ នុ’ទ្ធរេយ្យា’ ខិលសាគរោទេ,
តថាបិ មញ្ញន្តុ សុធី សទា តេតិ។

ឆដ្ឋសង្គីតិភារនិត្ថារកសង្ឃសមិតិយា បកាសិតាយំ

វិសុទ្ធិមគ្គនិទានកថា និដ្ឋិតា។